

Tartalom

LXV. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

2011. JANUÁR

TORNAI JÓZSEF: Ahogy mindig is egyedül; Égi varangy; De inni kell!; Arcod Tejútja	3
GÖMÖRI GYÖRGY: Vélszi emlék; Válasz egy gyakran feltett kérdésre; Egy hajdani lázadó újra lázad	6
ZALÁN TIBOR: Szása i Szása (tragikomikus fantáziálás egy elsüllyedt világról)	8
FODOR ÁKOS: 17 (Is; Antipátosz; Egy szelíd xénia; Tükör; 1:1; Optika; Nyilatkozat; A jámbor beteg sírfelirata; „Kollektív bölcsesség”; Trendellenesség; Tanács; Vice versa; Labda-napló; Észmész; Betegnosztalgia; A magabiztosságról; Kilégzés)	38
JÓNÁS TAMÁS: Zokogás közben; Gondolatok az ölnek	41
CSEPREGI JÁNOS: Az utolsó nap	43
TURCZI ISTVÁN: Szivacs kő; Bódhiszattva figyel; Kezdet	48
 <i>Független Latin-Amerika: magyar látószög</i>	
A függetlenség mérlege (<i>Anderle Ádám</i>)	50
ANDERLE ÁDÁM: Torzkép és előítélet: Marx Bolívar-élet- rajza	51
SZABÓ HENRIETTE ÉVA: Pariamo, Muiba, Maraza, Fran- cisco és Cumbay (A függetlenségi harcok elfeledett hősei)	61
BÁN MÓNICA EDINA: Latin-amerikai témák Jókainál	66

JANCSÓ KATALIN: Magyarok Habsburg Miksa, Mexikó császárának szolgálatában (Külföldi csapatok Mexikóban a II. császárság idején)	72
SZENTE-VARGA MÓNICA: Magyarság-kép a 20. századi Mexikóban	80
LÉNÁRT ANDRÁS: A latin-amerikai film múltja és jelene ...	89
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

LATIN-AMERIKAI ILLUSZTRÁCIÓK a címlapon, az 5., 42., 60., 79., 88. és a 96. oldalon

TORNAI JÓZSEF

Ahogy mindig is egyedül

*A tó meghalt, pedig él,
megtaláltam. Csak a fák fecsegése
nem kíséri a hullámozását.*

*Nincs sehol a domb arca, melyre
ráhajoltam, de isten lovai
égnek a sötétben, végigdobog a
szívem a parton.*

*Hol van a telihold? Miért
sírsz és emészted a köveket
a záporokkal? Nem, nem hasonlítasz
a víz száraz ajkára, hol megfürödtem,*

*míg éltél, ahogy most is itt
öltözöl a sötétzöld nádas-mérlegek
halaival együtt, szerelem tava,*

*sörösdobozhalmokkal és nejlonpillangókkal
dicsekedve, elbújva, elveszve
az idővel szemben. A tó meghalt, látszik
csontos térde a magasban.*

*Irgalmazzatok, irgalmazzatok,
tücskök őszei! Elhagyott minden,
ahogy mindig is egyedül, egyedül...
De te sokan voltál.*

Égi varangy

*Beteg a szívem a gondolattól,
egyszer már meghalt valaki
ettől a gondolattól,
égi dög, szabadíts meg ettől a gondolattól.
Nincs nálam vér-szakállasabb
rém: nyúl, őz fölkoncoló rém,
kihez rettegve imádkozom, hogy ne történjen
meg, amit akarok-nem-akarok, nem
akarok, nem akarok. Inkább magam
legyek redves hús, mint az, kit
gyilkos odaadással átölelek.
Égi varangy, szabadíts meg
csak most az egyszer, csak most, csak
most és örökre őrjítsd ki szívemből, csak most
ezt a rothadó asszony-émléket!*

De inni kell!

*Lábamnál macska alszik,
fejemnél könny hever.
Nem úszhattam egy halnyit
sem tőled, búz-lepel.*

*Eszkendőre esztendő,
becsületem gennyes nő.
Áruló csók, bűn-szoknya:
vagyok szerelem-szolga.*

*Lábamnál macska alszik,
fejemenél könyv hever.
Szerelmed úgy itat, mint
rontás. De inni kell!*

Arcod Tejútja

*Gyönyörré vált a testem,
hamuvá a tiéd,
álomban sem maradt belőled
semmi, semmi!*

*Ugyanaz az ököl zúzza szét
arcod Tejútját, mely egyetlen-
egyszer megteremti
létünk tündöklését.*

SZÉKESEGYHÁZ (Mexikóváros)

GÖMÖRI GYÖRGY

Vélszi emlék

*Petrarca megmászta a Mont Blancot,
Frólich Dávid (készmárki!) pedig a Tátrát.
Nekünk Andrással csak a Snowdonra
futotta, egy szeles márciusi nap,
utcai cipőben, ami a hóban tönkreázott.
Utána én még Bangor városában
eltöltöttem egy unalmas hetet,
amit csak a vélszi nyelv kószolgatása
tett tűrhetővé. (Furcsa ez a nyelv,
torokhangokkal, selypesen ejtett dupla „el”-lel).
Egyszer elmentem a helyi metodista
templomba: a vélszi szentbeszéd
mint a héber korcs északi változata
folyt és dörgött a szószékről. Egy szót sem
értettem belőle. De egy percre megkísértett
a gondolat: el kéne mennem
az Eistedfodd nevű kelta dalversenyre,
hogy – Arany János után szabadon –
igazi bárdok közt érezhessem magam.*

Válasz egy gyakran feltett kérdésre

*– Hogy vagytok? –Azokhoz képest
akiknek házáat elsöpörte az ár
és most ott állnak egy szál ingben
derékig vízben – nagyon jól.
Azokhoz képest, akik a várost bekerítő*

*erdőtűztől fuldoklanak, vagy meg is
fulladnak – remekül.
De még azokhoz képest is jól, akiket
ismerünk: napról-napra rágja
testüket, arcukat alattomos betegség.
Ma sütött a nap, kimentünk
a szomszédos parkba, ahol gyerekek
szaladgáltak vidáman, öregek
pihentek padokon, nem történt
semmi különös – köszönöm, magunkhoz
és a világhoz képest igen,
köszönöm, jól vagyunk.*

Egy hajdani lázadó újra lázad

*Az első szó, amit kimondtam, lázadás volt.
Ez a „nem” visszhangzott később éveken
és rendszereken át, kisebb-nagyobb erővel.
Sohasem kellett, amit rám parancsolt
Vezér vagy Párt, divat vagy rossz közízlés.
Már kamaszfejjel finnyásan lenéztem
a titokban cigiző társakat, vagy azt, aki
pénzért próbált szerezni nyers „szerelmet”.
Mindig a magam útját kívántam járni
és szerencsém volt: többnyire békén hagytak,
elnézték, hogy régi könyvekbe bújjak
s írogatással töltssem napjaim.
Fiaim (bár angolnak születtek)
kedvelnek és néha eldicsekszenek
apjukkal, aki több nyelven beszél.
Nincsen okom panaszra. Ha lázadok ma
azért teszem, mert elborzadva látom:
kerge eszmék hogyan tenyésznek friss fejekben.*

ZALÁN TIBOR

Szása i Szása

TRAGIKOMIKUS FANTÁZIÁLÁS EGY ELSÜLLYEDT VILÁGRÓL

Szereplők

UKRÁN SZÁSA, katonatiszt
 SZÁSA, a felesége
 SZÁSA, a lányuk
 MAGYAR SZÁSA, könyvelő
 Feleség Szása
 SZÁSA, a fiuk
 BÉLA, a párttitkár
 BÉLA, a katolikus pap
 LAKTANYA-parancsnok

Történik 1991-ben, Magyarországon, a szovjet csapatok kivonulásának idején. Történetünk egy kisvárosban játszódik, ahol a szovjet laktanyát kezdik összepakolni, ami azt jelenti, hogy minden mozgatható – géppuskától vagy kézigránáttól a tankig – a piacra kerül. A szovjet katonák, akik évtizedeket éltek itt, nem sejtetik, mi vár rájuk otthon. Megszokták a magyarországi, viszonylag élhető létet, a békébenélést, megbarátkoztak a városka lakóival, s ami a legfőbb számukra: nem kellett részt venniük az afgán–oroszháborúban.

1. jelenet – álom

Ukrán Szása könnyed, de katonás léptekkel halad az utcán. Egyre erősödőbb szuszogást, majd csizmacsattogást hall, de nem lát még senkit. Érti, valaki futni kezd mögötte, utol akarja érni. Ukrán Szása önkéntelenül megszaporgatja a lépteit, de a szuszogás csak erősödik mögötte, és a csizmacsattogás is gyorsul. Futni kezd, de a mögötte szuszogó és csattogó csak közeledik, csak közeledik, egyszerre megjelenik a színen. Egy jóval magasabb rangú katonatiszt, akinek az arcát nem látjuk. Ukrán Szása szembefordul üldözőjével.

UKRÁN SZÁSA:
 Miért, hogy üldöz, miért hogy hajt, miért hozza rám megint a bajt.
 ÜLDÖZŐ:
 Az unió csupa rom:
 köpönyeged akarom.
 UKRÁN SZÁSA:
 Köpönyegem nem adom.
 ÜLDÖZŐ:
 Ideadod, vagy nem adod, letépem rólad, s a karod töröm ki, ha ellenkezel...

UKRÁN SZÁSA:

Én meg a veséd leverem...

ÜLDÖZŐ:

Azt csak hiszed. Lélekben
nem vagy több, mint kisember.

UKRÁN SZÁSA:

Nálam van a fegyverem...

ÜLDÖZŐ:

Fegyvered is elveszem.

UKRÁN SZÁSA:

Miért kell a köpenyem?

ÜLDÖZŐ:

Nem a köpeny kell neked,
a váll-lapját leszeded,
nem leszél így senki sem.

UKRÁN SZÁSA:

Csillagaim azon vannak...

ÜLDÖZŐ:

Nem vannak azon, csak voltak,
befellegzett szép apám!
Csillagtalan lesz ezentúl
minden egyes éjszakád.

UKRÁN SZÁSA:

Azokért én megküzdöttem.

ÜLDÖZŐ:

Köpök rá! Nézd, itt mögöttem
csőre töltött seregem.

UKRÁN SZÁSA:

Üldöz, gyilkol, fenyeget!

ÜLDÖZŐ:

Rajta, add köpönyeged!

*Az álmjelenetnek vége, a szín ki-
világosodik.*

2. jelenet – magyar Szása kertje

*A színpad közepét egy hatalmas trágya-
domb foglalja el, melynek a tetején hihet-
lenül nagy műanyag kakas éktelenkedik.*

*Bal oldalon magyar Szása házának egy
nézők felé nyitott szobája, jobb oldalon egy
kapu, amelyen keresztül majd a csencselők
fognak érkezni. A ház mögött valószerűt-
lenül magas kerítés, amely megakadályozza
az utcán járókat abban, hogy belássanak a
kertbe. Magyar Szása egy padon ül, és az
ölebe fektetett füzetbe gondosan bejegyzé-
seket tesz.*

MAGYAR SZÁSA: Három aknavető. Az annyi,
mint... Hat géppisztoly... Az annyi,
mint... Három maroklófegyver... mi a
faszom az a maroklófegyver? Aligha-
nem pisztoly... Ezek az oroszok... ezek a
katonák... Golyószóró egy sem ment el.
Baj. Kézigránát huszonkettő. Helyes.
Lesz itt forradalom, pajtikáim, lesz itt
forradalom. Csak menjenek ki végre az
oroszok. Kaptok a pofátokra, geci kom-
csik, több fegyverünk lesz, mint az ősz-

szes munkásőrötöknek, meg katoná-
toknak...

*A trágядombból váratlanul egy peri-
szkóp dugja ki a nézőkét, körbe forog, fo-
rog egy ideig, azután ukrán Szása kászál-
lódik elő a szarkupac alól.*

UKRÁN SZÁSA: Szevasz, Szása. Tiszta a leve-
gő?

MAGYAR SZÁSA: Szerbusz, Szása. Esett dél-
után.

UKRÁN SZÁSA: Nem úgy kérdeztem.

MAGYAR SZÁSA: Én se úgy válaszoltam.

UKRÁN SZÁSA: A kapu be van zárva?

MAGYAR SZÁSA: A kapu soha nincs nyitva.

UKRÁN SZÁSA: Nem kerestek?

MAGYAR SZÁSA: Ha kerestek volna, akkor ar-
ról tudnál, és már rég nem lennél itt.

Lógnál, kisleány, mint gyümölcs a fán.

UKRÁN SZÁSA: Nagyon szellemes vagy, Szá-
sa.

MAGYAR SZÁSA: Csak realista, Szása.

UKRÁN SZÁSA: Rosszat álmodtam.

MAGYAR SZÁSA: Hallottam.

UKRÁN SZÁSA: Fölhallatszik a bunkerből az álmodom?

MAGYAR SZÁSA: Az álmod nem, Szása, csak az ordításod.

UKRÁN SZÁSA: Azt álmodtam...

MAGYAR SZÁSA: Ne meséld el. Mindig ugyanazt álmodod. Hogy jön egy arctalan alak, és le akarja tépni rólad a köpenyed.

UKRÁN SZÁSA: Azért elmondanám...

MAGYAR SZÁSA: Más volt, mint a többi?

UKRÁN SZÁSA: Másnak nem más, de ez ma volt.

MAGYAR SZÁSA: Számolok.

UKRÁN SZÁSA: Hogy állunk?

MAGYAR SZÁSA: Még három nap van a kivonulásig. Ha a mostani tempóban lopja ki az embered a fegyvereket a laktanyából, egy darabig elégedélünk belőle.

UKRÁN SZÁSA: Nagyobb rendelés?

MAGYAR SZÁSA: Van. Egy tank.

UKRÁN SZÁSA: Ne baszd meg, Szása! Egy tank? Azt hogy fogja kilopni a laktanyából?

MAGYAR SZÁSA: Mi csak átveszünk és könyvelünk. A technikai lebonyolítás nem tartozik ránk. Majd csak megoldják valahogy. Abban a zűrzavarban még egy

szakasz meztelenül menetelő néger se tűnne fel.

UKRÁN SZÁSA: Mikor jönnek az olajosok?

Magyar Szása az órájára pillant.

MAGYAR SZÁSA: Szerintem pillanatokon belül itt vannak. Jobb, ha eltűnsz!

UKRÁN SZÁSA: Megyek, szaunázom egyet.

MAGYAR SZÁSA: Hallod? Jobb dolgod van odalent, mint valaha is idefent volt.

UKRÁN SZÁSA: Nem mondom, az ellátás rendes.

MAGYAR SZÁSA: Elég sokat dolgoztunk azon, hogy az legyen.

UKRÁN SZÁSA: A feleségem cscsit főzött. Ve-lünk tartasz?

MAGYAR SZÁSA: Utálok a cscsit. Nem tartok veletek, nekem az olajat kell mérnem.

UKRÁN SZÁSA: Azért szerencsés ember vagy te, Szása. Valahogy épp a kerted alatt húzódik a Barátság kőolajvezeték. Csak lenyúlsz, és megcsapolod.

MAGYAR SZÁSA: Ja. Olajban nem ismerek tréfát.

Megzörgetik a kaput. Ukrán Szása eltűnik a trágyadomb alatt, magyar Szása a kapuhoz megy.

3. jelenet – magyar Szása kertje

MAGYAR SZÁSA: Ki az?

HANG: Barátság idekint, a kapu előtt. Mondom, Barátság odabent.

MAGYAR SZÁSA: Barátság az van.

HANG: Olaj? Az is van?

MAGYAR SZÁSA: Körülnéztetek?

HANG: Két őrt is állítottunk.

MAGYAR SZÁSA: Egy pillanat. Szólok, és jöhet az első kanna.

A kerítésen megnyom egy gombot, a trágyadomb felnyílik, és egy szeretkező fiatal párra látunk a bunker-szobáról felcsapódó ajtó mögött. Riadtan ülnek fel és

takaróznak be, amikor magyar Szása benéz. Mindenki elszégyelli magát.

MAGYAR SZÁSA: Bassza meg! Rossz gombot nyomtam meg. Bocs, gyerekek, bocsika! Csak nyomjátok ti is... amíg lehet...

Visszamegy a kerítéshez, megnyom egy másik gombot. A trágyadombból most egy olajcsap emelkedik föl. Ezzel egyidejűleg a kerítés résnyire nyílik. Egy arc nyomódik be rajta. Magyar Szása a homlokánál fogva visszanyomja.

MAGYAR SZÁSA: Megmondtam, arc nem, Jó-

zsikám. Arc nem kell, csak a kanna.
 HANG: Jó van, baszd meg, de csak be kell
 valahogy a kurva kannát nyomni a kur-
 va résen csak keresztül. Na, csak...
 MAGYAR SZÁSA: A kannát. A pofádat pedig
 nyomd az anyád picsáján keresztül... ott
 leskelődjél!
 HANG: Jól van, Sándor, nem akartalak föl-
 idegesíteni.

MAGYAR SZÁSA: Fölidegesítettél. Mindegy
 most már. Kanna teli, jöhet befelé a lóvé.

*Benyúl a kéz, magyar Szása elveszi a
 pénzt. Újabb kannák jelennek meg és töl-
 tődnek fel, újabb pénzekkel nyúlnak be
 újabb kezek. Magyar Szása szorgalmasan
 csapolja a Barátság kőolajvezetékét.*

4. Jelenet – magyar Szása konyhája

FELESÉG SZÁSA: Szása... a francba, Sándor...
 már én is teljesen rászokom erre a
 szászásra... nekem rossz érzéseim van-
 nak.
 MAGYAR SZÁSA: Elsóztad a levest, vagy mi
 van, Alexandra?
 FELESÉG SZÁSA: Rendben, hogy ezek itt van-
 nak a szemétdomb alatt. De az oroszok
 sem hülyék.
 MAGYAR SZÁSA: Még egyszer, utoljára el-
 mondom, hogy ne felejtse el, negyven-
 ötben ránk törtek, a szemétdomb alól
 kiásták a lányainkat meg a feleségein-
 ket, és megerőszakolták őket. Azt hi-
 szed, eszükbe jut valaha, hogy ezt a
 módszert egy ukrán tiszttel és a család-
 jával megcsinálja valaki negyven év
 múlva? A dicső szovjet hadsereg kato-
 nája ugyanott rejtőzködik, ahol annak
 idején a parasztlányok meg asszonyok?
 FELESÉG SZÁSA: Ezt szajkózod, mindennap
 ugyanezt az ócska szöveget szajkózod,
 kis változtatásokkal. Unom a szemét-
 dombodat, az erőszakokat, a naponta
 megvont párhuzamaidat... Én
 kibaszottul félek, és nem érdekel, hogy
 ki, kit, mikor, hol... Be fognak bennün-
 ket köpni.
 MAGYAR SZÁSA: Ki fog beköpní bennünket?
 FELESÉG SZÁSA: A Béla.
 MAGYAR SZÁSA: Melyik Béla?
 FELESÉG SZÁSA: Nyilván nem a tisztelendő úr.

MAGYAR SZÁSA: A párttitkár Béla?
 FELESÉG SZÁSA: Talált, süllýedt.
 MAGYAR SZÁSA: Az most el van foglalva az-
 zal, hogy hogyan tudja átmenteni magát
 az új rezsimbe.
 FELESÉG SZÁSA: Át fogja menteni.
 MAGYAR SZÁSA: Efelől nekem sincs kétsé-
 gem.
 FELESÉG SZÁSA: Csak a módszerei, Sándor...
 MAGYAR SZÁSA: Amennyire lehet, rajta lesz a
 szemem Szása...
 FELESÉG SZÁSA: A te szemed régóta csak a
 csencselésen van rajta. Baj lesz ebből a
 sok fegyverből...
 MAGYAR SZÁSA: Én csak közvetítek...
 FELESÉG SZÁSA: Akkor az olajból...
 MAGYAR SZÁSA: Az olaj meg csak úgy van.
 Gondolod, hogy most, amikor az oro-
 szok húznak innen kifelé, odabent meg
 lázongnak a köztársaságok, éppen a kő-
 olajvezetékre figyelnek oda? Nem
 mennyiség az, amit időnként kicsapolok
 a parasztoznak, te csak ne rezegj!
 FELESÉG SZÁSA: Mindjárt kész az ebéd. Las-
 san harangozhatsz.
 MAGYAR SZÁSA: Addig még elkönyvelem a
 mai olajbevételt.
 FELESÉG SZÁSA: A fegyverekkel elkészültél
 már?
 MAGYAR SZÁSA: Naná! Mit gondoltál, Ale-
 xandra, én csak lustálkodom a kertben?
 FELESÉG SZÁSA: Jól van, na, Sándor, na, jól

van, csak szorongok egy kicsit... nagyon szorongok egy nagyot...

MAGYAR SZÁSA: Ezek három nap múlva kivonulnak. Onnantól kezdve minden elfelejtődik, és nyugalom lesz. Ezt már ki kell bírnod.

FELESÉG SZÁSA: De addig még minden megtörténhet, Sándor. Keresik őket, megállás nélkül, városszerte keresik. Megállítják az autókat... a járókelőket igazoltatják...

MAGYAR SZÁSA: És megtalálták már valamelyiket is?

FELESÉG SZÁSA: Eddig még nem... szerencsére...

MAGYAR SZÁSA: Hát ez az. Soha nem jutna eszükbe, hogy az ő kiváló tisztjük a trágadomb alatt dekkol... igaz, kicsit jobb körülmények között, mint a lányok annak idején...

FELESÉG SZÁSA: Az a szauna azért túlzás...

MAGYAR SZÁSA: Ha szeretik... Hadd száunázzanak...

FELESÉG SZÁSA: De a költségek...

MAGYAR SZÁSA: Alexandra, a költségekről te ne beszélj. A teljes piacot mi terítettük fegyverekkel, minden eladó, ami a laktanyában mozdítható, és minden az én kezemen megy át. Egy szauna? Ugyan... Nevetséges. Nem összeg, szívem, borraló...

FELESÉG SZÁSA: És mi lesz azzal a luxusbunkerrel, amit építettél nekik?

MAGYAR SZÁSA: Arra is gondoltam. Ha kivonultak, a trágadombot elhordatom, és egy szállodát építek föléje. Lent szauna, a konyhát átalakítjuk pihenőhellyé... ki gondoltam én már mindent, te csak ne aggódj! Csak ez a három nap teljen el nyugalomban...

5. jelenet – magyar Szása kertje

A szemétdombból egy újabb periszkóp nyomakodik elő, az ukrán Szása periszkópjával szemben. Forgolódik, azután felbukkan a két fiatal, a magyar Szása fiú, és az ukrán Szása lány. Leülnek a padra, a lány a fiú ölébe.

FIÚ SZÁSA: Szeretlek, Szásenyka.

LÁNY ALEXANDRA: Én is szeretlek, Szása.

FIÚ SZÁSA: Nem engedem, hogy elmenj...

LÁNY ALEXANDRA: Nem akarok elmenni, de nem rajtad múlik, Szása.

FIÚ SZÁSA: Meglátod majd, mire vagyok képes, Szásenyka...

LÁNY ALEXANDRA: Én megtapasztaltam, mire vagy képes, kicsi Szásám, és az nekem épp elég lenne egy egész életre...

FIÚ SZÁSA: Ha mégis elvisznek, abba én belehalok.

LÁNY ALEXANDRA: Abba még senki sem halt bele, ha nemi vágya tárgyát elhurcolták, és mások is élvezték a gyönyöröket,

amit nyújtani tud.

FIÚ SZÁSA: Ne szarakodj velem, Szásenyka! Tudod, hány történetet hallottam apámtól arról, hogy a bevonuló oroszok lányt meg asszonyt, meg disznót erőszakoltak meg, amikor átvonultak rajtunk? Hánynak tört el közben a gerince?

LÁNY ALEXANDRA: Csirkét nem?

FIÚ SZÁSA: Csirkét is... Mindent, amin lyuk volt.

LÁNY ALEXANDRA: Az anyádat is?

FIÚ SZÁSA: Nem tudom.

LÁNY ALEXANDRA: Tudod, mi történik velem, ha elkapnak bennünket, és visszahurcolnak a laktanyába?

FIÚ SZÁSA: Sejttem.

LÁNY ALEXANDRA: Nem sejtet. Végigmegy rajtam egy osztag, mind belém lövell a magját, valamelyik csak megfog... onnantól kezdve már ismét csak orosz

lehetek... szóval... szovjet... és te nem tudsz engem megvédeni, ha megtalálnak, és elvisznek innen...

FIÚ SZÁSA: Nem találják meg. Itt maradsz örökre... velem...

LÁNY ALEXANDRA: Álmodj, álmodj, akarom,

hogya soha ne ébredj fel, soha!

Megzörgetik a kaput. A két fiatal villámgyorsan eltűnik a csapóajtón keresztül a trágyadomb alatt.

6. jelenet

Magyar Szása kijön a házból, körülnéz, ellenőrzi a trágyadombot, azután a kapuhoz megy. Egy kicsit vár. Újabb zörgés, résnyire kinyitja az ajtót.

MAGYAR SZÁSA: Már csak te hiányoztál innen, Béla!

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem túl kedves fogadtatás, drága Sándorom.

MAGYAR SZÁSA: Mióta vagyok én a te drága Sándorod?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Kétségkívül változnak az idők, és az embernek lehettek elkapkodott ítéletei a múltban.

MAGYAR SZÁSA: Te, mint párttitkár, hány-szor jelentettél fel?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Azokban az időkben az ember nem számolta az ilyesmit. Kellett, jelentett. De azért te se viselted magadat mindig rendesen, Sándorom.

MAGYAR SZÁSA: Ne Sándoromozz itt, mert fölruáglak.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Na, akkor beengedsz, vagy nem engedsz be?

MAGYAR SZÁSA: És miért akarsz ide bejönni, ha szabad megkérdeznem...

BÉLA PÁRTTITKÁR: A város értelmisége tartson össze.

MAGYAR SZÁSA: Egy párttitkár sose volt a város értelmisége. Mindig a város értelmetlensége volt. Az értetlenje. Az értetlenje.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Elég a nyelvészkedésből. Ha ezeket mondtad volna két évvel ezelőtt, úgy rúgattalak volna seggbe, hogy elszálltál volna, mint a győzelmi zászló.

MAGYAR SZÁSA: Ja, a sarló és kalapácsos.

Na, gyere be, mégsem állhatunk itt napestig, leülünk egy kicsit a padra, hozok neked valamit inni. Azt beszéljük, egykor kancsóból ittátok a pártbizottságon a pálinkát.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Volt olyan is. Minek ezt most felhánytorgatni... Jó illatok terjenenek itt.

MAGYAR SZÁSA: Ja, kellemes és állandó szar-szag.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Te, Sándor, én megkérdezném, mit főz a feleséged?

MAGYAR SZÁSA: Rántott levest.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Akkor miért érzek csí-illatot? Talán a szemétdombodból jön ez a levestszag?

MAGYAR SZÁSA: Honnan ismered te a csí-illatot ennyire?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Vagy hússzor voltam különféle delegációkkal a nagy Szovjetunióban.

MAGYAR SZÁSA: Lehet, hogy akkorról maradt az orrodban a csí szaga.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem, ez éppenséggel friss csíszag. De honnan jöhet, ha nem a konyhából jön?

MAGYAR SZÁSA: Jöhet a szomszédból is.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Onnan biztosan nem jöhet.

MAGYAR SZÁSA: Mitől vagy ebben olyan biztos?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Mert a szomszéd házat én vettem meg két hete, és azóta teljesen üres.

MAGYAR SZÁSA: Úristen... szomszédok letünk...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Fogsz te még örülni ennek, majd meglátod. Ahogy a határokat, úgy a kerítéseket is eltöröljük egy idő után...

MAGYAR SZÁSA: Itt hagyd abba, mert belebolondulok még a gondolatába is annak, amit mondasz...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem fér a fejembe... akarom mondani, az orromba ez a scsíszag!

MAGYAR SZÁSA: Bolond vagy te, Béla! Szaglászol, szaglászol, de mégis, mire föl?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Csak úgy. Érdekelnek a szagok.

MAGYAR SZÁSA: Akkor szagold a trágyadombomat.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Azt teszem. És nincs szarszaga. Ez azért gyanús egy trágyadomb esetében.

MAGYAR SZÁSA: Azért azt sem állíthatod, hogy Krasznaja Moszkva-illata van.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Azt éppen nem. De scsíszaga igen.

MAGYAR SZÁSA: Hagyd már azt a kurva scsíszagot, ember!

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hallottad? *(Jelentőségteljesen elhallgat, vár, de magyar Szása nem ugrik be neki.)*

MAGYAR SZÁSA: Mit, ha nem mondod?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Megszökött egy ukrán tiszt a laktanyából, családostul.

MAGYAR SZÁSA: Volt már ilyenre példa.

BÉLA PÁRTTITKÁR: De erről úgy hírlík, a barátod volt.

MAGYAR SZÁSA: Sok barátom volt a laktanyából.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Csencs? Egy kis ezt-azt fillérékért...

MAGYAR SZÁSA: Kurvára nincs ám közöd hozzá, megértted?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Én is rendeltem most valamit. Jól jön az még...

MAGYAR SZÁSA: Aztán mit?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Ha eljön az ideje, azt is meglátod. Azért, el kéne kapni őket.

MAGYAR SZÁSA: Csak nem vérdíjat tűztek ki a fejükre?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hol élsz te? A középkorban? Ez most elvi kérdés. Az elnyomó szovjet hadsereg egyetlen tagja sem maradhat hazánkban. Mindnek ki kell tarakodnia innen. Ha a dudva benne marad a veteményben, előbb-utóbb megerősödik, és megfojtja a haszonnövényt.

MAGYAR SZÁSA: Hú, de önérzetes lettél! Egy Micsurin veszett el benned... Elfelejtetd, hogy ezek voltak a kenyéradóid harminc éven keresztül...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Volt más kenyéradó? Te talán adtál helyettük kenyeret a családomnak?

MAGYAR SZÁSA: Akkor se kellett volna éppen párttitkárnak beállnod...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Ti választottatok! Te is párttag voltál, ha jól emlékszem. De ha nem, majd hazamegyek, és megnézem – a névsor ott van a fiókomba zárva. Béla papon kívül mindenki az volt, szerintem... Na, ne hánytorgassuk örökké a múltat. Hozod a pálinkát?

MAGYAR SZÁSA: Hozhatom...

BÉLA PÁRTTITKÁR: *(amint magyar Szása eltűnik a konyhában, azonnal szaglászni kezd. Körbe-körbe járja a házat, mint a vércse, nem érti, honnan jó a scsíszaga.)* Ezt végképp nem értem. Vesszek meg, ha ez nem scsí. Utána kell néznem, van-e olyan állat az emberen kívül, akinek az ürüléke scsíszagú. Csak nem ennek a ronda műanyag kakasnak van ilyen scsíszaga? *(A háta mögött fölbukkan a trágyadombból egy periszkóp, de rögtön el is tűnik. Nem olyan gyorsan azonban, hogy a párttitkár ne vegye észre.)* Ez meg mi a faszom volt? Óriáskígyó feje? Vagy már vizionálok? *(Nem lép bele a trágyába, de a domb*

fölött hajlong. Semmit sem talál.)

Magyar Szása tér vissza egy üveg pálinkával. A párttitkár még mindig nem tért magához első rémületéből.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Sándor, valami van a trágadombodban.

MAGYAR SZÁSA: Szar.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem. Kidugta a fejét. Olyan – kigyóforma.

MAGYAR SZÁSA: Béla, neked ez már hányadik pálinkád volt ma?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Még csak a hatodik lesz, ha ideadod végre.

MAGYAR SZÁSA: A te korodban jobb lenne már óvatosabban bánni a pálinkával. Fehér egereket nem láttál mostanában?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Esküszöm, hogy itt volt. Na, megyek, nem bírom én az ilyesmit, hogy a kurva anyját az összes trágadombnak, ami csak létezik a világon.

Megint zörgetik a kaput.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nagy a forgalom mostanában felétek. Kannás embereket is látok néha a kapuban ácsorogni...

MAGYAR SZÁSA: Jobb, ha ezt sürgősen elfelejted. Nekem is vannak emlékképeim... anno... amikor még a pártbizottságon dolgoztál.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Megbeszéltük. Nem mész kaput nyitni?

MAGYAR SZÁSA: Megyek. Á, a tisztelendő úr! Micsoda öröm itt látni téged, Béla.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem mindenkinek akkora öröm... Úgy látszik, ez a Bélák napja. Szerbusz, Béla... tisztelendő úr...

BÉLA PAP: Szerbusz, Béla elvtárs. Ez tényleg a Bélák napja.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Én már menni készültem.

BÉLA PAP: Megférnek az eszmék egy udvarban, párttitkár elvtárs...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Csak a képviselőik nem. Szerbusztok.

MAGYAR SZÁSA: Szerbusz, Béla.

BÉLA PAP: Áldás békesség!

BÉLA PÁRTTITKÁR: Ezt jobb, ha hagyjuk, tisztelendő elvtárs. Eddig is megvoltam az áldása és a békessége nélkül.

BÉLA PAP: De még rászorulhatsz...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Akkor majd jelentkezem, és befizetem az elmaradt perselypénzt.

A párttitkár elmegy. Magyar Szása gondosan bezárja utána a kaput.

BÉLA PAP: Mit akart ez itt?

MAGYAR SZÁSA: Szerintem simán szaglászik.

BÉLA PAP: Ukrán Szása után?

MAGYAR SZÁSA: Még az is lehet.

BÉLA PAP: Adsz egy pálinkát?

MAGYAR SZÁSA: Miért ne, ha neki is adtam.

BÉLA PAP: Ez a beszéd. Szászáért jöttem. Azaz, Alexandráért. Azaz, az ukrán Alexandráért. Nem jó, ha egy helyen vannak. Így mindet egyszerre hurcolják vissza a laktanyába, ha elkapják tőle.

MAGYAR SZÁSA: Viszed a parókiakertbe virágot ültetni?

BÉLA PAP: Nézd, nálam a kerítés még a tiédnél is magasabb. Oda a másik Béla se lát be... Ott elmotyorászhat, ültetgethet, ha akar, főz. A paplakba utoljára jönnek be a zsaruk. Az oroszok meg egyáltalán nem jöhetnek be. Senkinek sem tűnik fel egy munkálkodó öregasszony.

Magyar feleség Szása kijön hozzájuk, bekapcsolódik a beszédbe.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Szása, akarom mondani, Alexandra, vagy hogy mondjam már, na, az ukrán Alexandra, még egyáltalán nem öreg.

BÉLA PAP: Annak kell lennie, mire a kapun kilépünk.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Varázsló maga, tisztelendő úr?

BÉLA PAP: Hoztam az előző templomszolgám ruháját. Hetvenévesen halt meg

szegény Figuli néni. Az már csak eléggé öreges ruha lesz...

MAGYAR ALEXANDROVNA: És az arca?

BÉLA PAP: Azt a kendő majd eltakarja.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Adjak valamilyen kozmetikumot?

BÉLA PAP: Hát, az nem ártana, kedves Alexandra, akarom mondani, magyar Szása, de most már én is keverem a neveteket.

Magyar Szása megrángatja a kakas farkát. Két periszkóp is kijön a földből. Sándor integet, hogy kijöhetnek. A trágyadomb alól sorra jönnek elő az emberek. Ukrán Szása, a felesége, Alexandra, becenevén szintén Szása, a Fiú Szása, a lányuk, és a fiatal Sándor, akinek a beceneve ukránul szintén Szása. A felnőttek csak egy szál törülközőben vannak, ahogy a szaunából kijöttek.

UKRÁN SZÁSA: Tiszta a levegő?

MAGYAR SZÁSA: Mit gondolsz, akkor meghúztam volna a kakas farkát?

UKRÁN SZÁSA: Azt a szél is megráncigálhatja.

MAGYAR SZÁSA: Ekkora baszom műanyag kakas farkát a szél? Már bocsáss meg Béla, úgy is mint tisztelendő úr. És még te voltál szovjet katonatiszt.

UKRÁN SZÁSA: Na jó... Hogy dicsérjelek is... Ez a szauna volt a legnagyobb találmányod, öregem.

MAGYAR SZÁSA: Az ember igyekszik, még ha csak rossz kis könyvelőcske is, nem szovjet katonatiszt...

UKRÁN SZÁSA: Elnézést, tisztelendő úr, csak tudja, a testi élvezetek... de marha vagyok, épp magának mondom... szóval, legyen üdvözlő.

BÉLA PAP: Privét!

UKRÁN SZÁSA: Na, már ukránul is tud.

BÉLA PAP: Tudtam én eddig is. És tudja mit, fiam? Ha kimennek innen, én használni fogom az orosz nyelvet. Mert akkor már

nem a megszállóké lesz, hanem egy nagy, tőlünk meglehetősen távol élő népé. Puskin népének a nyelve. Egyébként csodálatos.

UKRÁN ALEXANDRA: Majd gyakoroljuk.

BÉLA PAP: Annál is inkább, mert most eljön velem.

UKRÁN ALEXANDRA: Én... magával... hova?

BÉLA PAP: A parókián fog dolgozni.

MAGYAR SZÁSA: Ezt annál inkább helyeslem én is, mert párttitkár Béla itt koslatott az előbb, és nagyon kezdi érdekelni a trágyadomb. Sokan vannak alatta... Ha már rajtaütnek a házon, ne egyszerre kapjanak el mindenkit.

MAGYAR ALEXANDROVNA: De előtte még jöjjenek be, és egyenek egy kis rántott levest...

UKRÁN ALEXANDRA: Búcsúzóul inkább egy kis csót.

MAGYAR SZÁSA: Annak a szaga vadította el párttitkár Bélát.

BÉLA PAP: A fiatalok meg se szólalnak?

FIÚ SZÁSA: Tisztelendő uram! Nem esketne össze bennünket?

BÉLA PAP: Megbolondultál, Sanyi? A kis Alexandra pravoszláv hitre van keresztelve, te meg katolikus vagy. Ezt én nem tehetem meg.

FIÚ SZÁSA: De ha elveszem, akkor nem tudják visszavinni... Mert a feleségem már...

BÉLA PAP: Ebben, sajnos, van némi igazság.

FIÚ SZÁSA: Meg szeretem is...

BÉLA PAP: Ez most másodlagos szempont, fiam... bocsánat... elsődleges, de a menekítés szempontjából másodlagos.

UKRÁN SZÁSA: És a kezét ki fogja megkérni?

LÁNY ALEXANDRA: Apám, állsz itt egy szál semmiben, egy törülközőbe csavarva, bógysz, pedig be kell látnod, nem feltétlenül lánykéréshez illendő a helyzet.

UKRÁN SZÁSA: Szarok a külsőségekre. Ha nincs lánykérés, nincs esküvő se.

BÉLA PAP: Esküvő így sem lesz.

MAGYAR SZÁSA: Ne izélj már, Béla, rendkívüli helyzet van.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Tisztelendő úr, életet ment meg velem...
 UKRÁN SZÁSA: Kérjed már, te mafla!
 FIÚ SZÁSA: Tisztelt Alekszander Alexandrovics, ezennel megkérem a lánya kezét.
 UKRÁN SZÁSA: Hm. Vidd...
 UKRÁN ALEXANDRA: Mielőtt elmegyek a paplakba, hadd hozzak mindenkinek egy

kis csésit. Egy darabig úgysem főzhetek nektek.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Igazad van, drágám, a rántott leves ráér...
 UKRÁN SZÁSA: Bejössz velem tányérokért, kedvesem?
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Hát persze, kedvesem...

A két asszony bemegy.

7. jelenet

MAGYAR ALEXANDROVNA: Drágám, te teljesen hülyének nézel engem?
 UKRÁN ALEXANDRA: Miről beszélsz, drágám?
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Azt hiszed, nekem nincs szemem, drágám?
 UKRÁN ALEXANDRA: Látom, hogy van szemed, drágám, azon nézel kifelé, most éppen rám.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: És ezek a szemek látnak.
 UKRÁN ALEXANDRA: Ebben sem kételkedtem, drágám.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: És azt látják, hogy viszonyod van a férjemmel.
 UKRÁN ALEXANDRA: Nekem? Te képzelődsz, drágám...
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Van és kész.
 UKRÁN ALEXANDRA: És a te fiad? Ő meg a mi

lányunkat dugja.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Az nem ugyanaz.
 UKRÁN ALEXANDRA: Akkor te meg dugjál az én férjemmel, és egálban leszünk. A teljes család.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Nem is rossz. Bár, nekem nem igazán tetszik ukrán Szása. Túl darabos.
 UKRÁN ALEXANDRA: Jól jön az majd az etyepetyéknél... Meg, én úgysem leszek itt... Hamar el fogod csavarni a fejét.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Oké. A dolog el van intézve.
 UKRÁN ALEXANDRA: Gondoltam, drágám. Vihetjük kifelé az ebédet?

Rövid szünet a színen, vagy fényváltás

8. jelenet – második álom

Ukrán Szása egy szál klottgatyában fut körbe-körbe az üres gyakorlótéren. Egy bundába öltözött, meleg csizmát és usánkat viselő férfi a kör közepén lovaglóostorral sétatíkával fel-alá, időnként ráhúz egyet-egyet a lihegő férfira. A hó megállás nélkül szakad.

TISZT:
 Hasra ukrán, most mutasd meg milyen virtus mozog benned.

Orosz tempót nem bírjátok, a beletek kihányjátok.
 UKRÁN SZÁSA:
 Miért gyötör engem csak, azt hiszi, megalázhat?
 Szétfagyok, de nem adom oda a méltóságom.
 TISZT:
 Fekvőtámasz, százötven, rajta, csináld, te jöttment.

Vissza mertél pofázni?
Próbáld meg most kicsit fázni.
Direkt jól jön ez a sok hó,
pont ilyen hasaknak való.

UKRÁN SZÁSA:

Hogy gyűlölhetsz ennyire?

TISZT:

Tartsd a pofádat, hülye,
Most parancsot teljesítesz,
Vagy a börtönben elrohadsz.

Rálép a fekvőtámaszokat csináló Ukrán Szása hátára, aki felnyög és a hóba hasal. Fölengedi egy-egy pillanatra, azután ismét rátapos, és lenyomja a hóra.

TISZT:

Fel, te barom, mert a fejed
rúgom le, s kiontom beled,
akkor mutasd meg, hogy ki vagy,
ha kékre csípett már a fagy.

UKRÁN SZÁSA:

Könyörüljön, nagy az iram,
elvtárs, ezt én már nem bírom,
leszakadóban két karom,

testem elfagy lent a havon.

TISZT:

Legalább most megtanultad:
itt semmit sem ér a múltad,
az, hogy milyen hősnek hittek
társaid, a gyáva tisztetek.
Ezentúl vigyázz a szádra,
nálam ez a módi járja,
nem tűröm, hogy hátam mögött
egyik-másik tisztetem bőfög.
Kelj fel, vigyázz, jobbra át,
a körletben fél órán
belül nálam jelentkezel,
hogy felöltöztél rendesen,
s ezentúl majd meggondolod
előljáród hogy mocskolod
háta mögött... Te kis mocskok!
Futólépés indulj! Egy-két...
rakás ukrán szerencsét-
lenség...

Ráhúz távozóban ukrán Szása hátára, aki feljajdul, és azonnal gyorsít a futásán.

9. jelenet

Magyar Szása és párttitkár Béla a padon ülnek és beszélgetnek. Időnként kijön hozzájuk Magyar Alexandrovna, és tölt nekik pálinkát. De arra nagyon ügyel, hogy mindig visszavigye az üveget a konyhába.

BÉLA PÁRTTITKÁR: És mi baja lenne otthon ennek a katonatisztnek? Várja a szép új lakása, mert a Szovjetunióban úgy nőnek ki a földből napról napra a szép új házak, mint eső után a gomba, ott nincs lakáskérdés, mert az is meg van oldva, várja a munka, annyi laktanya van, mint erdőben a...

MAGYAR SZÁSA: ... gomba... Hát ide figyelj, párttitkár Béla...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hívj csak egyszerűen Bélának!

MAGYAR SZÁSA: Hát figyelj ide, te egyszerűen párttitkár Béla, sok nekem a gomba ebben a te szónoklatodban. Te még mindig azt hiszed, hogy a nagy Szovjetunióban minden úgy van, ahogy mondják?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Valamiben csak kell hinnie az embernek, nem?

MAGYAR SZÁSA: Hamarosan annak is vége.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Minek?

MAGYAR SZÁSA: Hát a nagy Szovjetunióknak.

MAGYAR ALEXANDROVNA (*pálinkát hoz egy tálcán*): Már megint ez a politika, ez a politika.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Te meg vagy veszve! Ha valaminek nem, annak soha nem lesz vége. A Szovjetunió egy örök időkre be-

betonozott formáció... na, itt meg még több rímet is elhasználtam...

MAGYAR SZÁSA: Pedig igen. A végét járja.

Olyan, mint a májbeteg alkoholista. Évtizedek óta issza a te Szovjetuniód a vodkát, üvegszámra, hordószámra, rég megdagadt a mája, már nem fér el a hasában, most zsugorodni kezd, aztán elfogy egészen, és a nagybeteg meghal, megsemmisül, szétesik. Konyec filma. Kaputt. Fine.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Ég brutális hasonlat, nem gondolod?

MAGYAR SZÁSA: Nézd meg Jugoszláviát! Az épp olyan mesterségesen összetakolt, összebuherált államszövetség, mint a te nagy Szovjetuniód. Esik szét, mert az erőszakon kívül nincs más, ami összetartaná. Sőt, többet mondok. Nem is volt... Mit gondolsz, a dicső szovjet hadsereg a saját akaratából vonul ki innen?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Most kivonulnak. Később meg visszajönnek... Ötvenhatban is visszajöttek.

MAGYAR SZÁSA: És te velük lőtted az ellenállókat.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Én csak a levegőbe lőttem.

MAGYAR SZÁSA: Úgy látszik, a levegőben is röpködtek ellenállók, mert az hírlík, egyet-kettőt te is eltaláltál közülük.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Az emberek mindenfélét összebeszélnek, hogy bemocskolják a másikat. Ezek már csak ilyenek. De ez az orosz tiszt... Ez sehogy se megy a fejembe.

MAGYAR SZÁSA: Egyébként ukrán.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Ez lehet magyarázat. Ezek a nemzetiségiek mégsem igazi szovjetek. Csak amolyan – pszeudoszovjetek. Érted a kifejezést? Psze-u-do-szov-jetek...

MAGYAR SZÁSA: Talán.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Szóval, pszeudoszovjetek.

A szovjet hadsereg igazi magját az oroszok képezik. Hozzájuk képest ezek a nemzetiségiek... olyanok... na, milyenek... mint a Nap körül keringő bolygók.

MAGYAR SZÁSA: Értem. Te, mi lesz veled, ha kimennek? Itt már köztársaság van...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hiszen tudom. Nem is vagyok már párttitkár. De megmaradtam baloldalinak, szocialistának, és radikálisan humanistának...

MAGYAR SZÁSA: Ha nem vagy párttitkár... foglalkozásilag... akkor mi vagy?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Éppenséggel semmi. Felélem a kis vagyonkámat, amit eddigi becsületes munkámmal megkerestem, mert bár párttitkár voltam, azért te se tagadha...

Lentről orosz Szása ordítása hallatszik: Szétfagyok, de nem adom oda a méltóságomat!

BÉLA PÁRTTITKÁR: Te is hallottad? Mintha a trágyadomb alatt valaki ordított volna, valami hidegről és méltóságról, holott van vagy harminc fok hőség máma...

MAGYAR SZÁSA: *(emelt hangon, hogy a másik ne hallja az esetleges további ordításokat)* Nem hallottam. Nyilván a férgek lehettek... Vagy a tehenek... Vagy az is lehet, hogy a lovam tanul olvasni, és ez az első mondat a tankönyvében...

Minden lehet, párttitkár Béla... Minden lehet... Nagyon érdekel téged az én trágyadombom újabbán... Már hangokat is hallasz! Nem akarod beleásni magadat? Fel se tűnnél szarként a szar között...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Megesküdtem volna rá...

MAGYAR SZÁSA: *(még mindig emelt hangon)* Ez egy volt párttitkár szájából rosszul hangzik. Legfeljebb fölesküdtem volna rá, a párt vörös zászlaja alatt...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Most meg mit ordítasz velem?

MAGYAR SZÁSA: *(még mindig emelt hangon)*

Nem ordítok. Ilyen az... orgánumom.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Érdekes, hogy eddig nem vettem észre, hogy ilyen az orgánumod.

MAGYAR SZÁSA: *(még mindig emelt hangon)*

Nem vetted észre, mert el voltál foglalva a pártügyekkel...

MAGYAR ALEXANDROVNA *(kiszalad a házból, a tálcán újabb két pálinka, ő is emelt hangon beszél)*: El volt foglalva, el volt foglalva, ha ez volt a munkája, hogyne lett volna elfoglalva azokkal a párt-

ügyekkel...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Valami baj van a fülemel. Úgy tűnik, mintha maga is ordítana velünk, Alexandrovná...

MAGYAR ALEXANDROVNA *(még mindig emelt hangon)*: Ez a megszokott beszédtonusom, párttitkár Béla. Csodálkozom magán, hogy egyszerre ilyen furcsán kezd el viselkedni...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Azt hiszem, megbolondultam. Én most elmegeyek, kisztihand, Alexandra, szevasz, Sándor, valami nem stimmel vagy a fejemmel, vagy a fülemmel... vagy ezzel a kibaszott trágadombbal...

Magyar Szása gondosan kiereszti, azután félig vigyorogva, félig komolyan megáll a trágadomb előtt.

MAGYAR SZÁSA: Ez meleg helyzet volt.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Szerencsére mindketten kapcsoltunk.

MAGYAR SZÁSA: Még időben.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Biztosan elment?

MAGYAR SZÁSA: Annyira megzavarodott, mint a kutyánk szokott viharban. Elmagyaráztam neki, hogy a nagy Szovjetuniója hamarosan szétesik.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Nem csoda, hogy bepörgött. És mondd, Sándor, ha már kimennek innen, akkor mi közünk nekünk ahhoz, hogy szétesik, vagy egyben

marad az a Szovjetunió?

MAGYAR SZÁSA: Szásám... akarom mondani, Alexandrámm, nekünk érdekünk, hogy egy ilyen nagy, militarista ország és közénk beékelődjék egy békésebb állam, és ez feltehetőleg Ukrajna lesz. Nincs közvetlen határ, nincs közvetlen veszély, hogy megint itt poroznak a tankjaik a gyakorlótereinken... a gyakorlótereinken...

MAGYAR ALEXANDROVNA: Azt hiszem, értem. De ne politizáljunk örökké, váltsunk témát! Miért alszik ez a Szása napközben?

MAGYAR SZÁSA: Mit tudom én! Kérdezzük meg!

Magyar Szása megrángatja a kakas farkát. Egy periszkóp dugja ki a fejét a trágadombból, körbeforog, majd megjelenik ukrán Szása.

UKRÁN SZÁSA: Szevasz, Szása. Tiszta a levegő?

MAGYAR SZÁSA: Szerbusz, Szása. Esett délután.

UKRÁN SZÁSA: Nem úgy kérdeztem.

MAGYAR SZÁSA: Én se úgy válaszoltam.

UKRÁN SZÁSA: A kapu be van zárva?

MAGYAR ALEXANDROVNA: A kapu soha nincs nyitva.

UKRÁN SZÁSA: Nem kerestek?

MAGYAR SZÁSA: Ha kerestek volna, akkor arról tudnál, és már rég nem lennél itt.

Lógnál, kisfiam, mint gyümölcs a fán.

UKRÁN SZÁSA: Nagyon szellemes vagy, Szása.

MAGYAR SZÁSA: Csak realista, Szása.

UKRÁN SZÁSA: Rosszat álmodtam.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Hallottuk.

UKRÁN SZÁSA: Fölhallatszik a bunkerből az álmodom?

MAGYAR SZÁSA: Az álmod nem, Szása, csak az ordításod.

UKRÁN SZÁSA: Azt álmodtam...

MAGYAR SZÁSA: Ne meséld el! Mindig

- ugyanazt álmodod. Hogy jön egy arctalan alak, és le akarja tépni rólad a köpenyedet.
- UKRÁN SZÁSA: Nem, most nem.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Akkor mesélje el nekünk!
- UKRÁN SZÁSA: Egy orosz tiszt a téli gyakorló pályán gyakorlatoztatott...
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Ebben még nincs semmi különös. Ezért kellett ordítania?
- UKRÁN SZÁSA: Jah, madám, ebben még nincs. De szakadt a hó, nekem pedig egy szál gatyában kellett futnom körbe-körbe.
- MAGYAR SZÁSA: Legalább megizzadtál kicsit.
- UKRÁN SZÁSA: Jah, Szása, csak hogy közben egy lovaglóstorral vert, mint a cirkuszi lovakat.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Ez már igazán nem volt szép tőle.
- UKRÁN SZÁSA: Jah, madám, azután fekvőtámaszoznom kellett a hóban.
- MAGYAR SZÁSA: Egy ilyen fizikumú férfinak, mint te...
- UKRÁN SZÁSA: Jah, egyébként meg se kottyanna. Csak közben a hátamra taposott a csizmájával, és lenyomott a hóba...
- MAGYAR SZÁSA: Ne meséld tovább. Ez borzalmas. Miért álmodsz te ilyen borzalmasakat, Szása?
- UKRÁN SZÁSA: Azért, Szása, mert borzalmas volt az életem.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: De ha kimennek...
- UKRÁN SZÁSA: És nekem sikerülne itt maradnom...
- MAGYAR SZÁSA: Akkor déli tengerekről fogsz álmodni, Szása...
- UKRÁN SZÁSA: Jah. Meg arról, hogy...
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Mondja, Szása, maga miért alszik nappal?
- UKRÁN SZÁSA: Kedves Szása, akarom mondani, kedves Alexandra, a föld alatt nincsenek se nappalok, se éjszakák, ott mindig csak halvány fények vannak, mint egy örökké alagútban tartó vonatban.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Én még nem is láttam készen a lenti világot.
- MAGYAR SZÁSA: De láttad. Én mutattam meg neked.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: De így, elkészülve, szaunával, meg mindennel... Szása, megmutatná?
- UKRÁN SZÁSA: Már hogyan mutatnám meg...
- A kapun erélyesen kopognak.*
- UKRÁN SZÁSA: Azt hiszem, soha jobb alkalom erre... nekem most azonnal el kell tűnnöm...
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Megyek maga után...
- Ukrán Szása, nyomában magyar Alexandrával, villámgyorsan eltűnik a trágárdomb alatt. Magyar Szása megdöbbenéssel és értetlenkedve néz utánuk, a kapuhoz megy, hallgatózik, de nem hall semmit. Kinyitja, megkönnyebbülve látja, hogy Béla tisztelendő úr az, mégpedig teljes papi díszben. Mögötte ukrán Alexandra, öregasszonyruhában, lehajtott fejjel. Hatalmas lábast cipel.*
- MAGYAR SZÁSA: Kézcsókom, Alexandra...
(*A nő nem válaszol.*) Kézcsókom, Alexandra! (*A nő most sem válaszol.*)
- BÉLA PAP: Hagyjad! Süketnéma szegény.
- MAGYAR SZÁSA: Ezt most nekem mondd? Te, most, nekem, hogy süketnéma? Beszarok a röhögéstől.
- BÉLA PAP: Neked mondom. És ne szarj be! Elég, ha én be vagyok szarva. Mindenhol keresik őket a városban. Én nem megyek börtönbe miattatok. Süket is, néma is.
- MAGYAR SZÁSA: De...
- BÉLA PAP: Ha valaki süketnéma, akkor nincs de.
- MAGYAR SZÁSA: Nekem is?

BÉLA PAP: Mindenkinek. Neked is. Akarom mondani, neked se...

MAGYAR SZÁSA: Értettem, ha nem is értem.

Hát akkor, szerbusz, te Béla, tisztelendő barátom úr.

BÉLA PAP: Áldás békesség.

MAGYAR SZÁSA: Már meg ne haragudj, hogy nézel ki... így, délelőtt...

BÉLA PAP: Éppen úgy, ahogy látsz.

MAGYAR SZÁSA: Temetés?

BÉLA PAP: Nem.

MAGYAR SZÁSA: Keresztelő?

BÉLA PAP: Nem.

MAGYAR SZÁSA: Utolsó kenet...-nek ez túlzás...

BÉLA PAP: Nem utolsó kenet.

MAGYAR SZÁSA: Elfelejtettél átöltözni mise után. Ez a te korodban már könnyen előfordul...

BÉLA PAP: Nem felejtettem el átöltözni.

MAGYAR SZÁSA: Álarcosbál?

BÉLA PAP: Ízléstelen vagy, Szása.

MAGYAR SZÁSA: Ne szólíts Szásának... te ne... te nem vagy orosz... bocsi, ukrán.

BÉLA PAP: Te pedig ne pimaszkodjál itt nekem!

MAGYAR SZÁSA: Akkor mire föl ez a papi díszmagyar?

BÉLA PAP: Egy dolgot nagyon elfelejtesz...

MAGYAR SZÁSA: Csak nem?

BÉLA PAP: De igen...

MAGYAR SZÁSA: Csak nem?

BÉLA PAP: Ezt már kérdezted...

MAGYAR SZÁSA: Csak nem...?

BÉLA PAP: Ha még egyszer megkérdezed, nem válaszolok...

MAGYAR SZÁSA: Nem is kell válaszolnod. Kitaláltam. Esküvőre méész.

BÉLA PAP: Nem találtad ki, nagyokos. Nem megyek esküvőre...

MAGYAR SZÁSA: *(nem figyel oda a hangsúlyra)* Ha sehova se méész, akkor hova a faszomba méész, már megbocsásson süketnéma asszonyság, akkor is, ha

nem hallja, hogy káromkodom, és a tisztelendő úr, ha már így kihozott a békettűrésemből.

BÉLA PAP: Nem megyek, hanem jövök.

MAGYAR SZÁSA: Ha jössz, és nem méész, akkor hova jössz?

BÉLA PAP: Ide, mafloncai Szása.

Magyar Szása a homlokára üt, ölelgetni kezdi mind Béla papot, mind ukrán Alexandrát.

MAGYAR SZÁSA: Hát persze, én ökör! Ma van a fiam esküvője! Én marhája, Magyarország legnagyobb marhája, világ marhája, marhák világbajnoka! Szobrot kéne állítani nekem, fönt, Pesten, azon az istennyila nevű téren, ahol masírozni szoktak a katonák, és a talapzatára azt kellene írni: A LEGNAGYOBB MAGYAR MARHA.

BÉLA PAP: Látod, ebben egyetértünk. Most, hogy bekövetkezett a nagy magyar demokrácia világa, talán még kivitelezhető is. De ezen felül sietnünk kéne, Sándor, olyan dologról van szó, amelyben minden perc drága.

MAGYAR SZÁSA: Mondd, hogy mit csináljak!

BÉLA PAP: Egy házassághoz kell... minimum két ember. Lehetőleg két különböző nemű, a fiatal demokrácia még nem jutott el arra a fokára, hogy az azonos neműeket össze lehessen adni.

MAGYAR SZÁSA: A gyerekek...

BÉLA PAP: Hol vannak a gyerekek?

MAGYAR SZÁSA: A helyükön. Mondtad, hogy ilyen gyorsan meglesz a házasság?

BÉLA PAP: Nem mondtam. De ilyen gyorsan meglesz. Riaszd a gyerekeket.

*Magyar Szása megnyom egy gombot a ke-
rítésen, egy csapóajtó felemelkedik,
amögött, természetesen, a két fiatal sze-
relmeskedik. Amint látják, hogy „fényre
kerültek”, riadtan rebbennek szét, egy-egy
lepedővel takarva el meztelenségüket.*

- BÉLA PAP: Khm. Csak a rend kedvéért említtem föl, hogy bár a demokrácia keretein belül élünk, bizonyos formákat be kell tartanunk. Például, hogy ne nudista esküvői formák között adjuk össze e két gyermeket.
- MAGYAR SZÁSA: Hülyék! Folyton a fajtalankodáson jár az eszetek.
- BÉLA PAP: Figyelmeztetek, hogy súlyos és téves szavakat használsz. A mai korban és demokratikus társadalmi keretek között a nemi közösülés az elfogadott közösségi lét formái közé tartozik. A fiatalok öltözzenek fel, és járuljanak az oltár elé!
- MAGYAR SZÁSA: Felöltözni! *(Megnyomja a gombot, a trágyadomb visszazárul a fiatalokra)* Miféle oltár elé, Béla? Akarom mondani, tisztelendő úr... Csak nem ez a trágyadomb fogja képezni az oltárt?
- BÉLA PAP: Az oltárnak megvannak a hagyományos keretei, de nincsenek megszabott formái. Minden lehet oltár, amit én megszentelek, és annak hívok, mint a szertartást vezető egyházi személy.
- MAGYAR SZÁSA: Nagyszerű! És mi lesz a kereszt? Talán a műanyag kakas?
- BÉLA PAP: Lehet. Majd keresztbe fordítjuk...
- MAGYAR SZÁSA: *(sziszeg)* Béla, te meg vagy örülve.
- BÉLA PAP: *(szintén sziszegve)* Akarjátok megmenteni a lányt, vagy sem?
- MAGYAR SZÁSA: Rendben. Csináld, ahogy akarsz!
- BÉLA PAP: Csinálok, ahogy tudom. Ha szabad megkérdezni, hol vannak az örömszülők?
- MAGYAR SZÁSA: Hát... a süketnéma ukrán anya itt álldogál egy elrettentő fazékkal a kezében.
- BÉLA PAP: Ezt örömmel konstatáltam. Te vagy az egyik örömapa.
- MAGYAR SZÁSA: Ezt meg én konstatálom örömmel.
- BÉLA PAP: De hol a másik örömapa és örömapa?
- MAGYAR SZÁSA: Utána nézek a dolognak.
- BÉLA PAP: Annál inkább sietős lenne, mert bármelyik pillanatban itt lehetnek az oroszok... Akarom mondani, a szovjetek... Párttitkár Béla reggel óta a templom körül szimatol.
- MAGYAR SZÁSA: Akkor az idő megérett a cselekvéshez. Tisztelendő Béla úr, ha nem kegyeletsértés, én megrángatom a kereszt farkát.
- BÉLA PAP: Inkább, mint a sajátodat...
- MAGYAR SZÁSA: Mondtál valamit, atyám...
- BÉLA PAP: Csak annyit: innád ki a sajtáromat!
- MAGYAR SZÁSA: Szégyellj magad, tisztelendő úr, hogy ilyen ordenáre vicceket engedsz meg magadnak.
- BÉLA PAP: Erről majd később. Rángasd annak a kakasnak a farkát, mert valamennyien rajta vesztiünk a késlekedésen.
- Magyar Szása vadul rángatni kezdi a kakas farkát. Egy periszkóp jelenik meg a trágyadomb tetején, majd egymás után bukkan elő Magyar Alexandrovna és ukrán Szása – egy-egy lepedőben. Ukrán Alexandra kezéből a meglepetéstől kiesik az edény, a tartalma kidől a földre.*
- BÉLA PAP: Kidőlt a borscs. Ez rosszat jelent...
- UKRÁN SZÁSA: Szevasz, Szása. Tiszta a levegő?
- MAGYAR SZÁSA.: Hagyd ezt a picsába, már kétszer volt. Hogy néztek ki?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Ez a szauna elsőrendű.
- UKRÁN SZÁSA: Alexandra, maja milaja!
- BÉLA PAP: Hagyja. Süket és néma.
- UKRÁN SZÁSA: Az én feleségem süket és néma?
- BÉLA PAP: Érzélgősségre most nincs időnk.

UKRÁN SZÁSA: No, de mégis...

BÉLA PAP: Akkor se, ha ég is, vagy leszakad az ég is... Esküvőn vannak.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Kik esküsznek?

MAGYAR SZÁSA: A gyerekeink. Tegnap szó volt róla...

MAGYAR ALEXANDROVNA: Tegnap szó volt... De mára... Ilyen hirtelen...

BÉLA PAP: Asszonyom, másfél nap van a kivonulásig. Addig bármi történhet.

MAGYAR ALEXANDROVNA: És miért nem a templomban?

BÉLA PAP: Azért egy templom se bír el mindent, kérem. Na, már jönnek is a fiatalok.

A fiatalok kézen fogva, vidáman jönnek ki a házból. Farmerben, színes ingekben.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Én... valahogy... másként képzeltem el az esküvőtöket.

MAGYAR SZÁSA: A miénk más volt, és nézd meg, hová jutottunk... itt állsz egy szál lepedőben egy ukrán Kaszanova oldalán, akin szintén csak egy szál lepedő van.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Azért te se panaszkodhatsz... A szép ukrán Szása nem egyszer kapott már a lába közé...

BÉLA PAP: Kérem, itt esküvő van. Álljanak elem a fiatalok!

MAGYAR ALEXANDROVNA: Szeretnék felöltözni.

BÉLA PAP: Erre most nincs időnk. Különben sem határozza meg az esküvői etikett az örömszülők öltözetét. Nagyon jól áll magán az a lepedő. Kedves fiatalok...

A kaput erőteljesen megverik. Mindenki összerezzen.

BÉLA PAP: Megmondtam...

MAGYAR ALEXANDROVNA: Az oroszok...

UKRÁN SZÁSA: Eddig tartott az élet...

UKRÁN ALEXANDRA: Minden hiába volt...

LÁNY ALEXANDRA: Örökre el kell válnunk...

FIÚ SZÁSA: Végigmegy rajtad a laktanya...

talán még a gerinced is eltörik...

MAGYAR SZÁSA: A kurva istenit... sorry, atyám, az olajosokról megfeledkeztünk...

A kapuhoz megy, résnyire nyitja, valóban egy kanna tolakszik be rajta.

HANG KINTRŐL: Barátság...

MAGYAR SZÁSA: Ma nem barátkozunk. Menjetez haza! Baj van az olajjal. Holnap ilyenkor mérek.

BÉLA PAP: Várjon! Kettőt engedjen be közülük!

MAGYAR SZÁSA: Minek?

BÉLA PAP: Kellenek esküvői tanúk. De – megbízhatóak legyenek. Feltétlenül a cimborái a kocsmából.

MAGYAR SZÁSA: Gáspár! Halápi! Ti bejöhetek...

KINTRŐL: Na persze, nekik van... A cimborák azok kapnak...

MAGYAR SZÁSA (*kidugja a fejét a kapu résén*): Ők sem kapnak. Megvárhatjátok őket, és megnézhetitek az üres kannákat. Más ügyben jönnek be.

Két ágrólszakadt nyomakszik be a kapu résén.

BÉLA PAP: Isten kegyelméből ezennel összeadtalak benneteket.

MAGYAR ALEXANDROVNA: Ennyi?

BÉLA PAP: Ingyen van, minek cifrázzuk? Itt írják alá a jegyesek... kérek két karikagyűrűt... ezt húzzátok föl egymásnak... ti meg itt írjátok alá, azután felejtsetek el mindent... én is elfelejtem, hogy harminc évig nem jártatok templomba.

Azok ijedten aláírják, és iszkolnak kifelé. Magyar Szása bezárja mögöttük a kaput. A fiatalok azonnal csókolózni kezdenek.

BÉLA PAP: Ezt azonnal abbahagyjátok. Az eskető papnak kell azt mondani, hogy csókoljátok meg egymást. Na, mire vártok, csókoljátok meg egymást!

MAGYAR SZÁSA: Mondd csak, drága Szásám,

nincs nekünk elszámolnivalónk?
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Nekünk? Már miért lenne, édes Szásám?
 MAGYAR SZÁSA: Te, meg Szása, a szauna meg a lepedő, meg hogy egy csepp verítéket nem láttam rajtad...
 UKRÁN SZÁSA: Ne bomoljál már, Szása, csak nem képzeld, hogy visszaélek a vendégszereteteddel?
 MAGYAR SZÁSA: Pedig én azt gondolom. Szóltál nekem, el akartok bújni, nem akartok hazamenni. Építettem neked...
 UKRÁN SZÁSA: Építettünk nekünk...
 MAGYAR SZÁSA: Építettünk nektek egy lakást a trágyadomb alatt. Vállalva, hogy lecsuknak, dutyiba kerülök.
 UKRÁN SZÁSA: Én meg belevontalak a fegyverkiállításba, amiből már milliomos lehetsz, ha jól számolom.
 MAGYAR SZÁSA: Lényeg a lényeg, szaunázás címen kúrod a feleségemet.
 BÉLA PAP: De Sándor...
 LÁNY ALEXANDRA: De apuka...
 FIÚ SZÁSA: De Apa!
 UKRÁN ALEXANDRA: Te fasz! Te meg engem kúrogatsz szabadidődben, akkor meg mit jár a szád? Egál van, gyerekek, egál van. Mindenki kussol, és kibírja még ezt a másfél napot.
 MAGYAR SZÁSA: Hát, ha így áll a dolog, akkor befogom a pofámat.

Megint zörgetik a kaput.

 UKRÁN SZÁSA: Ez az összekötő lesz.
 MAGYAR SZÁSA: Aligha. Annak külön, egyeztetett kopogtatása van.
 MAGYAR ALEXANDROVNA: Akkor ki lehet.
 MAGYAR SZÁSA: Mindenki a helyére... Alexandra, te nem a szaunába vissza, hanem a konyhába. Szása, ti lefelé a trágyadomb alá.
 BÉLA PAP: A fiatalok maradhatnak. Őket már nem tudják bántani, akárkik is jönnek.

Magyar Szása a kapuhoz megy. Hallgatózik, nem szólal meg kint senki, de a kopogás megismétlődik. Magyar Szása kitarja a kaput – párttitkár Béla lép be rajta.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Látom, ma nem árulod az olajat.
 MAGYAR SZÁSA: Szerbusz, párttitkár Béla.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Csak Béla. Találkoztunk már, azért nem köszöntem.
 MAGYAR SZÁSA.: De a többiekkel nem...
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Az ám... *Laudetur Jesus Christus!* ...
 BÉLA PAP: Ne fáradj az ilyesmivel, párttitkár Béla, a te szádból ez káromkodásnak hangzik. Mondd csak azt, hogy jó napot, Béla bátyám.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Értem, jó napot, Béla bátyám.
 BÉLA PAP: Ezt meg nem vagyok köteles fogadni, mint világi megnyilvánulást.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Hát akkor baszd meg a köszönéseimet. Szasztok, fiúk, lányok...
 FIATALOK: Csókolom, Béla bácsi.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Szóval, ma nincs olaj?
 MAGYAR SZÁSA: Nem tudom, miről beszélsz.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Az emberek üres kannával és lógó orral mentek el innen.
 MAGYAR SZÁSA: Biztosan vízért mentek.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Ma nem tud jönni az összekötő, csak késő délután – azt üzen-te... VELEM!
 MAGYAR SZÁSA: Milyen összekötő?
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Hát... aki a fegyvereket hozza ki a laktanyából.
 MAGYAR SZÁSA: Blöffölsz...
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Hagyd ezt, magyar Szása!
 MAGYAR SZÁSA: Neked Sanyi.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Mindegy. Egy nagyobb szállítmányt kell biztonságba helyezni – holnapra.
 MAGYAR SZÁSA: Nem értelek.
 BÉLA PÁRTTITKÁR: Pedig egyszerű. Valaki feladott egy sokkal nagyobb rendelőst

- neki, mint amennyit ti eddig összesen föladtatok.
- MAGYAR SZÁSA: Nagyobb rendelést? Ki?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Én.
- MAGYAR SZÁSA: Te foglalkozol fegyverkereskedelemmel, és bennünket baszogatsz azzal, hogy mi vagyunk az orgazdák?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Én őszinte voltam. Tudok mindent, de ez közöttünk marad.
- MAGYAR SZÁSA: Mit kérsz a hallgatásért?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Ha eljön az ideje, azt is megtudod.
- MAGYAR SZÁSA: Nagyobb rendelést? Mi lehet az a nagyobb rendelés?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Holnap azt is megtudod.
- MAGYAR SZÁSA: Ki vele, miért jöttél?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Amiért jöttem, az itt van előttem... Né, hát bejövök pár baráti szóra, és itt van a körözött személyek egyike... Az orosz kislány. A szabad Magyar Köztársaság állampolgáraként, kötelességem jelenteni a kivonuló szovjet csapatok parancsnokának, hogy a lány itt van.
- MAGYAR SZÁSA: Te minden államformában megtalálsz a módot arra, hogy jelents és feljelents?
- BÉLA PÁP: s ha szabad kérdeznem, miért jelentened fel ezt a kislányt?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Mert megszökött a szüivel a laktanyából, ahol már csomagolnak, és indulnak haza. A kislány egy dezertőrbanda része.
- MAGYAR SZÁSA: Fiam, mondd meg ennek a furcsa bácsinak, hogy ki ez a kislány!
- FIÚ SZÁSA: A feleségem.
- BÉLA PÁRTTITKÁR: A feleséged?
- MAGYAR SZÁSA: Az én kis menyem.
- BÉLA PÁRTTITKÁR: És ki adta össze őket?
- BÉLA PÁP: Természetesen én.
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Mióta szokás egy katolikus és egy ortodox pravoszlávot, vagy hogy a fenébe vannak ezek, összeadni? Ez törvénytelen.
- BÉLA PÁP: A lány kikeresztelkedett, most katolikus.
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Ki keresztelte ki?
- BÉLA PÁP: Én.
- BÉLA PÁRTTITKÁR: s magának van ehhez joga? Maga egy vén csaló.
- BÉLA PÁP: Eredj és nézz utána. De ha igazam van, feljelenetek rágalmazásért. Ezt jól jegyezd meg.
- BÉLA PÁRTTITKÁR: A papírt láthatnám?
- MAGYAR SZÁSA: Mi vagy te? Nyomozó?
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem, de...
- BÉLA PÁP: Mutasd meg neki, Szása!
- Kisebbik Szása odaadja az okmányokat. Párttitkár Béla egy ideig szemléli őket, majd gyűlölködve felordít.*
- BÉLA PÁRTTITKÁR: Még visszajövök. Ha nem ma, akkor holnap. És nagyon meg fogtok lepódnni, annyit mondhatok. Nagyon meg fogtok lepódnni. Össze fogjátok szarni magatokat! (*Elrohan.*)
- MAGYAR SZÁSA: Tisztelendő uram – neked tényleg van jogod fél nap alatt átkeresztelni valakit egyik vallásból a másikba?
- BÉLA PÁP: Nincs.
- MAGYAR SZÁSA: Akkor nem mondtál igazat?
- BÉLA PÁP: Nem.
- MAGYAR SZÁSA: Egy pap hazudhat?
- BÉLA PÁP: Nem hazudtam.
- MAGYAR SZÁSA: Akkor nem értem.
- BÉLA PÁP: Kant és Benjamin Constant híres vitájára hívnám fel a figyelmedet. Kant azt állítja, minden körülmények között igazat kell mondani. Constant szerint a körülmények határozzák meg, lehet-e igazat mondani. Példa: a házukban rejtőzködő ártatlan lény gyilkos üldözőinek arra a kérdésére, itt van-e a házban az illető, azt mondjuk, nincs itt. Ezzel megmentettük az életét. Hazudtunk? Na, de erről még sokat fogunk beszélgetni... magyar Szása.

10. jelenet – álom

Valami pinceféleségben vagyunk, ami a Ljubjanka pincéjét kell idézze, a szín túlsó felén nagy vércsatorna, vértől csatakos mindkét partja. Ukrán Szását lemeztelenített felsőtesttel, bekötött szájjal, hátra kötött kézzel, maga előtt rugdosva hozza be a tiszt. Valamit sutyorog a fülébe, Szása válaszolni próbál valamennyi közlésére, de csak a nyögdéscselése hallatszik. A tiszt megállítja, maga felé fordítja, az arcába köp.

TISZT:

Én vagyok a pápa s a hóhér,
ezen a csatornán folyik el a vér
mi a tarkódból majd kilövell.
Ütött az utolsó órád is, fegyenc.

Szása rángatózni kezd, de a tiszt belerúg.

TISZT:

Vádollak hazaárulásért,
vádollak téged dezertálásért,
vádollak tiszt gyávaságért,
vádollak mundér gyalázásáért.

Szása ismét rángatózni kezd, a tiszt most arcon csapja.

TISZT:

Szovjet hazánkra szégyent hoztál,
magyar kutyákkal barátkoztál:
trágyadomb alatt bujdokoltál,
féregként éltél, bár tiszt voltál.

Szása ismét rángatózni kezd, a tiszt tenyérrel tarkón csapja, a férfi a falhoz tántorodik.

TISZT:

A szovjet törvények értelmében
azonnali halál lesz a részed.
Tisztként te abban a kegyelembe'
részesülsz, hogy én lőlek most fejbe...

Szása a nézők felé fordul, arca eltorzul a félelemtől, kiabálna, de be van kötve a szája, tépné a köteléket a kezéről, de az nem enged. A tiszt lassú, túl lassú mozdulattal csatolja ki a pisztolytáskája tokját, veszi elő a fegyverét, Szása tarkójához nyomja, egy darabig mosolyogva-nevetgélve vár, azután meghúzza a ravaszt. A dörrenés visszhangzik a pince-teremben, Szása lehanyatlik, vére a vércsatornába folyik.

11. jelenet

MAGYAR SZÁSA: Kaptok a pofátokra, geci komcsik, több fegyverünk lesz, mint az összes munkásörötöknek, meg katonátoknak... Csak menjenek ki végre az oroszok. Lesz itt forradalom, pajtikáim, lesz itt még igazi forradalom. Kézigránát harminnégy. Helyes. Golyószóróból elment végre három. Baj, hogy ezek a katonák épp akkor mennek el, amikor az üzlet beindul... Jellemző az oroszokra... Még a kivonulásukkal is velünk, egyszerű honpolgárokkal basznak ki... Hét gonosz kis maroklófegyver... mi a faszom az a maroklófegyver? Aligha-

nem pisztoly. Tizenhárom normál géppisztoly... Két aknavető. Az annyi mint... Az annyi mint...

A trágyadombból egy periszkóp emelkedik ki, körbeforog, azután megjelenik ukrán Szása. Fűrge mozdulatokkal teszi magát szabaddá, energikusan körbenéz, meggyőződik róla, hogy nincs veszély. Odafordul az elmélyülten számlálgató magyar Szásához.

UKRÁN SZÁSA: Szevasz, Szása. Tiszta a levegő?

MAGYAR SZÁSA: Szerbusz, Szása. A levegő koszos. Nem esett reggel.

UKRÁN SZÁSA: Nem úgy kérdeztem.

MAGYAR SZÁSA: Én se úgy válaszoltam.

UKRÁN SZÁSA: A kapu be van zárva?

MAGYAR SZÁSA: A kapu soha nincs nyitva, csak amikor kinyitom. Most meg itt ülök, és nem tudom kinyitni. Ülni és nyitni egyszerre – meghaladja a kompetenciámat. Remélem, jó szót használtam...

UKRÁN SZÁSA: Mit tudom én... Nem kerestek?

MAGYAR SZÁSA: Ha kerestek volna, akkor arról tudnál, és már rég nem lennél itt. Lógnál, kisfiam, mint gyümölcs a fán.

UKRÁN SZÁSA: Nagyon szellemes vagy, Szása.

MAGYAR SZÁSA: Csak realista, Szása.

UKRÁN SZÁSA: Rosszat álmodtam.

MAGYAR SZÁSA: *(megáll a kezében a toll)*
Nem hallottam. Te, Szása, egyáltalán nem ordította, mint máskor álmodban szoktál.

UKRÁN SZÁSA: Csak azért volt, mert be volt kötve a szám. Elmesélem az álmomat?

MAGYAR SZÁSA: Be volt kötve a szád? Akkor meséld el, ezt még nem ismerem!

UKRÁN SZÁSA: Be volt kötve a szám, hátra volt kötve a kezem, és valami pincébe levitt az a tiszt, akinek a vonásait akkor sem tudom kivenni, ha fél méterre áll tőlem. Vagy a pofámhoz tolja az övét.

MAGYAR SZÁSA: Hagyd már az arcát. Mi történt?

UKRÁN SZÁSA: Kivégzésre vitt.

MAGYAR SZÁSA: Kivégzésre? Az, mondjuk, minimum kínos az ember számára.

UKRÁN SZÁSA: És akkor lerugdosott valami lépcsőn, és akkor perverz dolgokat sugdosott a fülembe...

MAGYAR SZÁSA: Miket például, csak úgy, az érdeklődés kedvéért...

UKRÁN SZÁSA: Hogy most akár seggbe is baszhatna...

MAGYAR SZÁSA: Ennyi elég is a részletekből...

UKRÁN SZÁSA: Aztán felolvasta a halálos ítéletet, és tarkón lőtt.

MAGYAR SZÁSA: Fasz. Féltem?

UKRÁN SZÁSA: Hogy féltem-e? Reszkettem, mint a nyírfalevél. Megismertem a félelmet, barátom, én, a híres szovjet hadsereg sokszorosan kitüntetett katonatisztje... Nincs borzasztóbb a halálfélelemnél... A halántékról is csorog a víz, érzed, hogy a záróizmaid kieresztenek hátul, a lábad megroggyan, a kezed mint a rongybabáé, akarattalanul lóg, lengedezik a tested mellett... Te, mit jelent egy ilyen álom?

MAGYAR SZÁSA: Nem tudom. Ma van az utolsó nap. Ezt kell már csak kihúznunk. Azután a parancsnokod szalutál a város határában a virággal búcsúztató magyar delegációnak, és te végre kijöhetsz a trágyadomb alól, a bunkerből – a fényre!

UKRÁN SZÁSA: Az az igazság, hogy nagyon megszerettem azt a helyet. Lehet, hogy ezentúl is ott maradok.

MAGYAR SZÁSA: Maradsz a faszom maradsz, veszel magadnak egy házat, kerttel, szaunával, és hétvégenként hálából meghívsz bennünket piknikezni.

UKRÁN SZÁSA: Úgy lesz, Szása, minden hétvégén a kertben vodkázunk, lesznek unokáink, akik majd labdázhatnak a diófa alatt... mert lesz diófa is... meg összeverekcsenek, mi meg szétszedjük őket, aztán mi verekszünk össze, bennünket meg az asszonyok szednek szét, azután ők verekszenek össze, őket meg mi szedjük szét a gyerekek segítségével, azután mindenki összeverekcsedik, és úgy összegubancolódnak, hogy csak a reggel szed szét bennünket...

MAGYAR SZÁSA: Jó, hagyjuk a lírát! Egész rendes kis bevételünk van ma.

UKRÁN SZÁSA: Jól dolgozik az összekötő?

MAGYAR SZÁSA: Jól. Kár hogy elmegy ő is ma délután.

UKRÁN SZÁSA: Csak menjen. Kezdődjék a

dolgos élet, Szása! Én dolgozni akarok. A homlokom verejtékével akarom megkeresni a kenyeremet. A munka tesz bennünket emberré, Szása! Hogy utálok a régi magamat, aki csak henyélt a garnizonban, míg kint az emberek tevékenykedtek, két kezük munkája nyomán épült ez a szép ország...

MAGYAR SZÁSA: Állj, Szása, ne keverd Csehovot Leninnel, mert abból elég nagy sületlenség lesz, és már ennyivel is fölnyomta az agyamat.

UKRÁN SZÁSA: Ezek vagytok ti, magyarok, cinikus állatok.

MAGYAR SZÁSA: Holnaptól ezt többes szám első személyben mondhatod: ezek vagyunk mi, magyarok, cinikus állatok.

UKRÁN SZÁSA: Megölelhetlek?

MAGYAR SZÁSA: Még mindig jobban hangzik, mintha azt kérdezted volna: megölhetlek?

Összelelkeznek. A kaput megzörgetik. Gyorsan szétválnak, ukrán Szása riadtan néz magyar Szására. Az megnyugtatóan mosolyog. Amíg beszélgetnek, többször is, egyre idegesebben verik a kaput.

MAGYAR SZÁSA: Csak az olajosok jöttek. Húzz vissza az otthonodba, tőlem akár szaunázhatsz is egyet. De ne felejtse, hogy utána tartjuk a gyerekek esküvői lakomáját!

UKRÁN SZÁSA: Nem kéne megvárnunk, míg kimennek az... oroszok?

MAGYAR SZÁSA: Egyben azt is megünnepeljük. Zene nélkül. A zene majd bennünk fog megszólalni...

UKRÁN SZÁSA: De mikor készülünk fel rá?

MAGYAR SZÁSA: Az asszonyok már reggel óta sütnek-főznek. Pálinka és bor bőven van, ha csak meg nem itta, a pincében.

UKRÁN SZÁSA: Szó-szó, volt kóstoló néha, de mára még biztosan elég lesz.

MAGYAR SZÁSA (*a zörgetőknek*): Mindjárt, a kurva anyátokat, várjatok már egy ki-

csit, mindjárt! (*Visszafordul ukrán Szásához.*) Jön Béla is.

UKRÁN SZÁSA: A párttitkár Béla?
MAGYAR SZÁSA: Nem. A tisztelendő úr... De most menj le, mert ezek betörik a kaput, amekkora marhák!

Megvárja, míg ukrán Szásának nyoma vész, azután komótosan a kapuhoz ballag, és dölyfösen kiszól.

MAGYAR SZÁSA: Ki az?
HANG: Barátság idekint, a kapu előtt. Mondom, barátság.

MAGYAR SZÁSA: Barátság az van.

HANG: Olaj? Az is van?

MAGYAR SZÁSA: Körülnéztetek?

HANG: Két őrt is állítottunk.

MAGYAR SZÁSA: Egy pillanat. Szólok, és jöhet az első kanna.

A kerítésen megnyom egy gombot, a trágyadomb felnyílik, és a szeretkező fiatal párt látjuk a bunker-szobában a felcsapódó ajtó mögött, de most nem ülnek fel, nem takaróznak be, amikor Magyar Szása benéz, hanem folytatják. Ő viszont elszégyelli magát.

MAGYAR SZÁSA: Bassza meg! Mindig a rossz gombot nyomom meg. Lehet, hogy direkt? Bocs, gyerekek, bocsika! Csak nyomjátok, kell az unoka... most már aztán lehet... mi több, kell is!

Visszamegy a kerítéshez, megnyom egy másik gombot. A trágyadombból most az olajcsap emelkedik föl. Ezzel egyidejűleg a kerítés résnyire nyílik. Egy arc nyomódik be rajta. Magyar Szása a homlokánál fogva visszanyomja.

MAGYAR SZÁSA: Megmondtam, arc nem, Józsikám. Arc nem kell, csak a kanna.

HANG: Jó van, baszd meg, de csak valahogy be kell ezt a két kurva kannát nyomni a kurva egy résen keresztül, be...

MAGYAR SZÁSA: Miféle két kannát? Eddig csak egyről volt szó.

HANGOK: Tegnap nem volt kiszolgálás... Nekünk meg mennek a gépek a határban... Szánt az eke, szaporodik a barázda...

MAGYAR SZÁSA: Annak az ideje már lejárt, elvtárs...

HANGOK: Ne baszakodjál itt velünk Sanyi, mert lerobbantunk a kurva vezetékéről, oszt az is a tied lesz! Neked van olajad, nekünk van kézigránátunk meg trolunk az oroszoktól.

MAGYAR SZÁSA: Rendben van, adjátok kettésével!

Méri az anyagot, szedi a pénzt, dobálja le a földre, mert már nem fér a zsebébe. Egyszer két óriási kanna tolakszik be a résen, oldalán hatalmas felirat: MSZMP.

MAGYAR SZÁSA: Mi a bugyborékolós nagy lófasz ez itt? Magyar Szocialista Munkáspárt-megakaneszterek? Ki a tulajdonos?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Arc nem kell, Sanyikám, arc az nem kell! Te mondtad.

MAGYAR SZÁSA: De a tied kell, csirkefogó! (Párttitkár Béla dugja be a képét.) Ezt nem hiszem el. Párttitkár Béla! Hát te is innen hordod az olajat?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Jobb helyet és olcsóbb olajat nem ismerek a környéken.

MAGYAR SZÁSA: Ha ezt én tudom...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Akkor mi van, ha te ezt tudod?

MAGYAR SZÁSA: Az van, hogy egy csöpp olajat sem kaptál volna, még a hajadra sem, te tetű.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Elvtársam, döntsük el, te elvből árulod a Barátság Kóolajvezeték-ből lopott olajat, vagy anyagi érdekelt-ségből. Mert ha elvből, én úgy jelentelek fel, hogy ott rohadsz életed végéig az oroszok börtönében, mint a nagy Szovjetuniót megkárosító féreg. De ha anyagi érdekek vezetnek, amit erősen tudok feltételezni, akkor mindegy, hogy Béla párttitkárnak vagy Béla papnak adod el az olajadat. Nemdebár?

MAGYAR SZÁSA: Ezt nem hiszem el... Béla tisztelendő úr is itt van?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Itt hát, csak ő hátrébb áll.

BÉLA PAP (távolabbról szól a hangja): Sanyikám, a kommunistákat ott rövidítjük meg, ahol csak tudjuk... Mérd az olajat, isten nevében, hadd károsodjanak ezek az istentagadó vörösök.

MAGYAR SZÁSA: Mekkora kannák ezek?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Per sacc egy hektósak.

MAGYAR SZÁSA: És minek neked ennyi olaj, párttitkár Béla?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nem mindegy neked? A fontos, hogy kifizetem. Sokat fogyaszt az új verdám.

MAGYAR SZÁSA: Van új verdád?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Van. Hamarosan meglátod. Na, tankolj már, a szentségét... bocsanat, atyám.

MAGYAR SZÁSA: Mire ezeket megtankolom, ideérnek a rendőrök.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Nehezen. Azok még Béla tisztelendő úrnál is hátrébb állnak, és türelmesen várnak a sorukra.

12. jelenet

A színpad előterében hosszú asztal, mögötte ülnek rendezői balról kezdve: Béla tisztelendő úr, Magyar Alexandrovna, ukrán Szása, Lány Alexandra mint menyasszony, Fiú Szása mint vőlegény, ukrán Szása és

Magyar Alexandrovna. Előttük az asztalon mindenféle finomság, amit csak szem-száj elképzelt, italok, ételek, sült malac, a szájában citrommal, esküvői torta csokolódzó galambpárral...

- BÉLA PAP: Mégsem megy a fejembe ez az ülésrend, kedvesem. Maga példának okáért, miért nem a férje mellett ül?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Én éppen hogy a férjem mellett ülök, tisztelendő úr.
- BÉLA PAP: Ez esetben erősen meg kell lepődjem, asszonyom, eddigi tudomásom szerint Szása volt a férje.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Az volt, kérem, Szása, de hamarosan Szása lesz a férjem.
- BÉLA PAP: Nem voltak eddig összeházasodva?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: A másikkal igen. Ezzel majd fogunk.
- MAGYAR SZÁSA: Érzed, milyen illata van a szélnek?
- UKRÁN ALEXANDRA: Érzem. A szarszapot hozza felénk a dombról. Érzem, és mindjárt elhányom a belemet.
- MAGYAR SZÁSA: De azt a szagot elnyomja a te bőröd szerelmi illata, kipárolgása...
- UKRÁN ALEXANDRA: Annyi kölni van rajtam, hogy ha leizzadnám magamról, parfümös boltot nyithatnánk.
- MAGYAR SZÁSA: Neked meg most hirtelen mi bajod? Az ember teszi-veszi itt magát meg a szépet, te meg csak beszólsz, meg úgy beszólogatsz.
- UKRÁN ALEXANDRA: Azt hiszed, vak vagyok? Hogy nem veszem észre, mellettem ülsz, közben a feleséged felé pillogsz...
- MAGYAR SZÁSA: Nem pillogok a feleségem felé... egyáltalán... azt se tudom, hol ül a feleségem...:
- UKRÁN ALEXANDRA: Ejnye már, kis bolondom, nehogy fölkapd a vizet! Mi ukrán nők szeretünk féltékenyek lenni. Vagy annak mutatkozni. Annál édesebb a kibékülés! Gyere, csókold meg a te bűgő kis gerlicédet! *(Csókban forrnak össze.)*
- BÉLA PAP: Szabad megkérdezni, hogy melyik a másik, és melyik az ezzel?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Mi az, hogy ezzel?
- BÉLA PAP: Azt tetszett mondani: a másikkal igen. *Ezzel* majd fogunk.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: A másik Sándor, a magyar Szása. Ez pedig az én leendő férjecském, az ukrán Szása. Ezzel fogok élni ezentúl.
- BÉLA PAP: Még mindig az értetlenség mezején bolyong nehézkes elmém. Ha egyik a másik, és ha másik az egyik, akkor most ki kinek a mije, kérem?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Lényeg a lényeg, én szerelmes vagyok ukrán Szásámba. De annyira, hogy ha meglátom – hajoljon közelebb, atyám – benedvesedik a bugyim tőle.
- BÉLA PAP: Bűnös elhatározás, bomlott kémiai folyamatok, de a helyzet és a nő teljesen megátalkodottnak látszik. És ha egy nő megátalkodott, annak aztán mondhatod, amit csak akarsz. Tehát, maga beleszerelmesedett ukrán Szásába.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Ahogy mondja. Fülüg. Vállig. Mellig... *(Halkul a hangja, csak azt látjuk, hogy a pap előbb az arcát takarja el, azután pedig a fülét fogja be.)*
- FIÚ SZÁSA: Boldog vagy, én kis aranyalmánk?
- LÁNY ALEXANDRA: Bolond vagyok, tehát boldog, te oroszlánhíme királya.
- FIÚ SZÁSA: Talán egyeztetni kéne az állatvilágban a szaporodásban egymásnak megfelelő nemi szervekkel rendelkező állatokat...
- LÁNY ALEXANDRA: Füttyülök az állatok nemi szervére. Nekem a tiéd a fontos, azt meg egy oroszlán is megirigyelheti.
- FIÚ SZÁSA: Ami a legfontosabb: nem tudnak elvinni innen már soha többé, hallod?
- LÁNY ALEXANDRA: Hallom. És ezt neked köszönhetem, én berber hímem, életem oroszlánja.
- FIÚ SZÁSA: Az oroszlánban benne van az orosz szó is. Nem lehetnék tigris, vagy

- elefánt, netán leopárd, krokodil, alligátor, puma...
- LÁNY ALEXANDRA: Pina... nem ezt akartad mondani?
- FIÚ SZÁSA: Komolyodj már meg, Szása! Boldogok leszünk, és a sok, neked olyan fontos pázás eredményeképpen, lesznek gyerekeink...
- LÁNY ALEXANDRA: Párzunk, és porzunk, mint a virágok, és lesznek gyerekeink, és boldogok leszünk.
- FIÚ SZÁSA: És mit szólsz a meghibbant öregekhez?
- LÁNY ALEXANDRA: Öregek? Csöppet sem öregek még – *ezek*.
- FIÚ SZÁSA: Nem furcsa, hogy egyszer csak csereberéltek egyet?
- LÁNY ALEXANDRA: Családban marad. Hadd élvezzék ki, ami még hátra van nekik. Az is lehet, hogy egy idő után majd négyesben nyomják...
- BÉLA PAP: És ő hogyan viszonyul az ön, hogy úgy mondjam, testi vágyaktól némiképpen túlfűtött érzelmeihez, madám?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: A legteljesebb mértékben – és főleg méretekben – viszonzozza azt. Amikor például fölém magasodik, és én látom fölmeredni...
- BÉLA PAP: E szexuális szabadosság részletezésétől már igazán kíméljen meg, kedves Alexandra. Én felvilágosult papnak tartom magamat, de nem kívánok más álló faszáról szentbeszédet hallani. Térjünk vissza a lélek tereire. Az egy pap igazi terrénuma. Elárulná, mit szól a kedves férje a maguk, hogy úgy mondjam, az önök kicsapongó életformájához?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: A legteljesebb mértékben helyesli azt. Mi több, ő volt az, aki felfedezte benne a nagy lehetőséget.
- BÉLA PAP: A nagy lehetőséget. Hogy megmondjam az őszintét, ez a Sándor mindig is egy tutyimutyi seggfej volt, már megbocsásson.
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Ne gondolja!
- BÉLA PAP: Ezek után mit gondoljak?
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Hogy egy díszkan. Képzelve, már jóval előttem, mármint az én talpig szerelmem előtt, összeszűrte a levelet Szásával.
- BÉLA PAP: Nahát... Ő is meg maga is... Tehát, ez a Sándor egy olyan? Tudja... Amolyan... *Más jellegű*...
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Azt hiszem, valamit félreértett a tisztelendő úr. Szásám – a másik, a régi – Alexandrával jött össze, szűrt levesileg.
- BÉLA PAP: Na, most megkönnyebbültem. Megállj! Hiszen én ezen sem könnyebbülhetek meg! A szents... sokasága áldja az urat...
- MAGYAR SZÁSA: Elébe álltam, azt mondtam, figyelj rám, mondanivalóm van, és megmondtam neki, hogy téged szeretlek.
- UKRÁN ALEXANDRA: Én másként emlékszem. Ő jött rá, aztán jött rám, én meg mondtam, mit van úgy oda, ha te dugsz engem, a Szását, mármint, az enyémet, dugja ő.
- MAGYAR SZÁSA: Így is lehet fogalmazni. De nem jött volna rá, ha én nem akarom, hogy rájöjjön. Direkt hagytam nyomokat.
- UKRÁN ALEXANDRA: A karomon, te hülye, amiért jó pár pofont kaptam Szásától esténként. Azt mondd, te akartad, hogy rájöjjön?
- MAGYAR SZÁSA: Mi mást akarhattam volna ahhoz, hogy elérjem életem értelmét, hogy elérjelek téged, te, te...
- BÉLA PAP: Szodoma és zongora! Azt hiszik, ez csak így megy? Hogy egyik ide, másik oda, egyik oda, másik ide...
- MAGYAR ALEXANDROVNA: Azt gondoljuk, nagyméltóságú uram. Cseréltünk. Cse-

rebere... Tővig bele...

BÉLA PAP: Cseréltek? Egymás között? Mint lovat a vásárban?

MAGYAR ALEXANDROVNA: Szokták a sárló kancákat és a felhevült csődöröket vérfrissítés céljából cserélgetni a jobb istállóban, atyám...

BÉLA PAP: De az élet nem istálló, gyermekem...

MAGYAR ALEXANDROVNA: Az élet valóban nem istálló, atyám. Az élet egy nagy, bűzőlgő trágyadomb...

UKRÁN SZÁSA (*feláll, kicsit részegnek látszik, kezében decis pohárban vodka*): Figyelem! Fegyelem! (*Hátra mutat, a szemétdombra*.) Kegyelem!

Mindenki nevet. Nem veszik észre, hogy hátuk mögött, a kerítés túlsó felén megjelenik párttitkár Béla. Nem tudni, hogy csinálja, de szinte bokáig látszik, olyan, mint egy jelenés a magasban. Kedvtelve figyel a neki háttal ülők-állók esküvői mulatozását.

UKRÁN SZÁSA: Talán nem engem illelt az első tószot, de nekem van a legtöbbfelé mondanivalóm. Kezdem azzal, hogy ideérkeztünk a szovjet egységekkel, ebbe a kedves kis városba.

LÁNY ALEXANDRA: Apuska, ne a teremtsémszozoktól kezd...!

UKRÁN ALEXANDRA: Elhallgass! Apád beszél, s bár te vagy a menyasszony, akkor is tisztelettel tartozol neki.

LÁNY ALEXANDRA: Bocsánat, apuska, meséld el a vízözön történetét!

UKRÁN SZÁSA: El is mesélem. Azt mondták nekünk, egy kis szovjet tartományba vezényelték bennünket, fenntartani a rendet. Mi ezt elhittük. Hamarosan rá kellett jönnünk, hogy ahol eleve rend van, ott nincs mit fenntartani. Így aztán csak a laktanyában tartottuk fenn a rendet, ott is fölöslegesen. Amikor elérkezett az afgán–orosz háború híre, készültségbe

helyeztek bennünket. Itt, ebben a kisvárosban. Ha volt, van, lesz itt valaha is egyetlen afgán, akkor én... akkor én... nem iszom meg a vodkát... (*Nevetnek, nevet párttitkár Béla is, de nem hallják, nem veszik észre, ahogy a továbbiakban sem*.) Az előtt is, az után is, gyakran kaptunk kimenőt, mi, tiszték, a városba. És megismerkedtem Szásával, az én barátommal, megmentőmmel. A gyermekeink megszerették egymást, feleségeink összebarátkoztak. Erre isszuk az első poharat! (*Isznak, és rögtön újratöltnek*.) Megismerkedtem Béla tisztelendő-pópa úrral, aki sok mindenben felnyitotta a szememet. Övé a második pohár! (*Isznak, és rögtön újratöltnek*.) És amikor döntés született arról, hogy kivonulunk az országból, mi, szovjet ármiják, úgy határoztam, én nem hagyom itt ezt a kedves országot, ezeket a kedves embereket! A harmadik pohár Magyarországé. (*Isznak, és rögtön újratöltnek*.) A trágyadomb alatt építettük meg a búvóhelyet, s mire a kivonulás aktuálissá vált, el tudtunk rejtőzni benne. Így éltünk itt két hétig. A negyedik pohár a túlélésé – sikerült itt maradnunk, a szovjet csapatok már bevonóztak, két órán belül elindulnak. Kisebb gondjuk is nagyobb, mint hogy bennünket keressenek. A negyedik pohár a túlélésé! (*Isznak, és rögtön újratöltnek*.) Köszönünk nektek mindent, drága magyar barátaink! És most elérünk a nagy pillanathoz: gyermekeink esküvőjét üljük. Én állom. Ez egy álom. (*Valamennyien nevetnek*.) Nem csak megmaradtunk, itt maradtunk, de még a barátságból családi kapcsolatok is kialakultak. Az utolsó poharamat a fiatalokra, a családra ürítem. (*Isznak, és rögtön újratöltnek. Taps.*) Szása, te következ!

MAGYAR SZÁSA: Örülök, hogy Szása barátom előttem beszélt, mert ellőtt egy csomó poént, amit nekem kellett volna elmondanom. Valóban így történt, egy őszi napon, egy ruhaboltban, kell hogy emlékezzetek rá, Szása, akarom mondani, Alexandra, pontosítva mindezt, ukrán Alexandra, kabátot akart venni magának. De még nem ismerte a nyelvet. Akkor mi, a feleségemmel, a drága Szásával, akarom mondani, a volt feleségemmel, Alexandrával, segítettünk neki. A segítségből barátság született, a barátságból szerelem. És itt nem csak a fiatalokra gondolok, akikre ez úton emelem a poharamat. *(Isznak, és rögtön újratöltnek.)* A szerelem a felnőttek között is kibontakozott a dezertáció – bocsáss meg, Szása...

UKRÁN SZÁSA: Semmi baj, Szása...

MAGYAR SZÁSA: Szóval Szása dezertációja... bassza meg, hogy mindig ez a szó jön a számra... bocsáss meg, Szása...

UKRÁN SZÁSA: Menj tovább, Szása, akkor ki tudod kerülni...

MAGYAR SZÁSA: Köszönöm. Abban az időszakban tehát, miután dezertált...

BÉLA PAP: Semmi bassza meg, semmi bocsánat... tovább, az igrumburgumát!

MAGYAR SZÁSA: Köszönöm, atyám, drága Bélám, te cukifej, szóval, elkezdtük smárolni egymás feleségét, és most el is cseréltük a feleségeket, csak attól félek, részegen visszacseréljük néha...

UKRÁN SZÁSA: Az se lesz akkora baj, hogy eltörrik rajta a barátságunk...

MAGYAR SZÁSA: Akkor én erre most emelem poharamat! *(Isznak, és rögtön újratöltnek.)*

BÉLA PAP: Én csak annyit mondok, nem helyeslem, amit csináltok, vén hülyék, de tetszik! Arra emelem poharam, hogy megmentettünk három lelket a kommunista pokoltól, mostantól közénk

tartoznak! *(Isznak, és rögtön újratöltnek.)*

UKRÁN SZÁSA: Na, elő a harmonikám, amelyik hallgat két hét óta! Fialalok, táncoljatok, én meg elhúzom nektek a Moszkvai éjszakát.

FIÚ SZÁSA: Miért a Moszkvai éjszakát?

UKRÁN SZÁSA: Mert Kijevi éjszakák című dal nincs, te mafla!

Táncolni kezdenek. A két fiatal egymással, a két nő és magyar Szása pedig összekapaszkodva imbolyog. Hirtelen égszakadás-szerű zaj hallatszik, a kerítést, amely fölött párttitkár Bélát láttuk magasodni, egy harcokosi csöve üti át, a harcokosi tetején ott áll párttitkár Béla. Pillanatok sem telnek el, a társaság még ki sem jön a megdöbbenésből, amikor berúgják a kaput, orosz katonák törnek be rajta, géppisztolyukat a mulatókra szegezik, kicsit váratva magára, megjelenik az a tiszt, akit eddig ukrán Szása álmában láttunk.

LAKTANYAPARANCSNOK: *(erős akcentussal)* Mi itt folyik?

MAGYAR SZÁSA: Lakodalom.

LAKTANYAPARANCSNOK: Ki vőlegény?

FIÚ SZÁSA: Én vagyok a vőlegény.

LAKTANYAPARANCSNOK: Ki menyasszony?

LÁNY ALEXANDRA: Én vagyok a menyasszony.

LAKTANYAPARANCSNOK: Te nem lenni orosz?

LÁNY ALEXANDRA: Ukrán vagyok.

LAKTANYAPARANCSNOK: Akkor hogy esküvő megy?

LÁNY ALEXANDRA: Kikeresztelkedtem.

LAKTANYAPARANCSNOK: Kikeresztelkedtetl. Mit jelent?

LÁNY ALEXANDRA: Katolikus vagyok.

LAKTANYAPARANCSNOK: Papír van?

LÁNY ALEXANDRA: Igen, tessék, itt a keresztlevelem.

LAKTANYAPARANCSNOK: Ki aki kikeresztelkedett?

BÉLA PAPA: Én.

LAKTANYAPARANCSNOK: Maga ki én?

BÉLA PAPA: Én a község papja vagyok.

LAKTANYAPARANCSNOK: Aha. Akkor község papja takarodik innen, nem bírom pap-szapot.

A pap tanácstalanul néz körbe, a többiek a fejükkel integetnek, hogy menjen. Nehézkedő léptekkel, szívvel elmegy.

LAKTANYAPARANCSNOK: *(meglobogtatja a keresztlevelet)* Ez van keresztleveled. Beszelek magyarul, hogy ezek is megértsek, mi történik itt. Itt az igazság fog történni meg. Szóval, ez keresztleveled.

MAGYAR SZÁSA: Igen, az. És ez feljogosította arra, hogy a fiammal házasságra lépjen.

LAKTANYAPARANCSNOK: Érttem. Van házassági level is. Lathanám, kérem?

FIÚ SZÁSA: Tessék, két tanú is aláírta.

LAKTANYAPARANCSNOK: Latom. Egy keresztlevel. Meg egy házassági level. Minden rendben. *(Mindenkinek megkönynyebbülten néz egymásra. A tiszt azonban egy váratlan mozdulattal széttépi a keresztlevelet.)* Volt keresztlevel, nincs keresztlevel.

MAGYAR SZÁSA: Mit művelt? Mit merészelt?

LAKTANYAPARANCSNOK: Marad helyen, géppisztoly könnyen süll, baleset, maga halva a szardombjan. En nem muveltem semmit, jött szél, tépte level, darabokra, dobjuk bele trágya.

LÁNY ALEXANDRA: Elvisznek engem is...

FIÚ SZÁSA: A házasságlevél...

LAKTANYAPARANCSNOK: Da, da, itt van házasságlevél. Egy magyar legendának egy orosz leány. De az orosz leánynak nincs keresztlevele, így nem lehet magyar katolikus kedvese felesége. Meg kell varni keresztlevel, utána lehet házasság. Addig mi visszük vissza lány magunkkal Szovjetunió. Nalunk az van szabaly.

LÁNY ALEXANDRA: Tudtam, éreztem...

FIÚ SZÁSA: Meghalok nélküled...

LAKTANYAPARANCSNOK: Nem te meghalsz, aki itt meghalsz, az más lesz. Ki lány anyja?

MAGYAR ALEXANDROVNA: Én.

MAGYAR SZÁSA: Te... megőrültél?

LAKTANYAPARANCSNOK: Te mit ugrálsz, mint kinek baja van?

MAGYAR SZÁSA: *(valamit megért)* El akartam búcsúzni tőle.

LAKTANYAPARANCSNOK: Majd kérsz víza, semmeddig se tart, jössz, látogatsz, eszel kaviár és iszol vodka meg pezsgő Moszkvában. Szovjetunióban minden van.

MAGYAR SZÁSA: Jó ötletnek tűnik.

LAKTANYAPARANCSNOK: Szóval, te anyja lánynak? Amaz asszony jobban hasonlít. Tudod te... Titeket vigyétek ki vonathoz, megyünk haza, nagy Szovjetunióba.

A két nőt megragadják, elvonszolják. Az ezt megakadályozni akaró fiatal Szását puskatussal csapják fejbe, aki nyomban elájul. A tiszt körbejárja a kölyköt.

LAKTANYAPARANCSNOK: Kar, hogy megszünt malenkij robot. Kivalo munkaero lehetett volna belole.

Felnéz, ott áll előtte ukrán Szása. Farkaszemet néznek.

LAKTANYAPARANCSNOK: Nő bemegey hazba.

Ott marad, míg a kapu be nem csukodik utánunk. s mind, ami itt torten, elfelejti, orokre. Ha nem, s rola beszél, mi tudjuk meg, s tudjuk, mit kell tennünk. Megy! *(Megvárja, míg Ukrán Alexandra bemegey, utána Ukrán Szásához.)* Mi ismerjuk egymast. Te vagy katonam, tisztem, vagy maskaraban. Szanalmas. Ket hete bujkaltal fold alatt, fold felett, lofasz tudja, hol, de most itt vagy. Tu-

dod mi buntetessed?

UKRÁN SZÁSA: Tudom. Ki fog végeztetni.

LAKTANYAPARANCSNOK: Da, da. Csak azt mondjad meg nekem, miért te nem akartal hazajonni innen nagy Szovjetunióba?

UKRÁN SZÁSA: Nem akarok Afganisztánba menni harcolni, hogy lenyúzzák az arcomat.

LAKTANYAPARANCSNOK: Afganisztannak vege.

UKRÁN SZÁSA: Mindig lesz Afganisztánja Szovjetunióknak, csak nem annak fogják hívni.

LAKTANYAPARANCSNOK: Okos, okos, nem véletlen, hogy tiszt vagy. Orosz vagy?

UKRÁN SZÁSA: Ukrán.

LAKTANYAPARANCSNOK: Ukrán. Ez szerencsed. Ha orosz lennel, lovetnelek bele a pöcegodorbe, ide ni! De mert csak ukrán vagy, megkegyelmezek. Te orokre elfelejtetted ezt a két hetet. Jelentes van rola, papírra fektetve le van, de emberek nem tudjak. Jossz velem allomasra, vissza velem Szovjetunió. Mintha törtent volna mi sem. Lesz gondoskodasom terolad, hogy visszaszerezd becsületet. Az összes haboruban az elso sorban fogsz menni, s majd utobb-elobb visszaszerezed a becsuletedet – hacsak hosi halalt nem halsz közben. Vigyuk tiszt elvtarst, de szoros orizetben.

Elindulnak. Elöl két katona, mögöttük két katona között ukrán Szása, őket követi a tiszt, akit hátulról is két katona biztosít.

MAGYAR SZÁSA (*kellő öntudattal*): És velem mi lesz?

LAKTANYAPARANCSNOK: Az ön sorsa Béla párttitkar elvtars kezében van lepakolva. Feltehetőleg feladja a magyar rendőségnek dezertorök bujtatásáért, s ül borton...

Kilép az ajtón, de még visszafordul, és köp

egyed. Párttitkár Béla átugrik a kerítésen, és ott terem a hűledező magyar Szása mellett.

MAGYAR SZÁSA: Béla, te hogy lehetsz ilyen mocsok!

BÉLA PÁRTTITKÁR: Jobban tennéd, ha szebben beszélnél a tulajdonostársaddal!

MAGYAR SZÁSA: Kivel, te rothadék spion?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hagyjuk ezeket az erkölcsi megközelítéseket másra... Ma az üzlet dönti el, ki vagy, milyen vagy, erkölcsös-e vagy erkölcstelen.

MAGYAR SZÁSA: A te világodban.

BÉLA PÁRTTITKÁR: A tiédben is, kispajtás.

MAGYAR SZÁSA: Ne kispajtásozzál itt, te pondró.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Kértelek, hogy az üzletársaddal ne használj ilyen kifejezéseket!

MAGYAR SZÁSA: Miféle üzlettársról beszélsz itt folyton?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Beszálltam az olajba.

MAGYAR SZÁSA: Az én olajamba?

BÉLA PÁRTTITKÁR: A tiédbe. Hetven harminc arányban. Jutányosnak tartom, hogy meghagyok neked harmincat.

MAGYAR SZÁSA: És ezt hogy képezed?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Az oroszoktól van egy jegyzőkönyvem, ügyvédi letétben, hogy te évek óta csapolod és árulod az olajukat. Azon felül egy másik, hogy a trágyadombod alatt bújtattál két hétig három dezertort, köztük a szovjet hadsereg egy tisztjét. Ha én ezzel beállítok a rendőrségre...

MAGYAR SZÁSA: Rohadék. Ne állíts be a rendőrségre!

BÉLA PÁRTTITKÁR: Na látod, tudsz te emberi nyelven is beszélni. Ez még nem minden. Még hálás leszel nekem egyszer, és szégyellni fogod, hogy lepondróztál.

MAGYAR SZÁSA: Én ugyan...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Ukrán-magyar vegyesvállalatot alapítunk, már megvannak az

ukrán partnerek, valamennyien leszere-
lő katonák, kivéve a te hülye Szásádat,
akit addig visznek tovább, míg valahol
seggbe nem lövik, és a halántékán jön ki
a golyó.

MAGYAR SZÁSA: Miféle vállalat lesz ez?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Mi fogjuk ellenőrizni az
ukrán-magyar határforgalmat.

MAGYAR SZÁSA: Ukrán-magyar maffia?

BÉLA PÁRTTITKÁR: A melónak és a pénznek
nincs szaga. Csapj bele!

*Magyar Szása pár pillanatig habozik, az-
után belecsap párttitkár Béla tenyerébe.*

BÉLA PÁRTTITKÁR: Gyere, nézd meg a tan-
komat!

MAGYAR SZÁSA: Honnan vetted azt a tankot?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Rajtatok keresztül az oro-
szoktól, csak még nem érkezett meg
hozzád a számla. Rakom én befelé,
baszki, nem csak szedem ki a zsírt.

MAGYAR SZÁSA: Azért kellett az a két buzi
nagy marmonkanna...

BÉLA PÁRTTITKÁR: Gondoltad, mostanában
olajat iszom esténként pálinka helyett?
Az ám, pálinka. Szása, egy pálinkával
meg kéne pecsételnünk az üzletet.

MAGYAR SZÁSA: Bűzletet.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Majd ha ömlik befelé a lé,
akkor nem leszel ilyen finnyás. Tanuld
meg, a pénznek nincsen szaga. Na, jön
az a pálinka, vagy nem jön?

MAGYAR SZÁSA: Szása, hozz ki kétszer egy
deci pálinkát... meg magadnak egyet...
meg... az ám, kis Szása hova lett?

UKRÁN ALEXANDRA (*kifelé jövet*): Elrohant
az állomás felé, de már biztosan nem ér-
te el a vonatot.

MAGYAR SZÁSA: Szegény gyerek.

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hadd edződjék! Egyéb-
ként, már neki is megvan a helye az üz-
letben. Ő lesz a behajtók feje... Most
meg mit rázod itt magadat fölöslege-
sen? Neki nem kell hajtani, csak a kopa-
szokat összefogni, meg a törött base-
ball-ütőket pótolni. Na, igyunk végre,
utána megyünk tankot nézni. (*Isznak.*)
Holnap jönnek a munkások. Szállodát
építünk a trágvadomb helyére...

MAGYAR SZÁSA: Te végig tudtad?

BÉLA PÁRTTITKÁR: Hát nem mindegy? A ka-
kast tartsd meg. Egyedi darab. Ekkora
marhát, mint te, Szása...

MAGYAR SZÁSA: Baszódj meg... élet...

FODOR ÁKOS

17

Is

*Nagy pohárból is
lehet kicsit kortyolni.
– Ez is: szabadság!*

Antipátosz

*Nincs „jutalom”, nincs
„büntetés” – csakis
következmény van.*

Egy szelíd xénia

*Az ISMERETLEN
nem olyan veszélyes, mint
az, kit-mit „ismersz”.*

Tükör

*A világ tőlem
elvonultan él. Oka
biztosan van rá.*

1:1

*Éltem? Működtem.
Lelkiismeretem jó
– csak a kedvem rossz.*

Optika

(pesszike)

*Hogy milyen szépek
a fiatalok: csak az
öreges látják...*

Nyilatkozat

*Filantropia?
– Néhány embert szeretek,
de a többi: nem.*

A jámbor beteg sírfelirata

*Orvosai el-
tiltogatták. Mindentől.
– Hallgatott Rájuk...*

„Kollektív bölcsesség”

*Agyrémvágyalom.
(Csak egy magányos hülye
találhatta ki...)*

Trendellenesség

*Szótlanná tesz a
holmikorésmennyiért.
– Én beszélgetnék.*

Tanács

*Ha félsz a tűztől:
menj hozzá mind közelebb,
hogy szíthasd, olthasd.*

Vice versa

az ég a földig
ér – így mi, földiek: mind
az égig érünk

Labda-napló

Koptat a Játék:
közelít a semmihez,
mit körülveszek.

Észmész

El-elveszitem
bizonytalanságomat
– egységbeejtő...!

Betegnosztalgia

Gondolható a
tegnapi rosszulétről:
„Az azért jobb volt...!”

A magabiztosságról

Előadónak:
kötelező. Szerzőnek:
nem ajánlatos.

Kilégzés

a Nagy Kertet már
nem nekem kell gondoznom:
ingyen csodálom

JÓNÁS TAMÁS

Zokogás közben

*már nem szeretni kéne ami elmúlt
már elhagyni a régit ami holt
a szemet azért nyitva hagyni mégis
a szívet zárni mégse valami bolt
mert nem szabad a non stop nyitva tartás
mert nem szabad az állandóan fáj
az eltelt idő lassan halmozódik
és elfogy a szív a vese vagy a máj
jaj édesanyám olyan egyedül vagy
olyan egyedül vagyok hogy jaj
a térdemért az alázatosságért
folyik valami háború vagy harc
de nem tudok más lenni csak az apu
az ő tartása tart az igaza
már nem tudom hogy hol laktok de kérlek
még utoljára hadd menjek haza*

Gondolatok az ölnek

*Ha nem hazudsz, te szemtelen.
Benned vagyok, s te nem velem.
Hát hol zokogjak? Hol az álom?
Csókban, sikerben nem találom.
Altass el illatos, langyos őszi öl.
Hozzád zuhantam ki a semmiből.
Nyiss szét lábakat, ne rejtekezz.
Nem vagy hasonló semmihez.*

*Has alatt, comb fölött, mint az ágy,
amit békén hagyott már rég a vágy,
olyan vagy, mint a hajnalok,
s hajnal vagyok, ha ott vagyok.
Micsoda csend van benned, és
micsoda húsos szenvedés.
Miféle bűn, miféle reszketés!
Folytonos hazaérkezés.
Altass el, suttogj, csillapíts.
A dédelgetésnek ára nincs.
Mit bánom én, hogy női, férfi.
Aki akarja, félreérti.
Tiltott kanóc, és szikrakő.
Dacos faként áll az idő.*

ANTONIO FRANCISCO LISBOA:
Hóseás próféta (Brazília)

CSEPREGI JÁNOS

Az utolsó nap

Krétát enni? Tökre jó. Meleg, sós vizet inni? Tökre jó. Betegnek lenni? Tökre jó, főleg ha nem akarok töri dogára tanulni. Mert ugye mi a francért is akarnék, ha a felnőtteket úgyis csak az a sok hülye évszám érdekli, arra viszont a rosseb se kíváncsi, milyen jó lovagi páncélok, harci méneket meg kőhajítókat tud rajzolni az ember. Klafa befeküdni néhány órára egy kád hideg vízbe, aztán meg otthon maradni lázasan, mikor nincs semmi kedvem felelni oroszról, hogy legádázabb ellenségeim legnagyobb öröme megint jól összeszidhasson az Irina, hogy még a Fortocskával se megyek semmire, mert hiába szép a kiejtésem, hiába beszélek dallamosan, mégiscsak nyilvánvaló: semmit nem értek az egészségből, fogalmam sincs róla, hogy mi lett a Krásznájá Sápocskával, ismét csak bemagoltam az egészet. Becsszóra, néha szívesen, sőt boldogan iszom szóda helyett tejjel a citromos limonádét, mert egy rettenetes erejű és kiszámíthatatlan természetű hasmenés még mindig sokkal jobb, mint az, hogy újra kiröhögjenek testnevelésen, mert csak négyszer tudom teljesen felhúzni magamat a rúdon, mert a féligek meg a háromnegyedek nem adódnak össze. Szóval betegnek lenni baró, ha az ember nem akar suliba menni, de baromira rossz, ha nem mehet, mikor kellene. Egy kis láz, egy kis hányinger frankón nem probléma, de vizketni egy hétig, mellette meg majdnem meghalni a kíváncsiságtól meg a félelemtől, az már tutira nem annyira vicces. Rabnak lenni a négy fal között teli gatyával? Ennél minden csak jobb lehet. De hát már csak ilyen az én formám. Én mindig csak akkor betegszem meg igaziból, amikor egy csomó mindennek végleg el kell dőlnie, egy csomó mindennek végleg ki kell derülnie, amikor olyasmi dolgokról kellene hallanom, amik holtbiztos, hogy az egész életemet örökre meg fogják változtatni. Ilyenkor én hiába nem eszem a krétát, hiába nem iszom a tejlimonádét, egyszerűen valahogy mégiscsak megnyekkenek. Ráadásul bárányhimlő hatodikban? Tök ciki. Akkor már inkább halna meg az ember tisztességesen, találna fejbe egy távoli bolygóról érkező meteorit, miközben a sivatagban idegen civilizációk nyomai után kutat Däniken professzorral, vagy dőlné rá egy égő ház, miután kimenekített odabentről egy gyönyörű, ájult nőt, aki a szerelme, vagy egy síró csecsemőt, aki természetesen nem a szerelme, esetleg egy öreg tudóst, aki később majd feltalál egy újfajta úrrakétát, esetleg valami még szuperebb dolgot. De nekem rohadatul nincs ilyen mázlim, és persze már soha nem is lesz.

Negyedikben például volt az a hülye szerelmes levél. Pénteken még beraktam a Dancs Viki padjába, hétfőn már ki is vették a vakbelemet. Soha nem fog kiderülni, hogy a műtétem napján nem rakott-e az enyémbe egy válasz-szerelmeslevelet, ami aztán valahogy elveszett, mire három hét múlva újra mehettem iskolába, vagy esetleg a legjobb alkalmat kivárva valaki egy éjszaka betört a sulis épületébe, aztán ellopta, csak azért, mert féltékeny volt rám a Viki talán nagyon is perzselő szerelme miatt. Soha nem fogok rájönni, hogy nem így történt-e igazándiból! Egyedül csak azt tudom, hogy amikor keresni kezdtem a padomban, akkor frankón nem volt ott semmi, hiába izgultam heteken keresztül. Pedig ha nem betegszem meg, akkor lehet, hogy már két éve járnánk, meg minden, s talán egészen máshogy alakul az életem, így meg lehet, hogy soha nem is fogok megnősülni. Sőt, tutira nem.

Vagy ötödikben, amikor rajzversenyt hirdettek a suliban, olyat, amin álnévvel bármilyen képet be lehetett adni, én meg egy hónapon keresztül naponta órákat töltöttem azzal, hogy minél klafábban le tudjam rajzolni, ahogy egy fekete meg egy fehér nindzsa harcol egymással. Hiába mondta a Feri, aki még be is öltözött otthon a kedvemért nindzsának, plusz meg is mutatta azt a szuperül titkos nundzsakuzást, amit egyedül a kiválasztottak sajátíthatnak el, ráadásul ők is szigorúan csak bekötött szemmel csinálhatják, mert olyan gyorsak, hogy ha nézni akaró valaki a mozdulataikat, akkor annak egyetlen perc leforgása alatt kisülne a szeme meg felforrna az agyvíze, ezért aztán nekem is körbetekerte egy sállal a fejemet, úgy, hogy még majdnem meg is fulladtam tőle, hogy inkább vöröset rajzoljak a feketével szembe, mert mindenki tudja, hogy a fehéret a legeslegnehezebb lerajzolni fehér lapra, én mégis kitartottam. Nem volt könnyű, de én csak húztam a vonalakat összeszorított foggal, csak rajzoltam, csak rajzoltam, annyira, hogy minden zsebpénzem elment filcre meg húszfilléres rajzlapra, de nem adtam fel. Egyébként meg holtbiztos, hogy én nyertem volna azt a bazi nagy csokitortát, ha a beadási határidő lejártának napján nem kapja be az a hülye küllő a lábamat, s nem borulunk bele bicajostul a vízzel teli út menti árokba. Emlékszem, az orvos még vigyorogott is, amikor elmondta, hogy nem nagy dolog az egész, csak egy szimpla kis zöldgally-törés a sarkamon, én meg az iskolatáskámra és a benne lévő rajzomra gondoltam, reménykedtem, talán nem esett baja, pedig igazából már abban a pillanatban, amikor félig az árokban feküdvé kinyitottam a szemem, éreztem, hogy életem talán legnagyobb lehetőségének konyec. Mert ha én nyertem volna meg az első helyezést, nem pedig a Gugán Ági meg a *Virággal köszöntjük április negyedikét*, akkor simán megeshet, hogy rögtön továbbküldtek volna valami megyei versenyre, onnan meg ki tudja, hová? Ma meg már Amerikában élnék, és avval keresném halálra magamat, hogy én rajzolom az egész világon a legszuperebb képregényeket. Így meg nemhogy nagy lóvé meg New York, de még torta se lett az egészből, pusztán azért, mert nem tartottam

elég messze a lábamat a hátsó keréktől, mikor a Feri versenybicajának a csomagtartóján utaztam.

Szóval lógni a suliból baró, de közel tizenhárom évesen nyomorult báránymimlővel feküdni itthon, miközben tövig rágom a körmeimet, néha pedig alig tudom megállni, hogy el ne bőgjem magam a félelemtől vagy a viszketéstől, az azért már tökre más. Mert nem elég a rettegés, hogy állandóan az jár a fejemben, vajon rájött-e már valaki, hogy én voltam, kellenek még ezek a hülye pöttyök is, amik nemcsak hogy elborítják az egész testemet, ráadásul még folyton viszketnek is. Legszívesebben egész nap vakaróznék, de egyrészt nincs elég ujjam hozzá, másrészt meg biztosan ugrik a húsvéti, a születésnap, a karácsonyi meg úgy általában az összes ajándék egész évre, ha nagymama rajtakap. Mivel azonban idáig nem kapott rajta, mindennap főzi nekem a világ legfinomabb madártejét, de hogyan is lenne étvágyam, mikor ennyire közel a vég. Péntekig ráadásul minden este belázasodtam, és hiába akartam a gyengeség miatt inkább az ágyban maradni, mégis muszáj volt esténként megfürdenem, mert nagymama addig nem volt hajlandó krémmel bekenni a kiütéseimet, szóval jól megszarolt, amit soha nem vártam volna tőle, most már jól tudom, hogyan érezhette magát az a Julius Caesar, amikor megszurkálták a bicskájukkal a mocsok rokonai.

Végül azonban csak eltelt ez a nyomorúságos hét, holnaptól pedig újra mennem kell suliba, de már rohadtul nem vagyok biztos benne: nem választanám-e inkább mégiscsak az öregkoromig tartó viszketést és étvágytalanságot helyette. Mert hát simán előfordulhat, hogy már mindent tudnak rég, mert esetleg meglátott valaki, idáig meg csak arra vártak a tanárok, hogy végre meggyógyuljak, nehogy véletlenül akkor nyuvadjak ki, mikor az igazgatói irodában közlik velem: kirúgtak, életem hátralévő részét pedig egy föld alatti tömlőben vagy javítóintézetben kell töltenem. Aztán már vágnak is be valami sötét kocsi csomagtartójába, irány Paradicsompusztá, vagy Szibéria, vagy valami még sokkal-sokkal szörnyűbb hely, mondjuk olyan, ahol a csokoládét és a téli fagyit még hírből sem ismerik, ráadásul minden étkezésre spenótot meg krumplicukrot kap az ember, videofilmek meg egyáltalán nincsenek! Negyedik óta minden évben baj lett belőle, ha beteg voltam, miért is lenne idén másként?

Persze a Dancs Viki meg az iskolai rajzverseny is borzasztó meg félelmetes volt, de most egészen másról van szó, még azokhoz képest is félelmetesen komoly dolgokról, ez a vészesen közeledő hétfő pont olyan, mint amikor egy totál izgalmas lapozgatós könyvben, mondjuk a *Gyíkkirály szigetében* választanod kell a legvégén, hogy levágod-e a fő-fő gonosz fejről azt a kinövést, a goncsogot, ami látszólag nem több egy hatalmas, szőrös bibircsóknál vagy egyszerűen úgy hagyod, mert ha igen, akkor hiába csináltad végig becsületesen az egészet, hiába dobtál a kockákkal rendesen, csalás nélkül, hiába nem tetted oda az ujjadat az előző oldalakhoz, ismét lapoznod kell, s rögtön jön is a 76. oldal, ahol már olvas-

hatod is kigúvadt szemmel: Kalandod itt véget ért! Látszólag csak egy szőrös bircsók, de hát néha ennyin múlik az élet.

Holnap kiderül minden. Egy hét rabság ér véget, amit szobám keserű magányában kellett töltenem, mert még látogatóba se jöhetett hozzám senki. Egy hétig tartott ez a viszketős gyötrelmem, mégis tuti, hogy még ez is százszor jobb volt, mint ami ezután következik. Nem, igazán nem is volt olyan rossz itthon lenni, nem is volt olyan rossz minden este megfürödni, sőt, végül is egy rakás egészen klassz dolog történt velem, mióta itthon vagyok, például:

1. A leckét senki nem tudta elhozni személyesen a fertőzés veszélye miatt, telefonunk meg még nincs, hiába ígérték nagymamának már tavalyelőttre.

2. Kelemen Pityu, aki igazi haver, mindennap reggel és este baró, újságkivágásokból összeragasztott leveleket dobott a postaládánkba, amikből már van egy egész kis gyűjteményem.

Oltári jó ötlet volt tőle, kár, hogy az ollóval nem bánik túl ügyesen, meg az is, hogy lusta volt összeragasztani legalább néhány értelmes és igazi mondatot, így aztán a füzetből kitépett lapokon össze-vissza váltakoztak a fizikán írt feljegyzései, a mindenféle félbevágott betűk kusza halmazai meg az újságból kivágott képek és szövegrészletek, például: *Néhányan úgy gondolják, kibékíthetetlen az el-lentét a tengerimalac- és a papagájtartók között... vagy ...fejlett, a szocializmus értékein nyugvó társadalmunkban sajnos még ma is sokan babonásan rettegnek az álterhességtől a férfiak közül*, de azért akadt néhány egészen jó, fürdőruhás nőciről készült kép is, kár, hogy a legtöbb lánynak hiányzott legalább egy vagy két testrésze. Ha jól sejtem, anyukája *Nők lapja*-gyűjteménye meg az öccse *Kisállat* magazinjai látták kárát a barátságunknak, amiért még biztosan nagy árat fog fizetni, ha egyszer kiderül, sőt még az is lehet, hogy majd mellém temetik, mivel otthon tutira agyoncsapják emiatt. Én viszont sajnos ennek ellenére sem tudtam meg a leveleiből semmi értelmeset arról, hogy mi történt a lakásunkon túl, de a tévéhíradón még innen, pedig ha rám nézve rettenetes dolgok történtek is odakint, még azt is jobb lenne tudni, mint hogy lassanként megfojt a bizonytalanságból fakadó félelem.

Én már belefáradtam, hogy rettegésben éljek, s még álmomban is csak azon rágódjak, hogy mi lesz majd, mikor reggel a suliba érek. De már nincs visszaút. Ha nem betegedtem volna meg, akkor talán még lett volna esélyem, de másként alakultak a dolgok. Mert ha még meg is szöknék, biztosan körözni kezdenének, egy veszélyes bárányhimlős hatodikost talán még le is lőnének, nagymama pedig belehalna, mikor megmondaná neki, hogy az unokájából nemcsak pöttyös kutyá, de még bűnöző is lett. Nem, betegen tutira nem menekülhetek, szóval vár rám az ítélet.

Nemrég még tökre úgy gondoltam, hogy nálunk a faluban dögunalom az élet; az embert tavasszal már csak a nyári úttörőtábor rohadtul távoli reménye meg a szalmakalapgyári télapóünnepség egyre kopottabb narancsízű emléke tartja életben, de ezen a két biztos ponton kívül piszkosul nincs más, csak a sötétben tátongó kétségbeesés, ami totál olyan, mint valami hideg, feneketlen tó, tele félelmetes szörnyetegekkel: tanárokkal, nyolcadikosokkal, felettetésekkel. Én meg hiába próbálok teljes erőből úszni előre az időben, az én kutyaúszásomtól baromira nem csökken a távolság köztem és a túlpart között. Most már visszasírom azokat az átkozottul unalmas, fuldoklós perceket.

Bizony már aludni is csak alig tudok, s még az elmaradt leckék és Pityu levelei se jelentenek igazi vigaszt nekem, sőt még azok a klafa katonák sem, amiket még karácsonyra kaptam, s amiknek nemcsak a fejét, de a kezét és a lábát is lehet mozgatni. Ráadásul még nagymamával se tudtam beszélni erről az egészről, hogy legalább neki elmondhassam, mit érzek. Bármikor is próbálkoztam volna, ő folyton csak azt hajtogatta, ha unatkozom, akkor nézzem meg a polcon a vernegyulákat, de nem értette, hogy nekem nem az a bajom, hogy unatkozom, ráadásul meg semmi kedvem valami régi, magyar krapek unalmas könyveit bújni, miközben egyre közelebbinek érzem magamhoz a véget. Nincs az én félelmemhez fogható érzés, és nem is tudja itt a faluban rajtam kívül senki, milyen úgy ébredni minden reggel, mintha egyike lenne azoknak a mocsárban raboskodó amerikai hadifoglyoknak, akiknek a Rambó 2-ben kígyókat meg békákat kell enniük egy félig víz alatt lévő nyúlketrecbe zárva, miközben zárlatos rádiókkal meg hűtőszekrényekkel rázatják őket, mert bizony pont ilyen rossz nekem is. Persze nagymama nem etet velem varangyokat, meg a Kelemen Pityu faterja is megjavította már a hűtőszekrényünket, de azért mégis. Sőt! Azoknak a katonáknak legalább van okuk kitartani, mivel tudják, hogy eljön majd értük a saját Rambójuk, hogy robbanós nyílveszőkkel odapörköljön a mocskoknak, őket meg hazavigye. Nekem viszont nincsen senkim, így mikor őket már rég elvitték egy óriási harci helikopteren, én még akkor is csak egy mindenki által elfelejtett bűzölgő mocsárban leszek, egyedül, megmentő nélkül, ami nem túl klassz kilátás egy rossz útra tért mellékszereplőnek. Szóval nekem már reményem nincs, nekik meg okuk a panaszra, mert akárhányszor indul is el a film, akárhány csúszómászót kell is megenniük újra meg újra, őket tutira mindig megmentik, az én filmem viszont már soha nem indul megint előlről, hiába is nyomkodná bárki a PLAY-t vagy REW-et, legfeljebb csak jól bekapja a szalagot a videó.

Bizony, már csak egyet kell aludni. Bizony, tutira kiderült minden. Csessze meg.

TURCZI ISTVÁN

Szivacs kő

Mintha virradna a szivacs kőben. Most ne gondolj rá, elfeledheted, hogy feledésből vagyunk gyúrva. Dícsérd a bőkezű eget. Némaságát némán viszonzod, ne szórd meg, szokásod szerint, vörös átkokkal. Nem szem keverte színeket fogsz látni, becsüld meg. Arra járhatsz, amerre senki, nem kell gyomorfolat másznod reggeltől reggelig. Ám legnagyobb utad is a tenyereden marad. Aztán megszakad, de ne siessünk előre. Vége a többiekből is láthatsz mást, nem csak egy indítékot. Mindegy, merre tartasz, valaki mindig lesz, aki épp szembe megy veled. Míg te világegyetemed égi szögét és fényes köldökét figyeled, földet vagy poézist művelsz, mások háznak sebeiddel. Kis pihenőnek tekinteni a szót persze kockázatos. Várni, hogy valamikor talán majd egyetlen ön-zengő tömör és megalitikus költemény hasadhasson belőled, rád vall. Mintha virradna a szivacs kőben.

Bódhiszattva figyel

Visszaveszem régi arcomat. Nem vezérel semmi szándék. Figyelmem, akár a mozdulatlan víztükr. Halogatom magam. Meghívást kaptam egy másik világba. Elhiszem és nem hiszem el. Kérdezem, de nem kérdezem meg. Meggyőző a csendje. Mindent le kell tennem, hogy lerombolt

szív-szentélyembe újra beléphessek. Ahonnan menekültem, oda kell visszamennem. Eltévedek benne és hazatalálok. Összekulcsolt kézzel is átérem. Örülök, ha tudom: hiába fáj. Elfogadom, hogy nem segíthet. Felnyitom, pedig be sem csukódott. Megkapom, ha odaadom. Ahol nem keresem, már meg is találtam. Eldöntöm és visszakerem. Forró köveknek döntöm a hátam. Szirmokat szórok emlékeim hullámaiba. Megőrzöm, ha szétszórom. Úgy szorítom, hogy elengedem. Ha elengedem, elenged. Egyszerűsödöm. Ha önmagam ismerném, tudnék mindent. Tudnék rólad is. Akkor csak álmodom, hogy itt vagy?

Kezdet

(TD-nek, levél helyett)

Vagyok; ami jó kezdet ahhoz, hogy végül ne legyek. És akkor az lesz. Sokáig. A múlás ércnél maradandóbb. Az lesz, hogy majd türelmesen hallgatom, mint növekszik bennem az idő ásványi éneke. Majd tarka morajban kezdődöm újra el. Élet helyett már életrajz, szavak helyett szavak múzeuma. Parancsolatok nélküli, fosszilis béke. Teremtő távol-létben lenni boldog vagy boldogult. Nagyapám szerint aki kevesebb ideig él, tovább lesz halott. Hosszú, paradicsomi állapot. Ő csak tudta; kádármester volt és cádik. Hét falu leste minden mozdulatát. Véletlen vetődtek a Börzsönybe, megigézte őket a táj, és az emberek néma büszkesége. Kisázsából indult Erdélyen át a kara nemzetségbeli portyázó fekete suhancok ősi szokásait követve. A legtöbben továbbmentek, ő maradt, amikor megszületett apám. A véletlen persze még nem okvetlenül sors. Inkább jó kezdet.

A függetlenség mérlege

A volt spanyol gyarmatok a függetlenségükért vívott háborúja kezdetének kétszázadik évfordulóját – „bicentenario” – ünnepeltük 2010-ben.

Ez Latin-Amerika ünnepe elsősorban, és persze a mérleg készítésének a pillanata is: „Ment-e előre a világ” – Latin-Amerikában?

Ebben a mérlegkészítésben természetesen a világ latin-amerikanista kutatói is részt vesznek. Könyvek százai jelentek máris meg, s az ilyen témájú konferenciák naptárát is nehéz lenne pontosan közreadni. A Szegedi Tudományegyetem, amely hazánkban a Latin-Amerika-kutatásoknak legrégebbi centruma, maga is része e világméretű eszmecsereinek.

2010. november 5–6-án az SZTE Hispanisztika Tanszéke a Szegedi Akadémiai Bizottsággal közösen nemzetközi konferenciát rendezett *A függetlenség mérlege* címmel. Nem csupán a XIX. századi háborúk történetéről cseréltünk eszmét – arról is –, de a latin-amerikai történelem jellegzetességeit, problémáit is számba vettük, kelet-közép-európai összevetésben spanyol, német, cseh, mexikói, román, belga kutatók jeleztek részvételüket a magyarok mellett. A történelem kutatói mellett a közgazdaság-tudomány, politológia, irodalom és műfordítás, valamint az antropológia és nyelvtudomány véleményére is kíváncsiak vagyunk.

Az első nap előadásai spanyol nyelven folytak, a második napon azonban a magyar és szegedi érdeklődők számára magyarul hangzottak el az előadások.

A Tiszatáj számára készített jelen összeállításunk e folyamatba illeszkedik. A folyóirat – az elmúlt 35–40 év a tanú – mindig figyelemmel kísérte a szegedi és a magyar latin-amerikanista kutatásokat. Mostani írásainkban a Szegedi Tudományegyetem fiatal doktorai és doktoranduszai, nem csupán szorosán a függetlenségi háború témájához kapcsolódva, színes anizot állítottak össze Latin-Amerikáról, személyes kutatásaikból is ízelítőt adva. Nem teljes, de sokszínű képet kívántunk rajzolni, természetesen beszélve a magyar–latin-amerikai kapcsolatokról is.

Szeged így köszöntötte az ünneplő Latin-Amerikát!

Anderle Ádám

ANDERLE ÁDÁM

Torzkép és előítélet: Marx Bolívar-életrajza

2010-ben ünnepelték az ibero-amerikai nemzetek a szubkontinens függetlenségi háborúja (1810–1824) kezdetének 200. évfordulóját. Konferenciák, tanulmányok sora jelzi az erős érdeklődést, de az ünnepségek kapcsán felvetődő kérdés is izgalmas: az elmúlt kétszáz esztendőben a független Latin-Amerika milyen mérleget is vonhat saját fejlődéséről.

A mérlegkészítés és historiográfiai áttekintés közben régi kérdések is felbukkannak. Egyike ezeknek Marx 1858 januárjában írott lexikoncikke Simón Bolívarról (1783–1830), amelyben Marx egészen szélsőségesen és bevallottan igen negatív képet rajzol róla, amely inkább karikatúra¹ és torzkép, semmit tárgyyszerű áttekintés a függetlenségi háború egyik meghatározó hősről.

A mai Bolívarról szóló legfrissebb írások olykor persze politikai előítéletektől sem mentesek. Van, akik számára Marx e tanulmánya jó ürügy a „marxi módszer” felszínességének igazolására; mások Hugo Chávez, Venezuela elnökének Bolívar-kultuszát igyekeznek a venezuelai elnök ellen fordítani, amikor a Marx írása nyomán Bolívar negatív jellemzésére használt *bonapartizmus* fogalmát próbálják felhasználni Chávez elnök jellemzésére.²

Számunkra Marx Bolívarról írott rövid életrajza elsősorban historiográfiai problémákat vet fel.

*

A történet 1857-ben kezdődött, amikor Charles Dana, a *New York Daily Tribune* főszerkesztője az ekkor készülő *New American Cyclopaedia* számára kért szócikkeket Marxtól és Engelstől. Bolívar életrajza e munkamegosztásban Marxé lett. Ám a meglehetősen hosszú írásból kirajzolódó Bolívar-portré rendkívül negatívra sikerült³. Bolívar eszerint gyáva és álnok; katonai ismeretei gyengék, ezért alvezéreinek a győzelmeit orozza el; áruló és besúgó, ha kell; befolyásolható, döntéseiben bizonytalan és álhatatlan, felszínes, hatalomsóvár, pompakedvelő, piperkőc, az ünnepeket és ünneplést igénylő, gátlástalan,

¹ Edgar Montiel: „Hegel, Bolívar y Marx. Las dificultades para entender Macondo”, 5.

² Hugo Chavez az ország elnevezését is megváltoztatta: Venezuelai Köztársaság helyett Venezuela hivatalos neve *Bolívari Köztársaság* lett.

Július közepén pedig a magyar TV-nézők hírt és képeket kaptak arról: Chávez felnyitatta Bolívar sírját, hogy szakértők megvizsgálhassák Chavez gyanúját: Bolívert méreggel ölték meg.

Bolívar személye persze korábban is alkalmat adott a politikai célzatú értelmezésre – mint a modern diktátor előképe – például az olasz fasizmus számára, mint valamiféle „Proto-Caesar”. Vö. Alberto Filippi: „Bolívar en Europa entre Cesarismo y fascismo (1850–1934).” *Anuario de Estudios Bolivarianos*. 1994. N°3, 61–117.

³ Marx: Bolívar y Ponte. *Marx–Engels Művei*. (A továbbiakban MEM)T. 14, 167–180.

erkölcstelen, felelőtlen, középszerű, olykor nevetségessé tett figura – foglalhatnánk össze Marx írásának a lényegét.

A marxi Bolívar-életrajz másik különlegességét az adja, hogy csupán egy igen vázlatos és felszínes katonai eseménytörténetet rekonstruál a háború valódi dimenzióinak bemutatása és Bolívar programjainak, elképzeléseinek elemzése nélkül – miközben ezekről igen lenézően ír.

Csupán illusztrációképpen idézünk a Marx-szövegből, hiszen a gúnyos, ellenséges, szándékosan lejárató jellegű információk – Bolívar személyes ellenségeinek műveiből vett példák – folyamatosan jelen vannak az életrajzban. Azt is mondhatnánk: az írás ilyen megjegyzések füzére.

Caracasba történő bevonulásakor például, írja Marx, Bolívar „diadalkocsiban állt, hadjonfótt, díszgyenruhában, kezében kis pálcát lóbálva, a kocsit pedig 12 fehérbe öltözött, nemzeti színekkel ékesített ifjú hölgy húzta, akiket Caracas legelső családjaiból válogattak ki”, majd „Bolívar kikiáltotta magát Venezuela nyugati tartományainak diktátorává és felszabadítójává”.

Bogotában, írja másutt, Bolívar kegyetlenségére utalva, „noha a város kapitulált, Bolívar 48 órás fosztogatást engedélyezett csapatainak”.

De volt, írja Marx, amikor vészhelyzetben „titokban elhagyta csapatait”, ezért „katonaszökevénynek” tekintik társai. Ilyen helyzeteket Marx többször is említ, hogy kidomborítsa Bolívar gyávaságát. Több tábornoktársa, jegyzi meg Marx gúnyosan, „a visszavonulás Napóleonjának” nevezi.

A győzelmek után, melyeket alvezérei vívtak ki, „mintegy két hónapot töltött el bálózással”, folytatja Marx. Harc helyett, amit másokra hagyott, „ő maga ... diadalmas bevonulásokra, kiáltványokra és alkotmányok proklamálására szorítkozott”.

Folyamatosan példákkal illusztrálja Bolívar „önkényuralmi hajlamait” is; volt időszak, úgymond, amikor „katonai terroruralmat” vezetett be, s a rivális vezérek közül többet megöletett, vagy mint Francisco de Mirandát, a spanyolok kezére juttatott.

Marx befejezésül Bolívar volt szárnysegédjét, Ducoudray Holsteint idézi hosszan, aki elhagyta Bolívert és szembe fordult vele, állítólag azért, mert az nem léptette elő: „szeret függőágyban ülni vagy heverészni. Szabadjára engedi hirtelen dührohamait, egy pillanat alatt olyaná válik, mint az őrült ... szeret távollevőkön gúnyolódni, csak könnyű francia irodalmat olvas, vakmerő lovas és szenvedélyes keringőtáncos ... Hibáit nagyrészt az úgynevezett beau monde-ban nevelkedett ember udvariassága mögé rejti, szinte ázsiai tehetősége van az alakoskodáshoz ...”⁵

A marxi verzió fő gondolata tehát *Bolívar diktátori hajlama, önkényuralmi ambíciói* – ezt igyekszik példáival dokumentálni. Záró példája a Bolívar által 1826-ban összehívott panamai kongresszus: Marx szerint Bolívar igazi terve az volt, hogy „egész Dél-Amerikát egyetlen föderatív köztársaságban egyesíti, amelynek ő lesz a diktátora. De míg ő teljesen átadta magát álmainak, hogy egy fél világot a nevéhez fog kapcsolni, valóságos hatalma gyorsan kicsúszott markából”. (Kiemelés tőlem: A. Á.)

E sötét, negatív, felszínes Bolívar-kép nyilván meghökkentette a főszerkesztő Charles Danát, mert postafordultával kérte Marxot, jelölje meg forrásait. Erről Marx egy 1858.

⁴ Francisco Pividal: Bolívar en vivo y en directo. Caracas, 1986, 54.

⁵ Az idézetek a Marx-írásból, im. 167–179. oldalakon.

február 14-i levélben tájékoztatta Engelsest: „Azonkívül Dana aggályoskodik a „Bolívar”-ról szóló hosszabb cikk miatt, mondván, hogy az tendenciózusan íródott, és kéri forrásaimat. Az utóbbiakat persze megadhatom neki, bár ez a kívánság furcsa. Ami a tendenciózus stílust illeti, hát kétségtelen, hogy némiképp kiestem az enciklopédikus hangnemből. Hogy a *leggyávább, legaljasabb gazfickót* (kiemelés tőlem, A. Á.) I. Napóleonnak kiáltják ki – ez kissé sok nekem. Bolívar igazi Soulonge.”⁶

Mint látjuk, Marx e levélben még markánsabban foglalja össze megvetését és előítéleteit – s erre utal a fekete Haiti köztársasági elnökére, Faustín Soulouque-ra történő utalás is, aki 1849-ben császárrá kiáltotta ki magát I. Faustín néven, s így uralkodott III. Napoleonhoz hasonlóan 1849–1859 között.⁷

Marx dühös utalása arra, hogy Bolívert I. Napoleonhoz hasonlították a kortárs vélemények, jelzi, hogy a XIX. század közepén a nemzetközi irodalomban és közvélekedésben Bolívar már igen pozitív, nagyra becsült figura, a latin-amerikai függetlenségi háború főszereplője, akire – bárha Marxot e kifejezés idegesíti, és csak idézőjelben használja a szót, *Felszabadítóként* tekintett Latin-Amerika.⁸

A XIX. század közepén olvasható európai és észak-amerikai lexikonok⁹ ugyanis egyöntetűen a háború egyik meghatározó vezérének tartják. L. Lavretski a moszkvai *Véstrnik Europi* folyóirat 1825-ös számaiból és a *Moskovski telegraf* 1826-os számából¹⁰ közöl pozitív írásokat, a svéd történészek pedig kötetben gyűjtötték össze a *Felszabadítóról* írott korabeli és későbbi cikkeket.¹¹

Bolívar kortárs magyar megítélése hasonlóan pozitív. Már halála után, közvetlenül 1831-ben a *Közhasznú Esmeretek Tára* közölt írást Bolívarról, megjegyezve: „ő lett a lelke a felszabadító háborúnak ... Kortársainak nagy része Dél-Amerika Washingtonjának nevezi”.

Tóth Éva, költő és műfordító, a latin-amerikai irodalom kiváló ismerője Széchenyi István *Naplóját* elemezve figyelt fel arra, hogy Széchenyi a nagy „világalakítók” közt tartja számon Bolívert, az amerikai kontinensen pedig Washington, Franklin után említi Bolívar nevét – egyébként több esetben is. Széchenyi nagyra tartotta Bolívert¹², ahogy más magyar írók is.¹³

Böloni Farkas Lafayettel és Washingtonnal együtt említi Bolívar jelentőségét (1834), de személye megjelenik Jókainál is. Az 1858–60-ban írott Dekameron novelláiban (tehát egy időben Marx írásával) Bolívar testesíti meg a reményt a szabadság kivívására. Bolívert vállig érő vörös hajú, szakállas, barna szemöldökű férfiként írja le Jókai – amely ugyan

⁶ Uo. T. 29, 263.

⁷ Uo. 767.

⁸ Hatalmas, áttekintés erről az Alberto Filippi szervezte *Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía*. I. kötet. Caracas, 1986. A magyar fejezet Rozsnyai Jenő munkája. I.m. 1059–1073. A kötet korabeli levéltári forrásokat is közöl.

⁹ Arico az *Encyclopaedia Americana*, az *Encyclopaedia Britannica*, a *Penny Encyclopaedia*, az *Encyclopédie du XIX siècle*, a *dictionnaire de la Conversación*, a *Brockhaus Conversation Lexicon* említi tétélesen. I.m. 118–119.

¹⁰ I. Lavretski: Simón Bolívar. Moszkva 1982, 178–186., 190., orosz eredeti 1966-ban jelent meg.

¹¹ *Simón Bolívar, 1783–1983. Imágen y presencia del Libertador en estudios y documentos suecos*. Instituto de Estudios Latinoamericanos. Universidad de Estocolmo. Stockholm, 1983 júniusa.

¹² Tóth Éva: Széchenyi és Bolívar In: *Hungria recuerda a Simón Bolívar*. Budapest, 1983, 117–121.

¹³ Uo. 122–128.

semiben nem emlékeztet az igazi Bolívar arcképre, de jellemzése reális és plasztikus, s pozitívan különbözik a marxi víziótól – bár több Marxnál említett személyes tulajdonság itt is megjelenik: „Nagyravágyó, büszke férfi, selyemruhában jött a harcból, nem viselt páncélt, hogy bámulják bátorságát, s sérthetetlennek higgyék, akinek küldetése van az égtől, amely őt oltalmazza. Uralkodni vágyó, aki azzal vesztegeti meg a legjobb emberek szívét, hogy saját érdemeit rájuk erőlteti. Mindig másokat magasztal, hogy mások magasztalják őt. Sosem mondja azt, amit gondol, valamit mindig magának tartogat belőle ...”

Jókai Bolívar szájába adja Latin-Amerika jövőjéről vallott vízióját: „Előre látok mindent, amint én markomat szétnyitottam, széjjel hull minden, amit összetarték. Az apró emberek összevesznek apró érdekeik fölött, minden terület külön országgá fogja magát szakítani.”¹⁴

Bolívar kortárs megítéléséről adott rövid áttekintésünkben kiteszik, hogy Marx Bolívar-értékelése szemben áll a kortársi véleményekkel, és ez alapján már egy előzetes, hipotetikus megjegyzést is megtehetünk. Azok a népek, amelyek számára a *függetlenség* a történelem során vagy a jelenben „probléma” volt – kivívott eredmény vagy áhitott cél –, erős és pozitív empátiával értékelték Bolívar személyiségét, ellentétben a *British Múzeum* könyvtárában dolgozó német tudóssal, aki Edgar Montiel szerint a finnyás európai liberálisok ízlésének akart megfelelni.¹⁵

*

Marx elfogult Bolívar-képe elsősorban a marxista történészeket foglalkoztatta attól kezdve, hogy Marx–Engels műveinek első moszkvai kiadása (1934) során kiderült, hogy az említett észak-amerikai enciklopédia Bolívar-cikkének szerzője maga Marx. *Anibal Ponce* argentin marxista gondolkodó fedezte fel az írást, s adta közre 1936-ban spanyolul folyóiratában, a Buenos Aires-i *Dialéctikában*. 1937-ben Marx spanyol témájú írásait összegyűjtött *La revolución española* (Moszkva) már tartalmazta is ezt a Bolívar-írást. Amit itt és most hangsúlyozni kell: mind Anibal Ponce¹⁶, mind a szovjet történészek elfogadták Marx felfogását, s egyben erősen negatív értékelést adtak a latin-amerikai függetlenségi háborúkról is.¹⁷ Ez a szovjet-marxista felfogás kötelezővé vált a kommunista tábor és mozgalom történészei számára.

A magyar olvasó William Z. Foster: *Az amerikai földrész rövid politikai története* (1952) című munkájából tájékozódhat e Marx-ihlette Bolívar-felfogásról. Foster az USA Kommunista Pártjának egyik vezetője volt. Könyve máig komoly és ritka kísérlet az egész amerikai kontinens történelmének egységes tárgyalására. Foster már nem tekinthetett el a történelmi valóságtól, Bolívar jelentős teljesítményétől, de a hangsúlyt Marx alapján ő is

¹⁴ Idézi Rozsnyai Jenő: Bolívar Magyarországon. In: *Hungria recuerda a Simón Bolívar*, 123–124; *A Révai Nagy Lexikona* (1911) III. kötetében 483. old. tárgyszerűen rögzíti: Simón Bolívar „szabadsághős, ki a délamerikai gyarmatokat a spanyol járom alól felszabadította”.

¹⁵ Montiel i. m. 9.

¹⁶ A kubai Casa de las Américas kiadta Anibal Ponce írásait, de ebbe már nem kerültek bele a Marx Bolívar-cikkével kapcsolatos Marx-párti jegyzetei. Vö. Anibal Ponce: *Obras*. Casa de las Américas, la Habana, 1975. Anibal Ponce kötetét összeállító és a bevezető tanulmányt író Juan Marinello „Ponce tévedései” közt csak röviden említi, hogy Ponce „lelkesen üdvözölte Marx Károly sajnálatos cikkét Bolívarról.” I. m. 15.

¹⁷ José Arico: *Marx y América Latina*. Lima, 198, 113–115.

Bolívar diktatórikus, monarchista hajlamaira teszi – helytelenül egyébként, mert Marx monarchista vonásokról nem írt. S Marx alapján – mint említettük – a Bolívar által kezdeményezett panamai kongresszusban is egy összamerikai diktatúra létrehozásának kísérletét látja.

E Foster-féle Bolívar számára az alsóbb osztályok „tudatlanok, elaljasodottak és erkölcsstelenek”.¹⁸ Bolívert Foster szerint „antidemokratikus felfogás” jellemzi, de némi lejárató szándékkal ehhez még hozzáfűzi: „állítólag Bolívar ereiben is folyt némi néger vér”.¹⁹

Az *Új Magyar Lexikon* (1960) számára sem szimpatikus Bolívar: „Jómódú venezuelai kreol családból származott”, írja a lexikon Marx nyomán, s megjegyzi: „Bolívar valójában diktátori hatalmat gyakorolt, az ezzel szemben megnyilvánult elégedetlenség és az egyes országok uralkodó osztályainak ellentétes törekvései már halála előtt megfosztották hatalmától”.²⁰

A Moszkva-orientált marxista történetírásban Bolívar ügyében is az SzKP 1956-os XX. Kongresszusa hozott változást. Marx–Engels műveinek második orosz kiadásában e cikkhez már kritikai megjegyzéseket fűztek a szerkesztők. Mentetve Marxt, arról írtak, hogy számos európai kalandor vett részt a latin-amerikai függetlenségi háborúban, akik közül többen Bolívar környezetéhez tartoztak, de később ellenségeivé váltak, mint a Marx által forrásként megjelölt francia Ducoudray-Holstein, az angol Hippiusley vagy az a William Miller, akinek emlékiratait öccse John Miller adta közre.²¹ A historiográfiai kritika azonban rámutatott ezen érvelés álságos voltára, hiszen Marx számára rendelkezésre állhattak volna másfajta források is. Marx tehát előzetes preconcepcióval fogott az íráshoz.

Az érdekes az, hogy a kubai Francisco Pividal, aki fontos könyvet írt Bolívarról²², egy olvasói találkozáson feltett kérdésre, amely Marx Bolívar-életrajzára kérdezett, e szovjet, Marxt mentető érveket ismételte²³ még 1986-ban is. Ilyen, Marxt mentető érvelés volt az is, amikor Marx 1858-as nehéz anyagi helyzetét hozták fel²⁴ érvként, mondván, kapkodva dolgozott, hogy pénzhez jusson, mint erről az említett Engelshez írott levelében is említést tesz Marx.

Az egyetemes történetírás – a marxista is – azonban már más úton járt ez időben, s inkább azt akarta megérteni, hogy a „marxi módszer” megalapozója, aki a történelmi személyiséget a társadalmi-gazdasági koordináták között és ilyen feltételrendszerben javasolta szemlélni, ebben az írásában miért tért el nyilvánvalóan e módszertől, amikor Bolívar tet-teire koncentrált, csupán gúnyos vagy sértő pszichologizáló megjegyzések kíséretében.

A Marx-írásban ugyanis csak egyetlen utalás van Bolívar társadalmi kötődésére: családja „azoknak a *familia mantuanáknak* az ivadéka volt, amelyek Venezuelában a spanyol fennhatóság idején a kreol nemességet alkották”. Életéről pedig annyit tudunk meg, hogy 14 éves korában Európába küldték, s évekig Franciaországban élt és „jelen volt 1804-ben,

¹⁸ Foster i. m. 193.

¹⁹ Uo. 708.

²⁰ *Új Magyar Lexikon*, 1. kötet. A–C. 4. kiadás. Budapest, 1960, 332.

²¹ Lavreczkij i. m. 184.

²² Francisco Pividal: *Bolívar: pensamiento precursor del antiimperialismo*. La Habana, 1977.

²³ Francisco Pividal: *Bolívar en vivo*, 70–71.

²⁴ MEM. 29. kötet,

amikor Napóleont császárrá koronázták ... és 1805-ben is, amikor Napoleon átvette Lombardia vaskoronáját”.²⁵

Ezeknek az életrajzi elemeknek a kiemelése Marxnál a *diktatori ambíciók* magyarázó forrása lett. A Marx-historiográfia egyöntetűen állapítja meg: Marx izzó III. Napóleon-ellenességét, a *bonapartizmus* elleni érzelmeit *vetíti vissza Bolívarra*. Marx ugyanis III. Napóleon előképét látja Bolívarban, s teszi egészen irracionálissá értékelését, mondja a perui Jorge Arico.²⁶

Ezt a problémát vizsgálja a lipcei történész, Manfred Kossok: *Simon Bolívar az első bonapartista Latin-Amerikában?* című, spanyol nyelvű tanulmányában. Kossok Bolívar életrajzi adataiból indul ki, rámutat, Bolívar ugyan lelkesedett Napóleonért, katonai zsenijét csodálta, de annak „önmegkoronázását” már erősen bírálta. Kossok, éppen Marx és Engels írásai alapján rámutat arra, hogy a bonapartizmus a pretoriánus hadsereget, a konzervatív *status quo* fenntartását jelentő ellenforradalmi kategória, tehát Bolívarra egyáltalán nem alkalmazható, nem beszélve arról, hogy egy később születő fogalom vissza- és rávetítése Bolívarra, történelmietlen módszer.

Számos idézetet hoz Kossok arra is, hogy Bolívar szerint a hadsereget mindig a civil hatalom alá kell rendelni. Az NDK-beli történész elutasítja Bolívar diktatórikus, autokrata hajlamairól szóló állításokat is: „A béke első napja hatalmam utolsó napja is”, idézi Kossok Bolívert, s aztán Santander tábornok-elnöknek írott 1820 június 1-jei leveléből idéz, majd megjegyzi: „Bolívar diktatórikus hatalmát mindig a forradalomért gyakorolta... Ha diktatori hatalmat gyakorolt, azt mindig demokratikus legitimációval tette”.

És csak a tanulmány utolsó bekezdésében, egy Marxra tett rövid utalás igazolja az olvasás közben születő gyanúkat: a marxista Manfred Kossok, anélkül, hogy jelezné, Marx Bolívar életrajzával vitatkozik, bemutatva annak valótlan állításait.²⁷

*

Ennek az előítéletes Marx-felfogásnak lehet azonban egy mélyebb rétege is. Egy mellékmondat árulkodik erről: „De *mint legtöbb honfitársa*, viszolygott minden hosszantartó erőfeszítéstől”, írja Bolívarról, ezzel jelezve a „fekete legenda”²⁸ hatását felfogásában, amely a spanyol és spanyol-amerikai népet negatív tulajdonságokkal ruházta fel (lusta, gőgös, pompakedvelő stb.).

Marx nem akar és nem tud mit kezdeni a függetlenségi háború tényével sem, ahol a „nép” egy rövid említés erejéig jelenik csupán meg: „A nép új keletű lelkesedése ... átcsapott elégedetlenségbe”.²⁹

Marx ilyen elfogult felfogása alapján nem is lenne érthető a függetlenségi háború győztes befejezése. Ám Marx megtalálja ennek okát, mégpedig az európai önkéntesek részvételében: „hatalmas segítség özönlött emberekben, hajókban és lőszerben Angliából, és an-

²⁵ MEM, 14. kötet, 167.

²⁶ Arico, i.m. 122–123. A bonapartizmus–Bolívar összefüggésről lásd még Lavretski i.m. 185.

²⁷ Manfred Kossok: *La revolución en la historia de América Latina*. La Habana, 1989, 273 – 282.

²⁸ A „fekete legenda” kérdésére lásd pl. Julian Juderías: *La Leyenda Negra: Estudios acerca del concepto de España en el extranjero*. Madrid, 1974; Anderle Ádám: „La leyenda negra en Hungría en los siglos 19 y 20.” *Trienio* (Madrid), 1985. N°6, 134–160.

²⁹ MEM, 14. kötet, 169.

gol, francia, német és lengyel tisztek rajzottak Angosturába”, írja. Miközben Bolívar bálozott, mondja másutt, „...fegyelmezett angolok, írek, hannoveriek és más külföldiek” – Bolívar „idegenlégiója” – harcolnak sikerrel; a győzelem „teljes egészében brit tiszteknek ... volt köszönhető”, írja Marx.³⁰

Marx nem ismeri és nem érti Latin-Amerikát és a latin-amerikai történeket – hangsúlyozzák e témát tárgyaló tanulmányok.³¹ Jorge Arico Marx Európa-centrizmusáról ír, bár úgy látja, hogy éppen 1858 tájékán befejeződik Marx e „korszaka”. Franzoia ezt a megállapítást kitégítja, megjegyezve: a korabeli európai történettudomány és politikatudomány hasonlóképpen nem ismerte és nem értette Latin-Amerikát.³²

Néstor Kohan érdekes megfigyelést tesz ezzel kapcsolatban „Marx és (harmadik) világa” című könyvében.

Úgy látja, Marx fokozatosan elhagyja kezdeti Európa-centrikus felfogását. A nemzeti, a gyarmati kérdés, valamint az agrárkérdés és az „elmaradott” népek felé fordul érdeklődése: erre India és Oroszország iránti fokozódó érdeklődését említi példaként. És kiemeli: „azon munkák többsége, amelyekben Marx foglalkozni kezdett a nem-modern, nem európai világgal, az »elmaradott« népekkel és társadalmakkal..., újságcikkek, tanulmányok előmunkái, kiadatlan kéziratok és levelek voltak”. A „periferikus világ” így kezdett megjelenni Marx írásaiban, s hadd tegyük hozzá: legtöbbször a megélhetést szolgáló zsurnalizmus keretében. E kategóriába tartozhat a „Bolívar y Ponte” című írás is, amely éppen szélsőséges elfogultságával vált ösztönzőjévé a Bolívar-kutatásoknak.

*

Marx felfogásának megértéséhez egy látszólag távoli analógiát említenénk. A szovjet M. S. Alperovics a mexikói *Historia y Sociedad* című folyóiratban (1976) elemezte/jellemezte a Latin-Amerika történetéről szóló szovjet kutatásokat. Alperovics úgy látja, hogy a szovjet kutatásokat (és politikát) Latin-Amerika csupán mint az USA-imperializmus expanziójának térsége érdekelte, illetve mint az antiimperialista küzdelem kérdése: szervezetek, a harc eseményei stb. Arico, kommentálva Alperovics írását, e szovjet felfogás fő jellemzőjeként az *exterioridadot* jelölte meg: azaz kívülről, idegen megfontolásoknak alávetetten szemléltek, kezelték Latin-Amerikát.³³ Latin-Amerika egésze, történelme, népei, mentalitása stb. tehát – *önmagában és önmagáért* – nem érdekelte a szovjet tudományosságot.³⁴

És mintha ugyanezt tapasztalnánk Marxnál is: az Európán kívüli világ, így Latin-Amerika is a világkapitalizmus expanziója, előrehaladása, illetve a proletárforradalom perspektívájából kapott számára csupán értelmet.

³⁰ Uo. 176–178.

³¹ Ezen túl lásd Edgar Montiel említett tanulmányát és Alberto J. Franzoia: *¿Cómo construyó Marx su „Bolívar y Ponte?”* című írását In. www.elortiba.org; Alberto Filippi: „Las Américas para Marx”. *Cuadernos Americanos*, 1988. július–augusztus, N°10, 24–55; Néstor Kohan: *Marx en su (Tercer) Mundo*. 2. kiadás, La Habana, 2003; Carlos Franco: *Del marxismo eurocéntrico al marxismo latinoamericano*. Lima, 1981.

³² Franzoia i. m.

³³ Arico i. m. 114–115.

³⁴ Jellegzetes példa erre Sík Endre: *Fekete Afrika története* című háromkötetes műve is, amely inkább a külső gyarmatosítók Afrika-története, semmint Fekete-Afrika népeie.

Ám ha magát a latin-amerikai társadalmat, a politikai történéseket vizsgáljuk a függetlenségi háborúk időszakában, és például Bolívar írásait is tanulmányozzuk, másfajta értelmezéshez kell eljutnunk. Ehhez magyarul is értékes munkákat vehetünk kézbe. Csépp Attila Bolívarról írott kismonográfiája mellett³⁵ Benyhe János Bolívar legfontosabb írásait magyarul közreadó könyve³⁶ érdemel külön említést.³⁷

Magunk úgy véljük, hogy Bolívar politikai felfogása, a sikeres harc kényszere és szükségletei alapján egy *liberális oligarchikusnak* jellemezhető felfogástól 1815-re *liberális demokratikus* álláspontra jutott el.

Ez jobban illeszkedett a spanyolok elleni háború szükségleteihez, és ebből is táplálkozott. Ha képviselőit keressük, azt látjuk, hogy a függetlenségi háború kiemelkedő katonapolitikusai, Simón Bolívar, San Martín, Bernardino O'Higgins jelenítik meg ezt az irányzatot.

A függetlenségi harc megalkuvás nélküli végigvitele határozta meg Bolívar álláspontját: „Minden spanyolt ellenségnek, hazaárulónak tekintünk, s ennél fogva menthetetlenül falhoz állítjuk...” írta. Ám Bolívar a spanyolok mellett José Tomás Boves színes bőrű csapataitól és a néger rabszolgák felkelésétől egyaránt féltette Amerikát, de ez őt nem a kreol rasszizmushoz, hanem a faji egyenlőségen alapuló demokrácia eszméihez vezette. Az 1815-ben kelt „*Jamaicai levél*” már ezt a felfogást tükrözi.

Az Amerikáért, a hazáért folyó küzdelemben az azték Moctezuma és az inka Atahualpa már IV. Károly és VII. Ferdinánd ellenpólusaként jelennek meg „a mi Amerikánk” örökségként, az „indián méltóság” más példáival egyetemben. Nemzetfelfogása az Amerikát alkotó összes etnikumot magában foglalja: „mi egy kis emberiség vagyunk” írja. Ebben a levélben a kreolok különleges helyzete kap nagy fontosságot: „különben se vagyunk se indiánok, se európaiak, hanem közbülső fajta az ország jogos tulajdonosai és a spanyol bitorlók közt: vagyis szülőhelyünket tekintve amerikaiak vagyunk, de a jogaink Európából erednek, így küzdenünk kell értük a bennszülöttekkel, és egyszer mind ki kell tartanunk az országban a támadók támadása ellen”. Bolívar izzó képekkel mutatja be a spanyol gyarmati korszak „vérlázító” tetteit, a kreolok kirekesztettségét a hatalomból.

Bolívar a nép „anarchikus jellege” és mozgalmi miatt kemény, „atyai” kormányzatot szorgalmazott. Jóllehet a kontinentális egység híve, 1815-ben már úgy látja: „Amerikában csakugyan tizenhét nemzetet lehet létrehozni”, amelyek valaha talán társulni fognak.

E gondolatokat 1819-ben, angosturai beszédében szinte szó szerint megismétli, ám a latin-amerikai társadalom meghatározó vonásaként 1815-höz képest már annak kevert jellegét emeli ki. „Népiünk nem európai, de nem is észak-amerikai, inkább Afrika és Amerika keveréke ..., az európai az amerikaival és az afrikaival keveredett, az afrikai meg az indiánnal és az európaival ... Egyazon anya méhében születtünk, de apáink különböző származásúak, különböző a vérük, idegenek, és mindnek láthatóan eltér a bőrszíne ...” Ebből Bolívar arra a fontos következtetésre jut: nem elég a politikai egyenlőséget dekla-

³⁵ Csépp Attila: *Simón Bolívar*. Budapest, 1973, Gondolat.

³⁶ *Simón Bolívar írásai*. Budapest, 1976. A kötet Manuel Pérez Vila rövid Bolívar-életrajzát is tartalmazza.

³⁷ Ezen túl az 1983-as budapesti Bolívar-emlékülés előadásait tartalmazó kötet érdemel említést, amely nem foglalkozott Marx Bolívar-értékelésével: egyszerűen túllépett rajta. Vö. *Hungria recuerda a Simón Bolívar*. Budapest, 1983.

rálni, „testi és erkölcsi” egyenlőséggel kell annak együtt járnia. „Egyenlőségre van szükségünk, hogy úgyszólván eggyé olvasszuk az emberfajtákat, a politikai nézeteket és a közösségi szokásokat ... Az erős kormányzatnak a feladata az egyensúly fenntartása a társadalmunkat alkotó különböző csoportok között”, amíg ez az eggyé olvasztás be nem fejeződik: „honpolgáraink vére különböző, keverjük hát össze, és egységesítsük”. Ebben a közművelődésnek és az oktatásnak fontos szerepet szánt. E megfontolások alapján kéri Bolívar, hogy a kongresszus törölje el a rabszolgaságot.³⁸

A szilárd, tartós hatalommegosztás lehetőségei foglalkoztatják, de tudja, hogy „a törvényeknek összhangban kell állniuk az ország körülményeivel, a föld éghajlatával és minőségével, állapotával, kiterjedésével, a Népök életmódjával..., meg kell felelniük ama Szabadság mértékének, amit az Alkotmány el tud viselni, a lakosok vallásának, hajlamainak, vagyoni helyzetének, számának, érintkezési formáinak, szokásainak, életmódjának...”³⁹

Bolívar nem monarchista, de látva az egyes régiók törekvéseit, nem zárta ki ilyen államformák létrejöttét sem.

Alberto Filippi Bolívar gazdasági nézeteit vizsgálva jutott arra a megállapításra, hogy a Felszabadító a függetlenség megszerzését, a politikai emancipációt összekapcsolja egy *liberális gazdaságpolitikával*. Mint az angosturai beszédben kifejtette, a világ kereskedelmi egyensúlyában a független latin-amerikai államoknak is nagy szerepük lehet. Az Európával való kereskedelmi kapcsolatokat egyensúlyát reméli, mely valódi forradalmat jelenthet hazája számára. Bolívar ugyanis úgy látja, éppúgy, mint Marx, írja Filippi, hogy „az angol rendszerben” *van* a haladás kulcsa. Bolívar utópisztikusan optimista: úgy látja, a világ gyors kapitalista egységesülése Amerikát teheti az „*emberi família*” központjává”.⁴⁰

Bolívarnak két nagy élménye volt: az egyik, hogy az eltérő társadalmi érdekek éles ütközése miatt a tisztán képviselői intézmények erőtlenné, ezért az erős központi hatalom megteremtésének lehetőségei foglalkoztatják.⁴¹

A másik, hogy a spanyol Amerika összefogását – ha több állam jönne is létre – biztosítani kell a gazdasági fejlődés, a belső béke és külső fenyegetettség miatt.

A Bolívar által kezdeményezett *panamai kongresszus* (1826) pedig már e kontinentális összefogásról, kooperációról szólt; és nem, mint Marx írja, egy nagy állam létrehozásáról, és még kevésbé Bolívar diktatúrájáról.

A latin-amerikai „anarchia” Marxnál kárhóztatott jelensége pedig leginkább a gazdaságtörténet felől értelmezhető. Éppen az egy-egy régió belüli belső piaci kapcsolatok gyengesége, illetve a volt gyarmatok közötti kereskedelmi kapcsolatok hiánya vagy gyen-

³⁸ Anderle Ádám: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában*. Budapest, 1988, Kossuth, 34–36.

³⁹ Simón Bolívar írásai, 111–117.

⁴⁰ Alberto Filippi: *Instituciones e ideologías en la Independencia Hispanoamericana*. Buenos Aires, 1988. 36–37.

⁴¹ Simón Bolívar írásai, 81–87.

gesége rejlik az államfejlődés bizonytalansága és a *caudillo*-jelenség mögött⁴², amely a függetlenségi háborúban Marx számára a „katonai anarchia” képében jelent meg.⁴³

*

Simón Bolívar árnyalt megítélésének, politikai felfogásának, tetteinek értékelésekor tehát a kor Latin-Amerikájának értő ismeretén át juthatunk el, még akkor is, ha természetesen emberi gyarlóságait is számba vesszük.

MADRIDI KŐ (MAJA MŰVÉSZET)

⁴² Anderle Ádám: „Az államfejlődés alternatívái az Andok térségében a 19. század elején”. *Századok*, 1982. 2. szám, 292–300; Uő. „Utópia és történelmi alternatíva”. In: *Hungria recuerda ...* (1983), 63–69, 151–156.

⁴³ MEM, 14. kötet, 167.

SZABÓ HENRIETTE ÉVA

Pariamo, Muiba, Maraza, Francisco és Cumbay

A FÜGGETLENSÉGI HARCOK ELFELEDETT HŐSEI BOLÍVIÁBAN

A függetlenségi harcok kevésbé ismert és elismert alakjai az indián népcsoportok vezetői közül kerültek ki. Az 1780-s Tupak Katari-felkelés hatása a függetlenségi mozgalomban az andoki régióban jól ismert, azonban a szubtrópusi és síkvidéki mozgalmak jelentősége elszűnt, pedig azok jelentős spanyol katonai erőket vontak el vagy tartottak lekötve, amellyel gyengítették a gyarmati hatalmat. Ennek fő okai egyrészt mind a két oldal, az indián és a kreol politikai szűklátókörűségében keresendők, mivel nem tudták leküzdeni az évszázados társadalmi korlátokat, amik elválasztották egymástól a gyarmatokon élőket, másrészt a hatalmas földrajzi távolságok, melyek lehetetlenné tették a több ponton fellépő egységesebb támadást a gyarmati hatalmak ellen.

Az andoki országokban a függetlenségi harcok az 1820-s évek körül hoztak eredményt, és ennek egyik jelentős győzelmét a régióban a bolíviai állam megalakulása jelezte 1825-ben, melynek egyik aspektusát vizsgálja ez a rövid tanulmány. Kétségtelen, hogy a mozgalom gerincét Bolíviában a kreol (fehér) erők alkották, akik azt sikerre is vitték, azonban a független állam megalakulása után ennek jutalmát is többnyire ők nyerték el. Sucre és Bolívar liberális eszméi alapján nagy mennyiségű – gyakran indián tulajdonú – föld került szétosztásra, mely a következő két évszázad politikai és gazdasági hatalmát alapozta meg. Mivel azonban a születő államok fő gondja az új gazdasági és politikai rendszer kidolgozása és megerősítése volt – az előző évtizedek káosza után, melyben a gazdaság nagyon legyengült az ezüstbányászat lehanyaglásával –, az indián kérdés megoldása ismét háttérbe szorult.

Az XIX. század első évtizedeiben jelentős események jelezték a változást. Az elszakadáshoz vezető vagy konkrétan azt megcélzó mozgalmak már a század elején megkezdődtek. Érdekes megfigyelni a következőkben említett öt síkvidéki etnikai népcsoport földrajzi megoszlását az ország jelenlegi területén, ami azt bizonyítja, hogy egy – bár elszigetelt pontokon működő, de az egész gyarmati közigazgatási területre kiterjedő – hálót alkottak.

Az öt kiemelt etnikai vezető az ország különböző, egymástól távol eső területein élt, a leco Santos Pariamo La Paz tartomány északi szubtrópusi völgyvidékén, az afrobolíviai származású Francisco La Paz és Cochabamba tartományok közötti szubtrópusi vidéken, a guaraní Cumbay, aki a mai ország délkeleti részén, a Chaco felé vonuló hegyvidéken lakott, az amazonasi Moxos tartományban pedig a canichana Juan Maraza és a mojo Pedro Ignacio Muiba személye érdekes.

Túpak Katari és Túpak Amaru hatása főleg az úgynevezett „piedemonte”, hegyalji szubtrópusi övezetben volt a legerősebb, a mai La Paz tartomány Peru felé eső északi részén, melyet a gyarmati korban Caupolican néven ismertek. Itt az andoki befolyás már a Tawantinsuyu¹ korától jelentős volt, és a XVIII. század végétől felerősödtek az ellenállási mozgalmak. Nem véletlen, hogy itt jött létre 1814 és 1816 között pater Munecas által – a La Paz-i és cuzcói események hatására – a larecajai Republicueta², a függetlenségi mozgalmak egyik fontos korai megnyilvánulása. Ehhez a mozgalomhoz csatlakozott *Santos Pariamo* is, a leco etnikai csoport vezetője³, aki a korabeli források tanúsága szerint jelentős erőt, 500 íjászt mozgósított. Pariamo elismert vezető volt a leco indiánok között. A felkelés kiváltó oka Josef de Santa Cruz, Caupolican tartomány kormányzójának új adói voltak, melyek olyan felháborodást váltottak ki, hogy az apolói vezető nem nézhette tétlenül. A források szerint a kormányzó egy „apolobambai sárkányok” nevű csapatot szervezett a Pariamo-felkelés leverésére, azonban a leco harcosok „tigrisként” harcoltak, és Pariamo számos csatát megnyert. Végül 1815-ben vereséget szenvedett Agustín Gamarrától, a királyi hadsereg kapitányától, és ezt nem tudván elviselni, öngyilkos lett, ám segítőt, bár sokáig üldözték, nem tudták elfogni. Pariamo alakja és híres szavai leco nyelven „Yore Pore” (magyarul „meg tudom tenni”) legendává váltak, szobra pedig néhány évvel ezelőttig Apolo város, a régió központja főterén volt felállítva.

Az *afrobolíviai mozgalmak* színhelye az ország keleti részén elhelyezkedő Santa Cruz városa volt, ahol sok szabad és rabszolgasorban tartott afrobolíviai élt. Itt robbant ki 1809-ben az első számon tartott felkelés a rabszolgaság eltörlésének reményében, melynek kérvényét a spanyol gyarmati hatóságok többször is megtagadták. Az afrobolíviaiak főleg a pékségekben, háztartásokban, egyéb szolgáltatásokban és a földeken (haciendák) dolgoztak nagy számban, és bár szükség volt rájuk, mégis kegyetlenül bántak velük. Mikor felröppent a rabszolgaság lehetséges eltörléséről szóló hír, sokan csatlakoztak a mozgalomhoz, amit egy Francisco nevű mulatt vezetett, aki a kreol földbirtokos, José Salvatierra birtokán dolgozott. Bár maga a felkelés rövid idő alatt elbukott, mégis gyengítette a gyarmati hatalmat, és előzményként szolgált Warnes ezredes taktikájához.

A függetlenségi harcok idején Warnes ezredes parancsnoksága alatt két „színes” csapat is alakult, „Pardos” és „Morenos”⁴ néven, melyek nagy lelkesedéssel harcoltak a függetlenségpártiak oldalán, mivel Warnes nagyon jó érzékkel olyan rendeletet adott ki, mely felszabadította a spanyolok ellen harcoló rabszolgákat. Céljukat elérték, mivel a rabszolgaság intézményét 1825-ben az új állam megalakulásával eltörölték Bolíviában, gyakorlati eredményt azonban csak az 1850-s évek hoztak, amikor a törvény ténylegesen is életbe lépett.

A harmadik etnikai vezető a guaraní *Cumbay*, más néven Mandiotetimbiaja volt. Az ava-guaraní népcsoporthoz tartozott, amely a mai Chuquisaca tartomány déli részén, az

¹ Az Inka Birodalom kecsua neve

² „Kis köztársaság”

³ A történelmi források Pariamot általában Leco indiánnak ismerik el, de mivel a térségben több etnikum is keveredett, időnként Aguachile vagy Tacana indiánként is említik. A leco és a tacana népcsoportok ma is léteznek, az aguachiléek azonban már egy eltűnt nép.

⁴ Mind a két szó jelentése a barna egy árnyalatát jelenti, és a bőr színére vonatkozott. Pardo a gyarmatokon a mulattok másik neve volt; moreno a haj vagy a bőr színére vonatkozik, sötét, de nem fekete.

Ingre völgyében lakott. A bolíviai guaraníek a prehiszán és a gyarmati korban Chiriguano⁵ néven váltak híressé és rettegetté, az Inka Birodalom külön védelmi vonalat építettett ellenük határain, harci portyázásaik és kegyetlenkedéseik sok gondot okoztak a gyarmati rendszer fenntartó erőinek is, és gyakran kötöttek velük ideiglenes békeszerződéseket. Cumbay, mint a guaraníek egyik legkiválóbb politikusa, felismerte ugyan az uralkodó hatalommal való békés együttélés szükségességét, azonban azt erőfeszítései ellenére sem volt képes fenntartani. A XIX. század első évtizedében számos fegyveres összeütközés vezetője lett, melyek népe és a katonaság, valamint a területükre letelepülő más etnikumú telepesek és földbirtokosok között zajlottak, és így a spanyol korona jelentős hadi erejét tartotta folyamatosan lekötve.

A század második évtizedében Cumbay felismerte a függetlenségi mozgalmak lehetőségeit, és a függetlenségpártiak oldalára állt. 1813 és 1814-ben szövetséget kötött Belgrano tábornokkal, akit Potosiban nagyszámú csapattal segített, de a végső győzelmet nem sikerült kivívni. Érdemei elismeréseként azonban leszármazottjai állandó jövedelmet kaptak az 1825-ben megalakuló új bolíviai államtól.

Az amazonasi Moxos tartományban két kacika emléke maradt fenn a régió történelmében, Pedro Ignacio Muiba, a mojo indiánok főnöke, és Juan Maraza, a canichana indiánoké. Az is kétségtelen, hogy a kutatók és történészek számára az egyik legérdekesítőbb és alig ismert eseménysorozat az amazonasi régióban játszódott e fenn említett két kacika közreműködésével. Már az a tény is érdekes, hogy mind a ketten tájékozottak voltak az európai (Napóleon szerepe az Ibériai-félszigeten) és a gyarmati politikai eseményekben, így rálátásuk nyílhatott egy esetleges függetlenségi mozgalom lehetőségére és annak eredményére.

Moxos tartomány a XVIII. század végén és a XIX. század elején az alkirályság egy független tartományát képezte. Főbb településeit a volt jezsuita missziók alkották, melyek földrajzilag egymáshoz meglehetősen közel helyezkednek el: Trinidad, a mai tartományi főváros, San Javier, Loreto, San Pedro, és mások. Bár számszerűen a mojo indiánok voltak fölényben, azonban a canichana népcsoport is igen jelentős volt, ami miatt a múltban a jezsuiták San Pedrót, a canichanák fő települését tették meg a jezsuita missziós központnak. Ez a kiváltságosság megőrződött a jezsuiták után is, és a canichanáknak mint hű realista erőknek jogukban állt saját hadierőt fenntartani és fegyvert hordani. Ez a kiváltság okozta a régió etnikai politikájának feszültségét és táplálta érdekellentéteit.

Másik vizsgálatra érdemes tényező a kacika tisztség szerepe és hatalma a gyarmati kori Moxos tartományban, mely nagyban különbözött az andoki régióban betöltött szereptől. Míg az andoki régióban a kacika gyakran a spanyol király és hatóság érdekeit szolgálta saját hatalma fenntartása érdekében, addig az amazonasi részeken a jezsuiták által létrehozott indián önkormányzat lényeges eleme volt.

Pedro Ignacio Muiba a mojo indiánok legendás kacikája volt a XVIII. század végén és a XIX. század elején. Neve máig népszerű a trópusi Beni tartományban, számos tér, intézmény, indián szervezet és városi kerület, a tartomány fővárosában, Trinidadban pedig szobor őrzi emlékét. Egyes források szerint Muiba a Túpak Amaru-felkelés idején Peruban

⁵ A Chiriguano-guaraníek ma három nagyobb népcsoportba oszlanak szét: az avák, az isoceñok és a simbák, és a mai Bolívia egyik legnagyobb létszámú etnikai csoportját alkotják, együttesen mintegy 80 ezer fővel.

tartózkodott, és feltehetően nagyon hatottak rá az akkor tapasztalt eszmék, melyeknek hatását későbbi politikai lépései alapján feltételezhetjük. A gyarmati kori források már 1804-ben megemlítik nevét, amikor felforgató tevékenysége miatt Sobremonte márki, a Buenos Aires-i gyarmati alkirály elrendelte Muiba letartóztatását, aki azonban később kiszabadult.

A második, nagyobb lehetőség 1810 novemberében kínálkozott, amikor Muiba a trinidadai és a loretói felkelés vezetőjeként lépett fel a spanyol korona ellen, és kihirdette a régió függetlenségét. A többi mozgalommal ellentétben Muiba szélesebb látókörű vezetőnek bizonyult, és kapcsolatba lépett az andoki csoportokkal is, mivel felismerte a kisebb mozgalmak elszigeteltségének hátrányait. Céljainak megnyerte Juan Bopit, a loretói kacikát is, és együtt sikeresen elűzték Pedro de Urquijo kormányzót, akit Juan Maraza védett 40 canichana fegyveressel. A kormányzó csak egy templomban elbújva tudott a felkelők elől elmenekülni. Azonban Marazaék pár nappal később visszatértek Trinidadba, és Muiba ugyan sikeresen elmenekült, de Juan Bopit fogságba ejtették. A királyi haderők Maraza és Tomas Noé, a San Javier-i és szintén mojo indián kacika támogatásával később visszafoglalták a felkelt várost, de sok ártatlan áldozat is volt, főleg indián nők és gyermekek. Muibát két hónapon keresztül nem tudták elfogni. 1811 januárjában Maraza végre sikerrel járt, kivégezte Muibát, követőit pedig tömegesen leölette. Muiba fejét elrettentő példaként San Pedro falujában oszlopra tűzve kiállította.

Mint látható, Muiba egyik gyengesége az volt, hogy bár felismerte az együttműködés szükségességét, és létre is hozott egy felkeléshez szükséges alapot, nem volt képes szélesebb körben megnyerni a régió etnikai vezetőit ügyének, és így a már meggyengült gyarmati hatalom kihasználhatta a kacikák között létező érdekellentétet.

A másik regionális vezér, *Juan Maraza* alakja egyszerre érdekes és bonyolult, ugyanakkor jól jelképezi az indián mozgalmak összetettségét, amennyiben a függetlenségi mozgalmakban való részvételüket gyakran a pragmatizmus jellemezte, szövetségi viszonyokat pedig pillanatnyi politikai és anyagi érdekeik szerint alakították. Míg Muiba következetesen egy oldalon harcolt, addig Juan Maraza ide-oda cikázott, a politikai oldalak között megpróbálva a mindig aktuális nyerő hullámot meglovagolni. Maraza és Muiba viszonya ugyanakkor azért is érdekes, mert két nagy formátumú és jó politikai képességű vezető létezett egy időben és térben, akik sikeres együttműködése átrendezte volna koruk politikai térségi erőviszonyait. Azonban vetélkedésük ezt megakadályozta, és a gyarmati hatalmak ezt kihasználván mindkettőjüket semlegesítették.

Juan Maraza a canichana indiánok kacikája volt. Nevét először 1801-ben említik, amikor fellázadt Zamora gyarmati kormányzó ellen, és kiűzte a spanyol hatóságokat a területről. Zamora nemcsak a gyarmati tisztviselők körében, hanem az indiánok között is hírhedt volt kegyetlenségéről és kapzsiságáról, és mindkét oldalról kivívta a felek elégedetlenségét, mely „legitimizálta” Maraza tettét a gyarmati hatóságok szemében, mivel felismerték, hogy a kacika a régió legjelentősebb indián vezetője lett, amit alátámasztott a canichana indiánok amúgy is erős regionális politikai szerepe. Ugyanakkor Maraza tette a kacikaság szerepét is megerősítette⁶, mint az indián önkormányzat vezető intézményét, melynek érvényességét és jelentőségét a jezsuiták elűzése óta eltelt több mint 100 év sem tudta eltörölni.

⁶ Itt visszaalakok Muiba és a többi kacika (Bopi és Noé) szerepére is, akik szintén megerősödtek Maraza cselekedete által, mely a későbbiekben lehetővé tette az 1810-s felkelés kirobbanását.

Mikor 1805-ben Pedro de Urquijót kinevezték Zamora helyére, az új kormányzó egyik feladata Maraza, mint fő etnikai vezető megnyerése volt. Ennek érdekében kérvényezte a gyarmati hatóságok előtt Maraza, mint Moxos tartomány fő kacíkjának kinevezését⁷, sőt a titulust életfogytiglanig érvényesként kapta meg, mellyel felkeltette a többi tartományi kacika ellenszenvét Marazával szemben.

Maraza elfogadta a felkínált ajánlatot, és a spanyol erők oldalára állt, mivel ebben látta pozíciójának megszilárdítását a többi etnikai vezetővel, főleg a mojo indánokkal szemben, kiknek számbeli fölénye veszélyes volt számára. Így 1810-től a királpárti oldalon harcolt a Muiba által vezetett felkelők ellen, akit végül elfogott és kivégeztetett. 1822-ben viszont a saját szövetségesei fordultak ellene, Maraza halálos ítéletét Francisco de Velasco, Moxos tartomány kormányzója írta alá engedelmisség megtagadása miatt, mivel Maraza ellenszegült, és nem akarta hatalmi jelvényeit a hatóságoknak beszolgáltatni. Azonban Velasco kormányzó egyúttal saját maga sírját is megásta, mivel a feldühödött canichana indiánok őt is elfogták és megölték. Francisco de Velasco Moxos tartomány utolsó kormányzójaként halt meg, az elkövetkező események megakadályozták egy újabb gyarmati hatóság kinevezését.

Mindezek az események, melyek megelőzték az 1825-ös végleges elszakadást, szemléletesen érzékeltetik a spanyol korona hatalmának fokozatos meggyengülését már jóval a tényleges hatalom elvesztése előtt, azonban a különböző vezetők földrajzi és politikai elszigeteltsége miatt ezek a mozgalmak elbuktak. Létezésük azonban kétségtelenül jól megvilágítja a XIX. század politikai helyzetének bonyolultságát és a gyarmati hatalom egyre kevésbé fenntartható voltát. Ugyanakkor rámutat a latin-amerikai probléma gyökerére, melyet az új államok alakulása sem oldott meg: az indián népek politikai és társadalmi szerepére, amely végigkísérte az utóbbi két évszázadot, és az utóbbi évtizedekben hatalmas erővel tört a felszínre, és 2006-ban Bolíviában, az első etnikai vezér, az aymara indián Evo Morales köztársasági elnökké választásában csúcsosodott ki.

BIBLIOGRAFIA

- Cajías de la Vega, Fernando. 2010. aug. *Agosto de 1809. La rebelión afro-indígena en Santa Cruz de la Sierra*, EN: Revista Mensual de Economía, Sociedad y Cultura, Bolívia
- Carvalho Urey, Antonio. 1977. *Pedro Ignacio Muiba: el héroe*, ed. Los Huérfanos, Bolívia
- Centro Cultural Moxos. 1995. *Primer seminario sobre Proyectos de desarrollo del departamento del Beni, al año 2000. Diferendo limítrofe Beni-Cochabamba*, ed. CCM, Bolívia
- Diez Astete, Alvaro-Murillo. David, 1998. *Pueblos Indígenas de Tierras Bajas. Características principales*, ed. MDSP-VAIPO-PNUD, Bolívia
- Ramos Andrade, Edgar: *Biografía de Héroes Indígenas: El mojeño Pedro Ignacio Muiba 3.000 c.c.*, <http://Bolívia.indymedia.org/content/20100530/Bolívia-homenaje-miguel-pe%C3%B1a-y-pedro-ignacio-muiba-masacre-tahuamanu>
- Szabo, Henriette Eva. 2008. *Diccionario de la antropología Boliviana*, ed. Holland Királyi Nagykövetség, Bolívia

⁷ A források szerint Urquijo annyira érdekelt volt Maraza megnyerésében, hogy a kitüntetést saját zsebéből fizette. Mint a későbbiekben látni, a létrejött szövetség kifizetődött.

BÁN MÓNKA EDINA

Latin-amerikai témák Jókainál

Jókai Mórnak a szabadságharc bukása után, mint tudjuk, több hónapra keresztül bujkálnia kellett, majd – bár felesége menlevelet szerzett a számára – ezt követően jó ideig gyanús személynek számított, nem vehetett részt aktívan a politikai életben, nem utalhatott nyíltan műveiben a szabadságharcra. 1850 és 1853 között például feljelentették forradalmi újságok rejtegetése miatt, egy másik alkalommal pedig indexre tették novelláskötetét¹. Ebből az időszakból (1850–1860) való Jókainak az a három latin-amerikai vonatkozású műve, melyek bemutatására vállalkoztam.

1856-ban írta *A megölt ország* című novelláját, mely Peru meghódításáról szól. Másik novellája, melynek címe *Bolivár*, 1858-ból való, műfaja az író szerint történeti beszély, bár valójában egy romantikus elbeszélésről van szó. Harmadik, a témával kapcsolatos novellája a *Tízmillió dollár* címet viseli, és 1854–1860 között publikálta. A novella eseményei a függetlenségi háborúk idején játszódnak Latin-Amerika különböző helyszínein, de maga a cselekmény nem történelmi eseményeket dolgoz fel, hanem egy kalandor életét mutatja be.

A Tízmillió dollár egy fiatal skót tengerész, Robertson történetét beszéli el. A történet középpontjába az író egy morális kérdést helyez: milyen mértékben képes megrontani a pénz az emberi lelket. Ezt a kérdést egy mozgalmas, kalandos, egzotikus történettel illusztrálja. A történet legnagyobb része Latin-Amerikában játszódik a függetlenségi háborúk idején, mely színes és romantikus háttérrel kínál. „*A spanyol amerikai szabadságháborúk alatt történt ez a kaland; az idő épen kedvező volt hasonló regények alkotására; a hős és a rabló, a dicsvágy és a pénzvadászat, a honszeretet és a könnyelmű ábránd olyan közel állottak egymáshoz, ellenség és jó barát könnyen összetévesztette őket;*”² írja Jókai. A kaotikus történelmi helyzet kedvez a nagy társadalmi és gazdasági változásoknak, egyaránt megjelenik a hősiesség és a bűn, sőt, nem egyszer keverednek is egymással, mint ahogy azt Teresa, a regény kreol szereplője is megjegyzi: „*Most forradalom van egész Amerikában, a mi alul van, az fordul felül, ki-ki azt a helyet foglalhatja el, a mit megtartani elég erős; a bátoré a diadal.*”³ Az elbeszélés hőse, Robertson, kezdetben tengerészként szolgált a spanyol királyi hajókon, majd egy hirtelen fordulattal csatlakozott a felkelőkhöz. Első küldetése egy kalózbanda megsemmisítése volt. Ezt a missziót Robertson különös kegyetlenséggel hajtotta végre. Mivel tettéért nem kapta meg a várt jutalmat,

¹ *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Szerk.: Sötér István, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 288.

² Jókai Mór: *Tízmillió dollár*, Vasárnapi Ujság, 1854–1860 (www.epa.oszk.hu/0000/0030/00196/datum05212/cim20521/)

³ Uo.

egy időre eltávolodott a civilizációtól. Évekkel később visszatért, és ismét a köztársasági-akhoz csatlakozott. Az egyik legjobb, legbecsületesebb katonává vált, de szerelme egy kreol nő iránt teljesen átforgatta.

A novellában folyamatosan találunk utalásokat a latin-amerikai gyarmatok szabadságharcára, felmerül Bolívar neve is, és megtudjuk, hogy nagyrészt tőle függött a katonai rangok adományozása, valamint, hogy a történet hőse, Robertson nem volt jóban vele.

Jókai Latin-Amerikája egzotikusan különös: az emberek a templomok belsejét bujapompázatos, színes díszítéssel látják el: virágok, gyümölcsök, madarak; a szokások hangulata pedig az indián és keresztény hagyományok keveredésére utal. „Az indián vérrel elegyült spanyol sokat átvett lelkületébe a forró égélj tarka képzelődéséből; a hívők templomait ott az aranyozott szent képeken kívül pompás virágcsoportozatok ékesítik; az ol-tárok ragyognak és tarkállanak a hivek kegyes adományaitól, földig érő selyemszövetek tarka virágokkal, gyöngyfüzérék, drága köves ékszerek lepik el azokat; a zománczos gyertyatartók mellett ezüst kalitkákban csodatollazatu madarak ugrálnak, miknek zenegése beleveggyül az ájtatos karok énekébe, s a tömjén füstöz száz féle édes illatszer veggyül; melly áthevíti a lelket és felmagasztalja a képzelődést.”⁴

A kreol (a gyarmatokon született fehér) nő alakja negatív figuraként jelenik meg ebben a műben. A kreol és az indián nők Jókai műveiben két típusba tartoznak. Mindkét típus közös sajátosságai: egzotikus szépség, fekete haj és szemek, karcsú alak, különösen szenvedélyes és büszke természet. A kreol nő, mint negatív alak – így például Teresa – önző, pénzéhes, romlott, csábító. A kreol (vagy indián) nő, mint pozitív figura, mint például Laureznia a *Bolívár* című mű hősnője, ezzel ellentétben erényes, önzetlen, önfeláldozó.

Ennek a novellának az az egyik érdekessége – a magyar irodalom szempontjából –, hogy Jókai későbbi, kiforrott művében, az *Aranyemberben*, a *Tízmillió dollár* sok eleme visszaköszön: a pénz hatása az emberi lélekre, a világtól való elvonulás (Robertson–Timár Mihály), a kreol nők negatív hatása a férfiakra (Robertson–Kristyán Tódor).

Jókai *Bolívár* című novellája 1858-ból való, *Dekameron* című novelláskötetében illesztette. A novella történelmi háttérét Venezuela és Kolumbia függetlenségi háborúja kínálja. A történet egyik főszereplője Bolívar. Bár Jókai történelmi beszélyként definiálja novellája műfaját, egy olyan romantikus elbeszéléstről van szó, melyben a szerző egyes események tekintetében követi, más – gyakran kulcsfontosságú események tekintetében – drasztikusan megváltoztatja a történelmi tényeket. Így rögtön felmerül bennünk a kérdés: miért teszi ezt? Jókai nem tüntet fel konkrét dátumokat a művében, de a történet Bogotá ostromával kezdődik. A novella hősnője, Laureznia di San Sol, hősiiesen harcol a város védelmében a spanyolok ellen vőlegénye, Giedon Saperó oldalán. Megtudjuk, hogy Gideon szerelmes Laurezniába, Laureznia érzelmeiről azonban kezdetben nem tudunk sokat, csak annyit, hogy amikor Laureznia apja, a vak don Esteban azt mondta neki, hogy hozzá kell mennie Gideonhoz, nem ellenkezett.

Az ostrom legreménytelenebb pillanatában, amikor már úgy tűnt, hogy minden veszve van, megjelenik Bolívar, a Libertador, seregei élén, és megmenti a várost.

És itt álljunk meg egy pillanatra!

⁴ Uo.

Bolívar külsejének leírása Jókai regényében egyáltalán nem emlékeztet az általunk ismert Bolívar-portrékra vagy leírásokra. Wittman Tibor *Historia de América Latina* című művében egy kortárs francia leírását közli Bolívarról, mely szerint Bolívar hosszúkás arcú, ritkuló, őszes hajú, nagy szemű, sovány, koránál idősebbnek tűnő bajszos ember⁵. Ezzel ellentétben Jókai daliás, dús, vörös hajú, fehér arcbőrű, nagy, csillogó szemű, körszakállas férfiként ábrázolja őt. „Egy délceg, daliás alak volt vezetőjük. Vezető a szó minden értelmében, mert mindig elől járt. Ezer közül ki lehet ismerni alakját. Csaknem aranyszínű vörös haja hosszan, mint az oroszlán sörénye lobog vállai körül; hasonló szakálla nem hegyesen, spanyol divat szerint, de kör alakban fogja be arcát, mely oly fehér, mint egy európai delnő; csupán szemöldei barnák, és szemei, mint a tűz, oly égetőek, messziről is látni, mint villognak oly iszonyatosan.”⁶ A leírás annyira jellegzetes, hogy az első pillanatban felmerül bennünk Kossuth Lajos képe. Gondoljunk első sorban Kossuth hajszínére, jellegzetes körszakállára, mellyel divatot teremtett, valamint arra, hogy Kossuth Lajost a maga korában kivételesen szép férfiként tartották számon. Vajon Jókai nem rendelkezett semmiféle információval Bolívar tényleges külsejéről? Esetleg a párhuzam szándékos lehet?

Jókai novellájában Laurenzia első látásra beleszeret Bolívarba, és ez a szerelem kölcsönös. Bogotá felszabadítása után Bolívar beszédet intéz a város népéhez, ebben részletezi a spanyolok kegyetlenkedéseit, megemlítve az ismert történelmi neveket: Morillo, Pug, Boves, Aymerich. Bolívar társaságában megjelenik José Antonio Páez – aki a történelmi valóságban a függetlenségi háború másik legendás tábornok hőse –, mint egy nem túl okos, de a végtelékig hű, erős testőr. Jókai kiemeli a „llanerók” szerepét Venezuela függetlenségi harcában, valamint Venezuela népének egységes fellépését és támogatását. „Íme, ez a hős Jose Antonio Paez. Az ő hívására előjöttek félelmes berkeikből a bátor Llanerok; ez volt az első csapat, mely újrakezdte a szabadságharcát; a második, mely sohasem adta azt fel, volt Venezuela népe. E kettő nélkül Bolívar nem tehetett volna semmit; e kettőnek köszönheti Dél-Amerika, hogy még élünk.”⁷ Ez nagyon fontos tényező, hiszen, mint tudjuk, Bolívar, a függetlenségi háborúk kezdetén nem számíthatott a tömegek támogatására, éppen ezért vallott kudarcot az első két venezuelai köztársaság.

A második fejezetben Bolívert diktátorrá nevezik ki. Ez a nemzetgyűlés több tagjának egyáltalán nem tetszik. Itt jelennek meg az első negatív vonások Bolívarral kapcsolatban, ennek ellenére nem ismerhetjük meg az író tényleges véleményét, hiszen ezeket a negatív jellemzőket Bolívar politikai ellenfeleinek szájából hallhatjuk. Esteban, Laurenzia apja azt mondja róla: „Uralkodni vágyó, ki azzal vesztegeti meg a legjobb emberek szíveit, hogy saját érdemeit rájuk erőlteti. Mindig másokat magasztal, hogy mások magasztalják őt. Sohasem mondja azt, amit gondol, valamit mindig magában tartogat belőle, ezért nem fordítja arcát afelé, akivel beszél, hogy szemeiből ki ne olvashassa az, amit érez.”⁸ Ezek a jellemvonások megegyeznek azzal a leírással, melyet a valóságban egy kortárs francia

⁵ Tibor Wittman: *Historia de América Latina*, Corvina Kiadó, 1980, Budapest, 248.

⁶ Jókai Mór: *Bolívar* (Történelmi beszély), I. El Libertador (<http://mek.niif.hu/00845/html/jokai33.html>)

⁷ Uo.

⁸ Jókai Mór: *Bolívar* (Történelmi beszély), II. El Dictator (<http://mek.niif.hu/00845/html/jokai33.html>)

adott róla. E szerint Bolívar szerette hallani a saját hangját, képes volt ügyesen hazudni és megtéveszteni az embereket⁹. A novellában a nemzetgyűlés először vonakodik megadni Bolívarnak a teljhatalmat, attól tartanak, hogy az egy év elteltével Bolívar majd nem fog lemondani róla, de Laurenzia felajánl egy különös garanciát: egy éven keresztül ő Bolívar menyasszonya lesz, egy év után pedig, amennyiben Bolívar lemond a teljhatalomról, hozzámegy feleségül. A jelenlévők ezt megfelelő garanciának találják, és megadják Bolívarnak a diktátori címet egy évre.

A harmadik fejezet egy évvel később játszódik. Bolívar Laurenziával beszélgetve feltárja előtte aggodalmait: ha ő lemond a teljhatalomról, Nagy Kolumbia szétesik. Laurenzia szerint azonban az egyetlen lehetőség az, ha Bolívar lemond a hatalomról. A nemzetgyűlésen Bolívar lemond a diktátori címről, de ugyanakkor a nép megválasztja Bolívert királlyá. A hazafiak ezek után Bolívar megölését tervezik. Laurenzia felajánlja a segítségét és megkéri volt vőlegényét, Gideónt, akit beenged a palota kápolnájába, hogy az oda belépő alakot az imádkozás után lője le. Így is történik, Gideón rálő a köpönyeg viselő alakra, akitől kiderül, hogy Laurenza volt, aki feláldozta magát a férjéért. Laurenzia utolsó szavaival figyelmezteti Bolívert, hogy mondjon le a hatalomról. Bolívar, szerelme halála után, eltöri a koronáját, és száműzetésbe vonul. Ez a momentum később egy mondat erejéig a *Kőszívű ember fiaiban* is megjelenik. „*Bolívar odadobja koronáját meggyűlölt hazájának, de nem harcol ellene*”¹⁰.

Láthatjuk, a romantikus cselekményszál kedvéért Jókai ugyan bátran megváltoztat történelmi eseményeket vagy kitalál ilyeneket. Mint tudjuk például, a valóságban Bolívar felesége korán meghalt, még a függetlenségi háború előtt, és Bolívar többször nem nősült meg. Királlyá sem választották. A diktátori hatalomról évekkel a kinevezése után mondott le. Korábbi jó barátja, Páez, egyáltalán nem volt az az egyszerű gondolkosító, kutyaszerűen hűséges ember, mint amilyennek Jókai őt a novellában lefestette, és idővel Bolívar politikai ellenfele lett. Mindezzel együtt is, Jókai történetei mögül, úgy tűnik, jelentős történelmi ismeretek sejlenek fel, láthatólag számos részletét nagyon jól ismeri a latin-amerikai függetlenségi háborúknak. Novellája persze nem történelmi mű, hanem történelmi ihletésű romantikus fikció. Ugyanakkor Jókai beleszótta novellájába azokat a személyes és társadalmi érzelmeket és motivációkat, melyek az események háttérében valóban léteztek. Megfigyelhetjük például a novella elején a nemzeti erők egységét a közös ellenséggel szemben. Majd, a győzelem kapujában, a nemzeti erőkn belül megjelennek az első ellentétek, melyek a hatalommal kapcsolatosak. Ez az a pillanat egyébként, amikor a novellában megjelennek Bolívar első negatív vonásai is, melyeket ellenlábasai szájából ismerhetünk meg, ugyanakkor Bolívar magyarázatot nyújt saját viselkedésére, mely a külső szemlélő számára hatalomvágynak tűnik, de valójában nem az, mivel célja létrehozni egy erős, egységes államot, legyőzve a belső ellentéteket. Ily módon Jókai bemutatja, hogy Bolívar hatalomvágya valójában nem vethető össze egy középszerű ember hatalomvágyával, mivel nem egy személyes érzés vagy érdek vezérli, hanem a hatalom az ő számára egy eszköz, melyet egy magasabb cél elérésére használhat. Más szóval, ellenfelei, bár látszólag igazuk van, amikor Bolívar hatalomvágyától félnak, a valóságban képtelenek felismerni azt, hogy Bolívar teljhatalma teljes mértékben különbözne egy átlagos, középszerű, érdekesember

⁹ Wittman, id. mű 248.

¹⁰ Jókai Mór: *A kőszívű ember fiaiban*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 494 (Ephialtes c. fejezet)

teljhatalmától, mivel ők maguk is ilyen emberek, így képtelenek észrevenni azt, hogy egy ténylegesen nagy ember önzetlen módon hatalmát kizárólag hazája érdekében használná fel, anélkül, hogy ezzel a hatalommal visszaélne, úgy, ahogy ez egyébként ők – az ellenfelei – minden bizonnyal megtennék. Jókai a történelmi hűségnek megfelelően helyesen emeli ki, hogy ami leginkább irritálta Bolívar ellenfeleit, az a *Code Bolivienne*, mely eltörölte a kreolok privilégiumait, és egyenlőséget hirdetett a különböző társadalmi osztályok között. „De azért pusztán darabra nem töröm [a koronáját], hogy kislelkű nyomorultak civódjanak arany forgácsain: hamis szabadsághősök, kik csak azért veszik tele szájukat felengző mondatokkal, mert maguk nem lehetnek uralkodók; de abban a kis körben, mely őket bámulja, gonoszabb zsarnokok, mint aki ellen szabadságot ordítanak. Jól tudom én, mi bajuk nekik. Nem a brutusi erények ösztöne bántja őket, hanem a code Bolivienne, mely zakyva kiváltságaikat eltörölte, s a népet mindenütt egyenlővé tevő. Ez az ő fájdmuk, de ez az, mely újjáteremti e szétszilált országot.”¹¹

Mint ahogy arra korábban már utalást tettem, Jókai egyik legfontosabb motivációja valószínűleg az volt, hogy a latin-amerikai és a magyar szabadságharc párhuzamai kapcsán Magyarországról beszélhessen. Az osztrák elnyomás idején az írók, köztük Jókai, nem beszélhettek nyíltan a magyar forradalomról és szabadságharcról, különös tekintettel Kossuth Lajosra, akinek neve szinte tabunak számított. Jókai viszont annyi hasonlóságot és párhuzamot fedezett fel a két vezető életében és tetteiben, hogy szándékosan megváltoztatta novellájában Bolívar külsejének leírását abból a célból, hogy az olvasó számára is nyilvánvaló legyen az utalás a magyar forradalom karizmatikus vezetőjére, Kossuthra. Azok a hasonlóságok a két vezér életében, melyek alapján Jókai Bolívert választotta novellája hősének, a következők:

- mindketten karizmatikus vezérek voltak,
- mindketten kiváló szónoki adottságokkal rendelkeztek,
- mindketten népszerűek voltak, a tömegek szerették őket,
- képesek voltak felülemelkedni személyes érdekeiken, és egyesíteni a nemzetet egy eszme jegyében,
- nagyszabású terveik voltak: Bolívar egy rövid időszakra megvalósíthatta a sajátját: Nagy Kolumbiát, míg Kossuth nem tudta létrehozni a Duna-menti országok szövetségét,
- ellenfeleik reakciója hasonló volt: félték Kossuth, illetve Bolívar hatalomra jutásától, mivel nagyszabású terveiket saját kicsinyes érdekeik szempontjából ítélték meg,
- mindketten száműzetésbe kényszerültek, miután látták, hogy terveik, álmaik nem valósulhattak meg.

Másik latin-amerikai témájú novellája, a *Megölt ország* 1856-ból való, és *Elbeszélések* című kötetében található. Témája Peru gyarmatosítása. Ebben a novellában Jókai ellentétbe állítja a perui bennszülöttek ártatlanságát, tisztaságát, egyszerűségét a spanyol gyarmatosítók romlottságával, pénzhétségével, kegyetlenségével. Egyfelől Rousseau-ra, másfelől Bartolomé de Las Casas atya műveire emlékeztet. Korszerű, liberális eszméket vonultat fel

¹¹ Jókai Mór: *Bolívar* (Történelmi beszély), V. Ki hal meg? (<http://mek.niif.hu/00845/html/jokai33.html>)

Jókai már 1856-ban: felhívja az emberek figyelmét a faji előítélet és a népiertés veszélyeire. Novellája bevezető részében, sőt, már az első mondatban elítéli a népiertést, melyet a fehér bőrű emberek követtek el egy más bőrszínű embercsoporttal szemben. „Már az is eléggé merész gondolat volt Plato kétlábú tollatlan állataitól, hogy ők magukat a teremtés legfőbb urainak vallják; de még merészebb eszme az, melyet ez úri állatrend fehér színű fajai táplálnak magokban, miszerint a valódi szellemi műveltségre egyedül az ő bőrük képes. És ezt minden más színű fajnak el kell hinni. (...) Mert egy fajnak, amit még úgy hívnak, hogy rézsínűnek, pár század múlva csak mesés históriákban fogják nyomát találni, ha oly sebesen halad annak elenyészete, mint a megelőzőtt századok óta.”¹²

Műve elején Jókai bemutatja a perui bennszülöttek idilli életét, leírása a természet szépségét és gazdagságát ecseteli, és paradicsomi hangulatot idéz. Kiemeli, hogy az arany- és a drágaköveknek ebben a világban semmi értékük sincs. Jókai bemutatja az inka mitológiát is, jelentős tárgyi tudást mutatva e témában. Jókai úgy állítja be a spanyol hódítást, mint egy teljesen váratlan, meglepő és szörnyű eseményt. Szerinte a hódítás azért volt olyan gyors és sikeres, mert a bennszülöttek megijedtek a hódítók lovaitól, valamint az alkohol és a hódítók által behurcolt betegségek hatalmas pusztítást végeztek a köreikben. Jókai megemlíti, hogy Peru őslakossága tíz év alatt a felére csökkent.

A novellában Pizarro, értesülve az inkák fővárosáról és az ott rejlő kincsekről, elindult, hogy meghódítsa azt. De a Nap szüzei elmenekültek a gyilkosok elől, köztük az Inka gyönyörű lánya, Amarlija, akit Pizarro üldözni kezdett. Amarlija a többi lánnyal együtt elbújt a kénes hegyek között, majd felgyújtották a ként, feláldozva magukat, és elpusztítva az ország természeti kincseit, tehát megölték az országot. Az egész terület sivár és halott maradt évszázadokon keresztül. Ettől kezdve, írja Jókai, az indiánok csak vegetálnak, és néhány évtizeden belül ki fognak halni. A novella végén Jókai, mintegy keretet képezve a műnek, visszatér a rasszizmus és a népiertés eszméihez, szigorúan elítélve azokat. „A rézsínű faj azóta csendesen enyészik. Ahány millió volt az Amerika felfedezésekor a fehérbőrűek által, talán annyi ezer most. (...) A fehér fajnak az a dicsőség jutott, hogy néhány század alatt ki tudott törülni az Isten képére teremtett fajok sorából nemcsak egy egész nemzetet, de egy egész szint!”¹³

Mint láhattuk, a nagy író élénken érdeklődött Latin-Amerika iránt, nemcsak a hely egzotikuma és romantikus hangulata kapcsán. Mindhárom írásából kitűnik, Jókai sokat olvasott Latin-Amerikáról, sokat tudott népeiről, történeti szereplőiről – ahogy a kortárs magyar olvasónak is lehetősége volt sokat olvasni, magyarul is, a térségről. Ám eközben minden romantikusan szőtt írása jellegzetesen magyar olvasatot (áthallást) is lehetővé tett.

¹² Jókai Mór: *A megölt ország*, 1856 (<http://mek.niif.hu/00700/00789/html/jokai74.htm>)

¹³ Uo.

JANCSÓ KATALIN

Magyarok Habsburg Miksa, Mexikó császáranak szolgálatában

KÜLFÖLDI CSAPATOK MEXIKÓBAN A II. CSÁSZÁRSÁG IDEJÉN

1861-ben, nem sokkal a Franciaország és Mexikó között kirobbant konfliktust követően (Benito Juárez¹ kormánya felfüggesztette külföldi adósságai fizetését), III. Napóleon, a mexikói monarchisták befolyására, Habsburg Miksát javasolta Mexikó új császáranak. 1863 őszén egy mexikói delegáció már hivatalosan is felajánlotta Miksának a trónt a Miramare-kastélyban. Miksa szívesen fogadta a koronát, azonban egy kikötése volt: csak abban az esetben vállalja a feladatot, amennyiben a mexikói nép is megszavazza ezt². 1864. április 10-én Miksát mexikói császárrá koronázták és ugyanazon a napon aláírták a miramare-i egyezményt, melynek három titkos, kiegészítő pontja volt. A második kiegészítő pont szerint a francia csapatok létszámát évről évre csökkenteni fogják (1865-ben 28 000, 1866-ban 25 000, míg 1867-ben 20 000 volt a tervezett létszám)³.

Miksa azt szeretne volna elérni, ha más külföldi csapatok is a segítségére lettek volna Mexikóban, ezért felesége, Sarolta apját, I. Lipót belga királyt kérte arra, hogy állítson fel felesége számára egy testőrséget. 1864 novembere és 1865 februárja között négy, 600 fős osztagnak kellett volna útnak indulnia, azonban végül csak 1545-en érkeztek meg, a testőrség tagjainak fele ráadásul nem hivatásos katona volt⁴. Ellentétben a belga hadtesttel, mely a francia csapatok alá tartozott, Miksa Ferenc Józsefhez intézett kérésére, 1864 októberében megalakult a franciáktól független, Osztrák–Magyar Önkéntes Császári Hadtest. Az Osztrák–Magyar légió tábornoka Franz-Graf Thun-Hohenstein gróf volt. A toborzás helyszíne Ljubljana volt. 1864. november 19-e és 1865 márciusa között 6812 ember indult el öt hajón Veracruz kikötője felé⁵. A csapatok tisztjeinek Miksa eredeti, ausztriai

¹ 1858-tól Mexikó liberális, zapoték származású elnöke.

² Jancsó, Katalin: „El indigenismo de Maximiliano en México (1864–1867)”, *Acta Hispanica*, Tomus XIV, Szeged, 2009, 9.

³ *Enciclopedia Parlamentaria de México*, Instituto de Investigaciones Legislativas de la Cámara de Diputados, LVI Legislatura, México, 1. kiadás, 1997. Serie III. Documentos. Volumen I. Leyes y documentos constitutivos de la Nación mexicana. II. kötet, 987.

⁴ O’Doherty Madrazo, Laura: „La guardia de la emperatriz Carlota. Su trágica aventura en México, 1864–1867”, *Estudios de Historia Moderna y Contemporánea de México*, 28. szám, július-december, 2004, 37–41.

⁵ *Österreichisches Freiwilligenkorps in Mexiko*, http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisches_Freiwilligenkorps_in_Mexiko.

rangjuknál eggyel magasabb fokozatot ígért, illetve igen bőkezű fizetéseket (a francia kőcsönöknöknek köszönhetően)⁶.

Habár a légió eredeti funkciója a császári pár védelme volt, a csapatok aktívan részt vettek a köztársaságiak és császárságpártiak közötti harcokban. Az osztrák önkéntesek részvételéről így számolt be a Leipziger Illustrirte Zeitung 1867 májusában:

„...minden olyan veszélyes színtéren, ahol megbízható haderőre volt szükség, az osztrák önkénteseket vetették be, akik oroszánok módjára harcoltak... A hazai tábornokok azonban azt vetették szemükre, hogy helyismeret és a helyi harcmodor ismeretének hiányában, olykor nem jártak el kellő óvatossággal, amelynek következtében sokszor kelep-cébe estek, melyből csak sok áldozat árán tudtak kiszabadulni”⁷. A kezdeti sikerek ellenére (55 csatából 1865-ben csak 9 vereséget szenvedtek a császári csapatok), az 1866-os év már számos köztársasági sikert hozott, mely a francia csapatok kivonásának megindításával is összefüggésben volt. 1866 decemberében Miksa rendeletben oszlatta fel a belga és osztrák-magyar hadtestet. 3428 osztrák önkéntes döntött úgy, hogy hazatér, míg 1011-en Mexikóban maradtak és csatlakoztak a mexikói császári seregekhez⁸.

Magyarok az Osztrák-Magyar Önkéntes Császári Hadtestben

Az osztrák–magyar légióban 1047 magyar szolgált, közöttük 159 tiszt és 366 huszár volt. A csapatokban több magyar orvos (Hamvay Ede, Magyar Simon, Miskey Alajos, Paulay István, Szenger Ede)⁹, és egy magyar szakács is volt (Tüdős József), akit emlékirataiban Miksa magántitkára, José Luis Blasio is megemlíti¹⁰. Sok önkéntes küldött haza levelet és beszámolókat, melyeket a korabeli újságok tettek közzé. Azonban e levelek tartalma kétséges volt (a leírások sokszor idilliek), ugyanis tilos volt a katonai működésről információt küldeni. Legtöbbször csak hónapokkal később érkeztek Európába valós hírek az eseményekről. Rendelkezésünkre állnak mindazonáltal olyan naplók és emlékiratok, amelyek kutatási forrásként szolgálhatnak. A magyar részvételt illetően, többek között, az alábbiakat tartottuk hasznosnak megvizsgálni:

- *Carl Khevenhüller gróf naplója* (Miksával Mexikóban¹¹)
- *Pawlowsky Ede naplója* (Miksa császár szerencsétlen mexikói expedíciójának leírása¹²)

⁶ Hamann, Brigitte: *Con Maximiliano en México. Del Diario del príncipe Carl Khevenhüller 1864–1867*, Fondo de Cultura Económica, México, 1992, 65.

⁷ Uo., 74–75. A spanyol nyelvű források fordításait a cikk szerzője végezte.

⁸ *Österreichisches Freiwilligenkorps in Mexiko*, http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisches_Freiwilligenkorps_in_Mexiko.

⁹ Torbágyi, Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2004, 258.

¹⁰ Blasio, José Luis: *Maximiliano íntimo. El emperador Maximiliano y su corte*, UNAM, México, 1996 (1. kiad. 1905), 133.

¹¹ Hamann, Brigitte: *id. mű.*

¹² Pawlowszky, Ede: *Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója leírásának 2. kiadása*, Budapest, 1894. (első kiad.: 1882).

- Dr. Szenger (más forrásokban Szender) Ede visszaemlékező újságcikke (Miksa császár halála¹³)
- önkéntesek, mint pl. Lukáts Gyula naplója¹⁴

A négy szerzőtől, különböző beosztásuknak is köszönhetően, más-más szemszögből, változatos leírásokat kapunk. Talán Khevenhüller gróf naplója a leghasznosabb számunkra, mivel ő lett a „vörös huszárok” ezredese.

Az osztrák–magyar seregekben számos nemzetiség képviseltette magát, mely természetesen megnehezítette a kommunikációt. Az egyetlen nemzeti regiment, mely szinte teljes mértékben magyarokból állt, a Khevenhüller által vezetett volt¹⁵. A gróftól így jellemezte Miksa titkára, José Luis Blasio: „Khevenhüller gróf szép szál, 25 éves ifjú volt, nemrég érkezett az országba és megérkezésétől fogva eleganciájával, kiválóságával, férfiaságával hívta fel magára a figyelmet. Rövid időn belül számos románc, párbaj és más zajos esemény főhőse lett, mely tükrözte kalandra vágyó lelkét. Khevenhüller hercegének elsőszülött fia, régi magyar és igen gazdag nemesi család sarja, aki úgy szórta a pénzt, ahogy azt az öreg kontinens öreg arisztokratái a XVIII. század során hanyagul tették...”¹⁶.

A Khevenhüllerek Frankországból származtak, azonban a XI. században Karintiában telepedtek le¹⁷. Nagy birtokaik voltak Magyarországon, Khevenhüller nagymamája maga is Zichy volt¹⁸. Khevenhüllernek több oka is volt a mexikói kalandra, melyek közül a legnyomósabbnak pénzügyi háttere tűnt: hatalmas adósságai voltak, melyeket otthoni fizetéséből nem tudott törleszteni. Így végül 1864. november 19-én, az első osztrák önkéntes hajóval elindult Mexikó felé, és még ugyanezen év decemberében partra szállt Veracruzban. Ugyancsak a hajón utazott unokabátya, gróf Széchényi Teodor¹⁹. A hadtestek megalakulása igen lassan zajlott, a szakaszos érkezések, illetve fegyverek és lovak hiánya miatt. Az alábbiakban Khevenhüller csapatainak megalakulásáról olvashatunk:

„A hadtest fele február végére alakult meg. Hatvan huszár tartozott alám, akik majdan az 5. lovasszázadot alkották. A többieket a következő hajóval vártuk. A kaszárnyánk egy ágyúgolyóktól átluggatott falú kolostor volt, mely hajdanán gyönyörű lehetett: árkádok a három belső udvarban, kiszáradt vizű szökőkutak, narancsfák és más fák, kövezett lépcsők. Az árkádok alatt az addig rendelkezésünkre bocsátott lovakat tartottuk.

¹³ Dr. Szenger, Ede: „La muerte del emperador Maximiliano” (Miksa császár halála), *Magyarország és a Nagyvilág*, 1876. június 18, <http://www.cmmayo.com/maximilian-la-muerte-del-emperador.html>.

¹⁴ Lukáts Gyula eddig még kiadatlan naplója a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Újkori Adattárában található. További információkat lásd: Perényi, Roland: *Egy önkéntes naplója Miksa császár mexikói kalandjáról*, http://socialhistories.blog.hu/2008/11/29/egy_onkentess_naplója_miksa_császár_mexikói_kalandjáról.

¹⁵ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 68.

¹⁶ Blasio, José Luis: *id. mű*, 129.

¹⁷ <http://www.kislexikon.hu/khevenhuller.html>.

¹⁸ A nagymama Zichi és Vásonykői gróf Christine Zichy volt (Bécs, 1792. 04. 30 – Penzing, 1830. 07. 20.), <http://www.angelfire.com/realm/gotha/gotha/khevenhuller.html>.

¹⁹ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 108.

A csapatom, a többi lovas huszárszázadhoz hasonlóan, szinte csak magyarokból állt, kivételt talán néhány szlovák és bohémiai képezett. Mind fiatal, 25–30 év körüli, edzett, erős férfi, sűrű szakállal. Az egyenruhájuk a most bevezetett honvéd huszár egyenruha volt. Nagy, kerek, sastollal díszített nemezkalapjaink voltak, vörös, szűk nadrágunk, kék ing, atilla a vállunkra, mely zöld posztóból, fehér zsinórral készült (a tiszteknek ezüstzsinórral), és egy sötétbarna kabát, csuklyával. A fegyverek: osztrák szablya, táras pisztoly, szakaszonként négy ember lovassági karabéllyal, mely igen kevésnek bizonyult... A tisztjeim sorban: von Bubasizy, lovassági másodkapitány, von Kavetzky, első/fő hadnagy, Farkas első hadnagy, Tyboldt hadnagy és báró Kulmer hadnagy.

Február 28-án Orizabába mentem Czeke és Aue lovaskapitányokkal, hogy összeszedjük századom másik felét... Akkoriban egy kis, sárgás-deres lovam volt, alig 14 és fél-ökölnyi, melyet a Pueblába számomra küldött szállítmányból választottam ki, és aki nem is hagyott el engem egész mexikói tartózkodásom alatt. Igazán kitartó, nagyon jó kis jószág volt és Kakasnak hívták.”²⁰

Khevenhüller később így folytatta hadteste mindennapjainak leírását: „Mindennapi elfoglaltságaink részét képezi a szolgálat, a lovak betanítása, az öszvérek kiképzése, melyekből századonként hússzal rendelkezünk. Először mindig lasszóval kell befognunk őket, melyet sok huszár a pusztán tanult meg, ahol ez szokványos dolog. Mi, tiszték szintén ügyesen gyakoroljuk lóról ezt a mutatványt”²¹.

A gróf szolgálja is magyar volt, leírása szerint Vazyának hívták. Három kadétja közül kettő magyar, Zichy Zsiga és Variassy (Varjassy). A csapatok számos nehézséggel néztek szembe, melyek közül kiemelkedik a nyelv és a helyi földrajzi viszonyok ismeretének hiánya, a klíma, a különböző betegségek, a franciákkal való rivalizálás, a pénzhiány, a megérkezés utáni kiábrándultság, illetve hogy igen nehéz körülmények között kellett hatalmas távolságokat megtenniük és biztosítaniuk a csapatok haladási útvonalát²².

Khevenhüller részletesen számol be a csapatok akcióiról, illetve más történésekről. Így ír például egy pueblai látogatásról 1866 februárjában: „Nagyon szép fogadtatásban részesültünk. Zenével fogadtak és a helyőrség minden szabad tisztje várt minket. A Rákóczi indulót játszották, melyet a huszárok éljenzései kísérték. ... Éjjel nagy vigadalom volt, vége-hossza nem volt a koccintásoknak”²³. Khevenhüller egy másik megjegyzésében Porfirio Díaz²⁴ a pueblai börtönből való kiszabadulásáról is ír, melyet feltételezések szerint egy Csizmadia nevű magyarnak köszönhetett.

Az egyik csata, melyben az osztrák-magyar csapatok is részt vettek, a tehucáni volt. Khevenhüller, szokásához híven, csodálattal ír a magyar huszárok hősiességéről: „Megadtam a jelet a századnak az indulásra, és csendben ügettünk az ellenség felé... Egyszer csak Lenkey huszár az előhadból azt jelezte, hogy az ellenség elfoglalta a szurdok másik oldalát... Ebben a pillanatban Dolczel másodszázadosom torkaszakadtából kiáltott: Vissza!, a huszárok pedig, megrémülve a félelmetes kiáltástól, elkezdtek lassítani. Menthetetlenül elvesztünk volna, ha még egy pillanattig habozunk. Ekkor Zichy Zsiga így kiál-

²⁰ Uo., 119–121.

²¹ Uo., 128.

²² Uo., 73–74.

²³ Uo., 161.

²⁴ Benito Juárez tábornoka, Mexikó későbbi elnöke 1877–1911 között.

tott magyarul: „Ne hagyják cserben a kapitányukat! Ne hagyják a kapitányukat!” És egy „Éljen a császár!” kiáltással a bátor huszárok követtek engem... Egyszer csak egy árnyék jelent meg az oldalamon, és a drága kürtösöm, Nagy, egy kis lélegzetvételhez engedett jutni... Elkezdődött az öldöklés, a huszárok nem kegyelmeztek senkinek... A hadtest vezetése harminc érdemrendet osztott ki. Az arany érdemrendet Zichy, és Nagy kürtös kapta. Variassy hadnagyi rangba lépett”²⁵. A továbbiakban számos alkalommal arról ír, hogyan mentették meg életét bátor huszárai a harcokban, illetve szól elestükről is.

Az osztrák-magyar légió feloszlátása után Miksa arra kérte Khevenhüllert, hogy állítson össze egy regimentet az országban maradt önkéntes huszárokból. Khevenhüller úgy gondolta, egy napon huszáraival megmenthetik majd a császár életét. A feladatot az alábbi javaslatokkal fogadta el:

- I. „A huszár regiment, azaz »Hussaren del Emperador« közvetlenül Őfensége parancsnoksága alá tartozik.
- II. A legmagasabb rangú császári tisztt, Khevenhüller feladata a regiment felállítása.
- III. A kapitánynak őrnagyi rangig van kinevezési joga.
- IV. Minden tisztt, vagy kadét, a hadtestből való kilépés után, eggyel magasabb fokozatba kerül.
- V. A fizetések az osztrák hadtestben megszokottal azonosak.
- VI. A kapitány jogosult toborzásra a korábbi osztrák hadtesten belül.
- VII. Az osztrák hadtest minden parancsnokának, lehetőségei szerint, segítenie kell a kapitányt.
- VIII. A kapitánynak átadásra kerül minden fegyver, ló és egyéb háborús ellátmány.
- IX. A kapitányt megilleti a »kard alkalmazásának a joga« (ius gladii).
- X. A kapitány 12 000 pesót kap a regiment felállítására”²⁶

A gróf végül mindössze 2 000 pesót kapott, kölcsönt kellett felvennie és saját pénzéből kifizetnie a katonákat. Sikertült összegyűjtenie szinte mindenkit korábbi századából, közöttük volt Variassy, Almássy, Kalmucky és Zichy Zsiga gróf is. Miksa személyesen is meglátogatta őket, melyről Khevenhüller így számolt be: „A harmadik napon a császár eljött megtekinteni a hadtestünket. Ahogy látta maga előtt hurrá és éljen kiáltások között, galoppban elhaladni a bátor huszárokat, és ahogy lelkesen suhogtatták szablyáikat, a császár csillogó szemekkel fordult oda hozzám, felém nyújtotta a kezét és így szólt: Nagyon nagy örömet okozott. Messze felülmúlta elvárásaimat. Sosem fogom ezt elfelejteni”²⁷. A császár a következőképpen szólt a huszárokhöz: „Barátaim, számolok veletek, kapitányotok fog vezetni benneteket, mint mindig, a győzelem felé, Mexikó dicsőségére. Örökre meg fogjátok őrizni a huszárok régi dicsőségét. Köszönöm, hogy hűek maradtatok hozzám”²⁸.

1867 februárjában Miksa úgy döntött, Querétaróba utazik a szinte csak mexikóiakból álló császári csapatokkal. Így akarta bizonyítani mexikói hazafiasságát; az osztrák csapatokat pedig Mexikóvárosban hagyta. Khevenhüller nagyon csalódottan fogadta a császári

²⁵ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 147–148.

²⁶ Uo., 187.

²⁷ Uo., 190.

²⁸ Uo.

rendeletet, melynek értelmében mindössze félszázadnyi huszárt kellett küldenie Miksa kíséretébe.

„...kiválasztottam legjobb ötven huszáromat, akiket magyar másodszázadosom, Pawlowsky parancsnokságára bíztam, és útnak indultak”²⁹ – írja naplójában. Pawlowsky Ede 1834-ben született, lengyel eredetű családban. Magyarországon tiszt volt, majd Mexikóba, mint közkatona utazott, azonban itt is hamar tisztté léptették elő. A császár kíséretében érkezett Querétárhoz, ahol szemtanúja volt Miksa elfogásának és kivégzésének³⁰. Majd két évtizeddel a történések után adta ki visszaemlékezéseit, melyben általános képet ad a korabeli Mexikóról, rövid történeti bevezetést nyújt a mexikói császárságról, részletes leírást ad a querétarói eseményekről, majd Európába történő visszatéréséről. A különböző fejezetekben csak kevés alkalommal ír a magyar katonákról. Egyike ezeknek egy Herz József nevű őrzetőről szól. 1867. áprilisában egy vezető felhívást intézett a katonákhoz és Querétaro lakosaihoz, mely szerint az a bátor személy, aki megpróbál kijutni a városból, hogy információkat szerezzen a fővárosból³¹, 2000 peso jutalmat kap. Herz József vállalta el a veszélyes feladatot és 1867. április 15-én néhány fontos irattal, illetve a császár magánlevelével útnak indult Mexikóvárosba. Május 9-éig nem kaptak hírt az őrzetőről, amikor is sikerült visszatérnie Querétárhoz³². Visszatérése és hírei világossá tették, hogy Querétaro és az ott állomásozó csapatok sorsa megpecsételődött. José Luis Blasióhoz hasonlóan Pawlowsky is említést tesz Tüdős Józsefről, a magyar szakácsról. Pawlowsky szerint ő volt az, akinek Miksa, a kivégzése előtti pillanatokban, átnyújtotta zsebkendőjét és kalapját, kérve, hogy juttassa el őket édesanyjának, Zsófia főhercegnének³³.

Miksa kivégzésének helyszínén még egy magyar volt jelen, Szenger Ede, orvos. Szenger a II. császárság idején érkezett az országba, és évekig magánorvosként praktizált San Luis de Potosí városában. 1876-ban, a *Magyarország és a Nagyvilág* című újságban megjelentetett cikkéből megtudhatjuk, hogy részt vett Miksa császár holttestének boncolásában és bebalzsamozásában. A cikk első szavai szerint Miksa kivégzésén összesen négy külföldi volt jelen, két porosz diplomata, egy kereskedő és ő maga. Június 16-án este egy porosz követ kereste fel, aki tájékoztatta arról, hogy a katonai bíróság halálra ítélte Miksát. Annnyit tudtak elérni, hogy két nappal elhalasztották a kivégzést, ennyi idő alatt igyekeztek Miksa utolsó kívánságait teljesíteni, előkészíteni holttestének bebalzsamozását, hogy hazaszállíthassák Európába. Az orvos a felkérést elfogadta, egy 36 órás utazás után, június 18-án érkezett Querétárhoz, ahol meglátogatta a börtönben Miksát, és megtette a bebalzsamozáshoz szükséges előkészületeket. Szenger pontosan leírja Miksa és két tábornoka, Mejía és Miramón kivégzésének részleteit, illetve idézi a császár később elhíresült monda-

²⁹ Uo., 193.

³⁰ Nagy, Miklós Mihály: „Világlátó magyar katonák”, *Magyar szemle online*, Új folyam XIII., 3. szám, 2004. június, http://www.magyszemle.hu/szamok/2004/3/vilaglato_magyar.

³¹ Még márciusban, Márquez tábornokot küldték el a fővárosba, hogy erősítést szerezzen. A mexikói csapatoknak hosszú ideig semmi híruk nem volt a tábornokról, aki, a helyett, hogy Querétárhoz igyekezett volna vissza a felszabadító csapatokkal, Puebla felé vette az útját, elárulva így a császárt. Khevenhüller gróf a huszáraival Márquez csapataiban szolgált, mit sem tudva az árulásról és a császár rendelkezéseiről.

³² Pawlowszky, Ede: *id. mű*, 86–87., 126–127.

³³ Uo., 178.

tát: „Igaz ügyért fogok meghalni, Mexikó függetlenségéért és szabadságáért. Vérem ves-sen véget új hazám balsorsainak”³⁴. Szenger elbeszélése szerint a kivégzést követően ő maga takarta be egy lepellel a császár holttestét, melyet aztán a Capuchinos kolostorba vittek, ahol Szenger és két katonai orvos nekiláttak a bebalzsamozásnak. A procedúra be-fejezését, majd a holttest elszállítását már mexikóiaknak kellett elvégezniük. Az orvos, fel-adata végeztével visszatért San Luis de Potosí városába.

Az eddig említett naplók, visszaemlékezések tanult, művelt emberek tollából származ-tak, finom stílusban íródtak. Azonban voltak közkatonák is, akik naplóikban megörökítet-ték az események szálát. Ezek stílusa általában sokkal egyszerűbb, sokszor alig olvasható-ak, néhol alig érthetőek, máskor csak az események felsorolására szorítkoznak. Perényi Roland történész bukkant nemrégiben egy hasonló naplóra, mely 1864. november 17-től 1867. április 17-éig, a szerző hazaérkezéséig beszéli el a történéseket. A szóban forgó kato-náról igen keveset tudni: Lukáts Gyula, egy egri asztalos, aki alig töltötte be a 21. életévét, amikor Mexikóba indult. A szöveg az események felsorolására szorítkozik, nehezen be-azonosítható nevekkel. Hajója 1865. január 16-án érkezett Veracruz kikötőjébe, csapatai-nak hadiszállása Pueblában volt, innen indultak több csatába az ország középső részeibe. Ellentétben Khevenhüllerrel, Pawlowskyval vagy Szengerrel, Lukáts azon csapatok tagja volt, akik hazautaztak az osztrák-magyar légió feloszlata után. 1867. február 21-én in-dultak haza, és mintegy két hónapnyi utazás után a fiatal katona hazaérkezett Pestre, majd Egerbe. Hazaindulásukról így számolt be: „...és ki adták 15ikén parancsban hogy rövid idő mulva haza fogunk menni és ki akar itt maradni és ki akar haza menni és egy-szer csak jön röktöni parancs Deczember 20ikán éjjel, hogy el kell az ellenség eleiben menni Tlaxkálában és el is mentünk 2 mars és ott egy napi szün idő és másnap újra vissza egy marsra Cshulalában [Cholula]és ott várakoztunk egészen 6ik Januárig és 6ikán éjjel le mentünk Pueblában és fele része fegyvert le adták és 11ikén Januárban el masiroztunk haza felé Orizávában 6 mars és onnét más nap tovább ismét egy kis mező városban Amatlánban [Amatlán de los Reyes] 17ik Januárban oda értünk és egészen egy holnapig ott várakoztunk az az Február 18ikáig és 18ikán el masiroztunk Veracru-zban de gyalog csak 2 mars volt az első Portere és a másik Pasa de mátyo és 20ikán be ültünk a gözösben és még akkor délben Veracruzbán értünk a tengerhez és 1867ik Feb-ruárban 21 Csütörtökön reggel 6 orakkor be szálltunk a Hajóban és 3 orakkor szerencsé-sen el indultunk”³⁵.

Befejezésként

Ahogy láthattuk, az osztrák–magyar csapatok nagy része hazaindult az 1866. decemberi feloszlatusuk után. Mások a császárság végéig maradtak, vagy akár tovább is: letelepedtek és csak évekkel később tértek vissza Ausztriába vagy Magyarországra. Így tett Szenger Ede is, aki mintegy tíz évet töltött Mexikóban, és csak hazatérte után (1876) jelentette meg említett cikkét az eseményekről. Pawlowsky Edét a Guadalupe-i Miasszonyunk Császári Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki, illetve egy katonai arany érdemrendet kapott a harcokban tanúsított vitézségéért. Querétaro eleste után kétévnyi börtönre ítélték Guana-

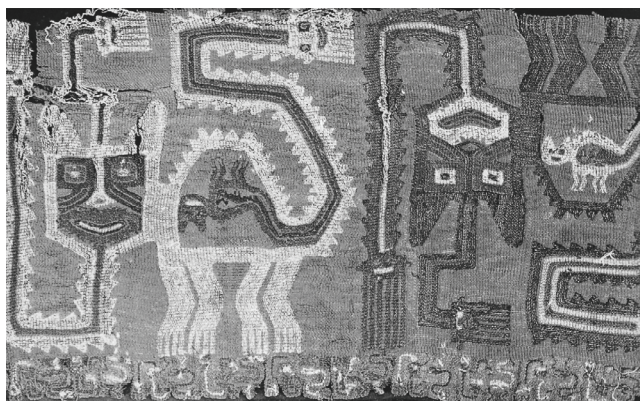
³⁴ Szenger, Ede: *id. mű.*

³⁵ Perényi, Roland: *id. mű.*

juatóban, azonban hat hónap után számos társával együtt amnesztiát kapott és hazatérhetett Magyarországra, ahol, 1869-ben magyar királyi honvéd huszár főhadnaggyá nevezték ki, majd három évvel később századossá lépett elő³⁶.

Karl Khevenhüller sok társához hasonlóan számos mexikói kitüntetést kapott, mint például bronz érdemrendet³⁷. A császárság bukása után fontos feladata volt: elő kellett készítenie a katonák hazajutását. Nagy szerencséje volt: élvezte Porfirio Díaz tábornok rokonszenvét és elismerését, aki segítette feladatában, sőt, felajánlotta azt is, működjenek együtt a későbbiekben. Khevenhüller visszautasította az ajánlatot, ennek ellenére Díaz szabad utat, sőt az útra ellátást biztosított számukra Veracruzig, ahol már várták őket az osztrák hajók³⁸. A két ellenfél, Díaz és Khevenhüller barátok lettek, melynek nagy szerepe volt később az Osztrák-Magyar Monarchia és Mexikó közötti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételében is. A gróf (aki apja halála után örökölte a hercegi címet) volt az az osztrák személy, aki jelen volt a Miksa császár emlékének, állított kápolna felavatásán Querétáróban, 1901. április 11-én (a császárság évfordulóján). Az osztrák–mexikói kapcsolatokban végzett munkájáért Khevenhüller a Lipót Érdemrend nagykeresztjét kapta meg. Négy évvel később, 1905-ben hunyt el. *„Kívánsága az volt, hogy koporsójába mexikói kitüntetéssel és egy guadalupi gyertyával helyezték. Koporsóján egyetlen koszorú lehetett: a régi ellenség, és sok évtizedes barát, Porfirio Díazé. A koszorút mexikói színű szalag díszítette és rajta a következő felirat állt:*

Porfirio Díaz tábornoktól, Mexikó elnökétől, szeretett barátjának, Khevenhüller hercegének”³⁹.

NAZCA SZÖTTES (ANDOKI CIVILIZÁCIÓ)

³⁶ Szinnyei, József: *Magyar írok élete és munkái*, 1890-es évek, <http://vmek.niif.hu/03600/03630/html/p/p19356.htm>.

³⁷ Jewison, Glenn – Steiner, Jörg C.: *Austro-Hungarian Land Forces 1848–1919*, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/mexican/mxmedals.htm>.

³⁸ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 213–214.

³⁹ Uo., 96.

SZENTE-VARGA MÓNIKA

Magyarságkép a 20. századi Mexikóban

Tanulmányunk azt kíséri végig, hogy egy tőlünk földrajzilag távol eső országban, Mexikóban, mit gondoltak a magyarokról, Magyarországról az 1900-as évek elején, s ezek az elképzelések hogyan módosultak a század folyamán. Milyen elemek jelentek meg a helyi magyarságképben, s ezek közül melyek tűntek el, és melyek épültek be hosszú távon a mexikói köztudatba? Milyen fényt vetnek ezek a magyarságra? Mennyire vannak összhangban a saját magunkról alkotott képpel?

Utazzunk tehát vissza térben és időben a 20. század eleji Mexikóba. A porfirizmus¹ csodálta, sőt bálványozta Franciaországot és Itáliát, s általában, Európát. Európai mintára kezdődött a mexikói nemzeti színház építése is, amelynek dekorációs munkálataiban tevékeny szerepet vállalt Maróti Géza magyar iparművész és építész.² Mexikóban jártakor már működött az osztrák-magyar követség a fővárosban. Mivel a külpolitika és külügyi szolgálat az 1867. évi XII. tc. alapján közös ügynek számított az Osztrák-Magyar Monarchiában, nem voltak önálló magyar külképviseletek, helyettük közös irodák működtek. A követség a mexikóiak döntő többsége számára a Monarchia, azaz Ausztria (sic) reprezentációs intézményének tűnt. A magyar jelleg tehát elveszett, annak ellenére, hogy voltak magyar származású, Mexikóvárosban akkreditált monarchiabeli követek, illetve, hogy más beosztásban is dolgoztak magyarok az intézményben.³ A mexikói közgondolkodásban Magyarország nem kötődött a Monarchiához, de még Európához sem. Egyszerűen az a hely volt, ahonnan a cigányok származtak.⁴

¹ Így nevezzük az 1877-től 1911-ig terjedő időszakot Mexikó történelmében, amely nevét a kor meghatározó személyiségéről, Porfirio Díazról kapta, aki ez említett évek döntő többségében elnök-diktátorként irányította az országot.

² (1875–1941). Marótihoz köthető az épület kupoláján elhelyezkedő szoborcsoport, a nézőterem óriási színes üvegmennyezete és a színpadnyílás feletti szecessziós mozaikív, illetve a színpadot eltakaró üvegfüggöny első terve.

³ A Monarchia mexikói követei közt találjuk gróf Hadik Miksát és Kánya Kálmánt. A követségen beosztottként tevékenykedett például gróf Szapáry Tibor, Gáspárdy Géza és pusztakéri báró Forster Gyula is.

⁴ A cigányok a régi Indiából származnak, ahonnan őseik nagyjából a 10. századtól kezdtek csoportosan elvándorolni. A Kárpát-medencében a 14. században már megtalálhatók, nagyobb számban azonban valószínűleg csak később, a török hódoltság idején jelentek meg. Az Osztrák-Magyar Monarchia idejében két összeírást is végeztek, az 1873-as 214 000-re, az 1893-as 274 940-re tette a Magyar Királyság területén élő cigányok számát. Ez meglehetősen csekélynek tűnik a több mint 10 000 000 főt kitevő összlakossággal összevetve. A cigányság népeségrobbanása a második világháború után zajlott, ekkor háromszorozódott meg számuk az országban. A legutóbbi, 2003-as reprezentatív felmérés Magyarországon a cigány háztartásokban élő emberek

Cigányok és magyarok

A cigány-magyar azonosság⁵ már megtalálható a 20. század eleji mexikói magyarságképben, a húszas években pedig tovább erősödött. Kelet-Közép-Európából az első világháborút követő súlyos gazdasági és politikai válság, a határok megváltozása, új államok megjelenése, az erősödő nacionalizmus és a mássággal való intolerancia növekedése kivándorlási hullámot indított el, benne jelentős roma csoportokkal. A romák közül sokan még az Osztrák-Magyar Monarchia területén születtek, azon belül pedig a Magyar Királyságban. Talán ezért nem is olyan meglepő, hogy a világban magyarokként lettek ismertek. A spanyolországi cigányok is *húngaros*nak, azaz magyaroknak nevezték az újonnan érkezetteket.⁶ Ezen *húngaros* egy része nem maradt az Ibériai-félszigeten, hanem átkelt a tengerentúlra. Egy mexikói antropológiai összefoglaló munkában a következő szerepel:

A cigányok 1922-ben érkeztek az országba, amikor [Álvaro] Obregón volt az elnök. Munkaerőt kért az európai államoktól a mexikói mezőgazdaság számára, s válaszként a magyar kormány ezeket a nomádokat küldte, akik nem ismerték a földművelést.⁷

Az idézet alátámasztó dokumentációt nem sikerült fellelnem, sőt bárminemű, a romák Mexikóba érkezéséről szóló hivatalos iratot sem találtam. Ezek alapján feltételezhető, hogy többségük nem legálisan, vagy szervezett keretekben érkezett, hanem jelentős volt az illegális bevándorlás, illetve, hogy sokan 1926 előtt léptek mexikói területre, tehát még az új, szigorúbb bevándorlási törvény előtt, és ezért adataikat nem rögzítették. Később pedig nem regisztráltatták magukat, sőt megpróbálták minél inkább láthatatlanná válni a hatóságok előtt. Utóbbit az is elősegítette, hogy ha egyáltalán rendelkeztek hivatalos dokumentumokkal – például jugoszláv, román, magyar, stb. úti okmányok –, azok merőben különbözők voltak, a hatóságoknak tehát úgy tűnhetett, hogy nem is egy csoportba tartoznak.

Vive como húngaro, mondja a mexikói szólás. Szó szerint azt jelenti, úgy él, mint a magyar, de ennek a valós tartalma az, hogy egyik helyről a másikra vándorol, azaz noma-

számát 520 000 és 650 000 közé tette, következőképp jelenleg a cigányok az össznépeesség kb. 6%-át alkotják. Az adatok forrása REISZ Terézia és ANDOR Mihály, szerk.: *A cigányság társadalomismerete* (Pécs: Iskolakultúra, 2002).

⁵ A cigány-magyar azonosság kérdésével részletesen foglalkozik TORBÁGYI Péter: „Gitanos húngaros en América Latina”, *Acta Hispanica*, Szeged, VIII, 2003, 173–180. tanulmányában, illetve doktori értekezésében. Uő.: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt* (Szeged: [s. n.], 2009), 61–76. A Szegedi Tudományegyetemen 2008-ban a latin-amerikai cigányságról konferenciát rendeztek. Ennek előadásai ANDERLE Ádám, szerk.: *A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában* (Szeged: [s. n.], 2008) kötetben láttak napvilágot. Ebben Mexikóval kapcsolatban megjelent SZENTE-VARGA Mónika: „Roma közösség Mexikóban”, 75–81. Szintén kötődik a latin-amerikai cigányság témájához a *Tiszatáj* 2009. októberi száma. Lásd SZABÓ Henriette Éva: „Egy argentin roma író: Jorge Emilio Nedich”, *Tiszatáj*, LXIII, 10. szám, 53–55. és NEDICH, Jorge Emilio *A romák sötét lehellete* (fordította Szabó Henriette Éva), ua., 56–63.

⁶ LEBLON, Bernard: *Los gitanos de España* (Barcelona: Gedisa, 2001), 78.

⁷ BONFIL BATALLA, Guillermo, szerk.: *Simbiosis de culturas. Los inmigrantes y su cultura en México* (Mexikó: FCE-CONACULTA, 1993), 394.

dizál, mint a vándorcigányok. A mexikóiak azonban nemcsak a cigányokat magyarozzák, hanem a magyarokat is cigányozták és cigányozzák. Az azonosság kétirányú, és ma is működik.

Mexico államban, Délamerikában, sőt az É.A.E.Á. [Észak-Amerikai Egyesült Államok] egyes részein is a magyar népet: kártyavetéssel, rézüstfoltozással, és rablással foglalkozó nomád, műveletlen népnek, szóval cigánynak (gitanos) tekinti nemcsak a köznép, hanem – sajnos – a tanult osztály is, miből kifolyólag az ide bevándorlott magyarokat munkakerülő, tolvaj népnek gondolva kinevetik és elzavarják, ha valahol munkára jelentkeznek. Ezen körülmény nagyon sok magyar elzűllését eredményezte. Hogy ezen elzűllést, megvetést elkerüljék, minden magyar „aleman”-nak vagyis németnek mondotta magát...⁸

Susana Wein,⁹ a két világháború közötti időszakban, Mexikóban játszódó elbeszélésében a következők olvashatók:

... Akkor már csupán harminc centi távolságra volt tőlem. Visszahőkölt és furcsa tekintettel bámult rám. Nem hagytam, hogy sokat gondolkodjon. Elkezdtem magyarul átkokat szórni felé és kértem Istent, hogy segítsen. Minél hangosabban kiabáltam annál hátrébb lépett. Úgy döntöttem, hogy követem és az ujjammal fenyegettem. Olyan sápadt lett, mint ez az abrosz, és lerogyott az íróasztalra. Tágra nyílt szemmel kérdezte: „Maga magyar?” Magabiztosan mosolyogtam. „Hát persze!”

Kétségbeesettnek tűnt, nekem pedig eszembe jutottak azok a tanácsok, amelyeket Veracruzba érkezésemkor kaptam. Elmondtam neki a következő történetet.

Apám a cigányok királya volt, és ha valaki csak egy ujjal is hozzám merészel érni, egész népünk átka zúdul rá...¹⁰

Az 1926-ban normalizálódó és mindössze 1941-ig tartó magyar–mexikói diplomáciai kapcsolatok, illetve a két világháború között Mexikóba érkező meglehetősen csekély számú magyarok¹¹ – akik közül sokan nem is magyar, hanem a környező országok útlevelével utaztak, következésképp Mexikóban hivatalosan nem is számítottak magyarnak – nem oszlathták el ezeket a sztereotípiákat, bár akadtak kezdeményezések. Például a Mexicói Magyar Segítő Egyesület¹² (*Beneficiencia Húngara de México*) 1925. február 1-jén ünne-

⁸ MOL Washingtoni Királyi Magyar Követség Iratai, 1921–1945, K106, 73. cs. A mexikói magyarok levele a magyar külügyminiszterhez, Mexikóváros, 1925. január 29.

⁹ Forгатókönyvíró, író, színházi rendező, tanár. Guillermo Weinstock gyáros, az Hungria Libre de México / Mexikói Szabad Magyar Mozgalom (1941–46) elnökének lánya. Mexikóvárosban született. Könyvei: *En tiempos mexicanos... cuentos húngaros* [Mexikóban – magyar mesék] (Mexikó: Catón, 1985) és *La abuela me encargó a sus muertos* [A nagymama rám bízta halottjait] (Mexikó: Conaculta-INBA-Lectorum, 2001).

¹⁰ WEIN, Susana: „Drága Róza”, *Tiszatáj*, LXIII, 10. szám, 2009, 74. A fordítást Csikós Zsuzsanna készítette, aki Susana Weinről, a mexikói-magyar identitásról és a novelláról részletes elemzést írt. Uő: „Magyar vagy mexikói? Az önazonosság kérdése Susana Wein prózájában” *Tiszatáj*, LXIII, 10. szám, 2009, 64–70.

¹¹ Kb. 3.000 fő.

¹² Magyar bevándorlók szociokulturális jellegű szervezete a húszas években, minden valósínűséggel az évtized legnagyobb magyar egyesülete. Saját lapot adott ki *Mexicói Magyar*

pélyt szervezett, ennek keretében hangzott el „Paczka Sándor, a legrégebbi mexicói magyar felolvasása, mely spanyol nyelven azt fejtette ki, hogy *A magyarok nem cigányok*.”¹³ Ennek ellenére, az ötvenes évekig nem sok minden változott.

Labdarúgás

Az, hogy a mexikói magyarság-kép módosult, bővült a hidegháború idején, akkor, amikor a két ország között nem álltak fenn diplomáciai kapcsolatok, és amikor Magyarország és Mexikó két ellentétes blokkhoz tartozott, egyértelműen a sportnak, azon belül a labdarúgásnak köszönhető.¹⁴ Sokat nyomtak a latban a magyar válogatott olimpiai sikerei: első hely Helsinkiben 1952-ben, Tokióban 1964-ben és Mexikóban 1968-ban, második hely Münchenben 1972-ben és harmadik hely Rómában 1960-ban, illetve egyéb eredményei, mint például az angolok elleni 6:3 a Wembley Stadionban 1953-ban, vagy az ezüstérem a svájci világbajnokságon egy évvel később. A magyar labdarúgás híret öregbítették Mexikóban a külföldön, elsősorban Spanyolországban játszó magyar játékosok is, mint Puskás Ferenc, Kocsis Zoltán és Kubala László. A spanyol foci Mexikóban ugyanis mint, s az olyan sztár csapatok mérkőzéseit, mint a Real Madrid és az FC Barcelona, mindig is kitüntetett figyelem övezte. A közönség később Kubalával és Puskással edzőként is találkozhatott. Előbbi a spanyol nemzeti tizenegyet dirigálta egészen 1980-ig, utóbbi pedig számos országban megfordult szakemberként, edzette a paraguayi *Club Sol de Américát* és a *Cerro Porteño*t, Chilében pedig a neves *Colo Coló*t.

A nemzeti válogatott és a magyar focisták eredményei nemzetközi ismertséget szereztek a magyar labdarúgásnak. Mexikóban azonban volt még egy rendkívül fontos tényező, amelyet feltétlenül meg kell említeni a magyarság és a foci összefonódásakor: a magyar labdarúgás helyi, azaz mexikói jelenléte, elsősorban magyar edzők révén. Egyesek még az ötvenes évek előtt érkeztek (Roth Sigfried, Woggenhuber Ferenc, Halpert Hugo, Bíró Gyula, Luis Grocz, Orth György), a legnagyobb sikerek azonban már a hidegháború idején születtek, s főképp Marik Györgyhez és Fekete Árpádhoz köthetők. Marik György,¹⁵ kétszeres magyar válogatott, a Vasas volt játékosa, 1949-ben emigrált, és 1955-től már a mexikói León csapatában rúgta a labdát. Szerették játékosként és később edzőként is. 1960–62 között az *Atlante*, 1964–66 és 1972–76 között a *Cruz Azul*, 1968–70 között a *Pachuca*, 1970 és 1971 között pedig a *Laguna* csapatát irányította. Az 1976–77-es idényben a *Pumas UNAM* edzője volt, és velük megnyerte a nemzeti bajnokságot.¹⁶ Még nála is nagyobb ismertségnek örvendett Fekete Árpád. Harminchárom évet edzősködött Mexikóban. Ez alatt tizennégy csapatnál dolgozott, és háromszor nyerte meg a mexikói bajnokságot. Együtte-

Újság címmel. Vezető: Farkas Ignác. Az egyesület a magyar külügyminisztériumnál levélben kezdeményezte a magyar–mexikói konzuli kapcsolatok normalizálását és Cornelius Gertz német kereskedő tiszteletbeli konzuli kinevezését. Ezen célkitűzései 1925-ben meg is valósultak.

¹³ *Mexicói Magyar Újság*, Mexikóváros, 1925. febr. 8., II, 4. szám, 1.

¹⁴ A témáról részletesebben SZENTE-VARGA Mónika: „Futbol húngaro en México” [Magyar foci Mexikóban], *Iberoamericana Quinqueeclesiensis*, Pécs, VII, 2009, 135–148.

¹⁵ A mexikói forrásokban Jorge Marik (1924–1982).

¹⁶ Guillermo Garduño Ramírez levele a szerzőhöz, 2004. augusztus 4. [Guillermo Garduño Ramírez 1948-ban Toluca-ban született. Újságíró és futballrajongó. Megírta a Toluca labdarúgóklub történetét *La Historia del Toluca* címmel.

sei összesen 625 mérkőzést játszottak, ezekből 232-t nyertek meg, azaz Fekete 54%-ban került ki győztesen. Mindez annak ellenére, hogy sokszor akkor hívták, amikor már kiesés fenyegette a csapatot, tehát nagyon nagy baj volt, „égett a ház”. Ő pedig ment „tüzet oltani”, innen a *bombero* (tűzoltó) becenév. Évtizedeken keresztül a legismertebb magyarnak számított Mexikóban, s az idősebb generáció körében, akik még látták sikereit, ma is szinte mitikus tisztelet övezi. Guadalajarában él, 1999-ben megkapta a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet.

A nyolcvanas évekre a magyarság és a labdarúgás közötti asszociáció elhalt. Az ötvenes évek óta felnőtt egy új generáció, akik már nem látták az aranycsapatot, s mikor a magyarokról volt szó, egyáltalán nem a focira gondoltak, hiszen elmaradtak a magyar labdarúgók illetve a nemzeti válogatott sikerei – a magyar csapat az 1986-os mexikói világbajnokságra még kijutott, de a selejtezőkben kiesett –, és eltűntek a magyarok a mexikói fociból is: Marik György elhunyt, Fekete Árpád pedig visszavonult.

A labdarúgás már csak néha-néha, elsősorban évfordulók alkalmával érhető tetten a mexikói magyarsággépben. Ilyen volt 1994. Azóta sem jelent meg talán annyi magyar vonatkozású cikk a mexikói sajtóban. A téma persze sport, pontosabban labdarúgás, hiszen ekkor volt a svájci világbajnokság 40. évfordulója, illetve ebben az évben csapott össze a magyar és a mexikói nemzeti tizenegy egymással az Azteca Stadionban. 2006-ban is sok szó esett a magyar fociról, ennek szomorú apropóját Puskás Ferenc halála adta. Az ötvenes években Puskás közismert volt Mexikóban, talán a leghíresebb magyar focista. Nem véletlen, hogy az 1956-os forradalom idején is ő jutott sok mexikói eszébe, s érte izgultak. Az *El Sol de Puebla* már 1956. október 28-án cikket közölt „Azt mondják, hogy meghalt a legendás Puskás Ferenc” címmel. Ötven évvel később, valódi halálakor azonban már csak nagyon kevesen tudták, ki is volt ő. Ha Mexikóban a focival kapcsolatban a magyarokat emlegetik, az elsősorban a *se armó una cámara húngara* kifejezés miatt van, ami ramazúrit, balhét jelent a futballpályán – és, tegyük hozzá, a politikai életben.¹⁷

1956-os forradalom és szabadságharc

A labdarúgáshoz hasonlóan, szinte nyomtalanul tűnt el a mexikói magyarsággépből az 1956-os forradalom,¹⁸ bár az ötvenes és hatvanas években annak fontos részét képezte.

¹⁷ A kifejezés eredete bizonytalan. Egyesek szerint a 20. század eleji magyar parlament viharos üléseire vezethető vissza, mások viszont úgy vélik, hogy Illés György operatőr világhírű munkásságához, az Illés-féle újszerű, realista filmfényképezéshez köthető. Megint mások a magyarok állítólagosan erőszakos és harcias természetével magyarázzák az említett mexikói fordulatot.

¹⁸ Az 1956-os forradalom latin-amerikai visszhangjáról lásd ANDERLE Ádám, szerk.: *A magyar forradalom és a hispán világ, 1956* (Szeged: [s.n.], 2007), és a 2006-ban Pécsen rendezett konferencia előadásain alapuló, FISCHER Ferenc és DOMINGO Lilón által szerkesztett *Iberoamericana Quinceeclesiensis V*, 2007-es tematikus kötetét. Előbbiben Mexikóról SZENTE-VARGA Mónika: „Az 1956-os magyar forradalom a mexikói El Sol de Puebla napilapban”, 153–161., utóbbiban LANDAVAZO, Marco A. és SÁNCHEZ ANDRÉS, Agustín: „México ante la revolución húngara de 1956” [Mexikó és az 1956-os magyar forradalom], 189–222. és SZENTE-VARGA Mónika: „«Y si hay alguno que vivo queda ¿será posible que contar pueda la historia tal como pasó»? Libros editados en México sobre la revolución húngara de 1956” [Mexikóban kiadott könyvek az 1956-os magyar forradalomról], 261–278. A Pécsen, minden év májusában, az ibero-amerikai

1956-ban napokon, sőt heteken keresztül cikkeztek a mexikói sajtóban a magyar forradalomról. Az írásokban egy olyan nép képe elevenedett meg, amely évszázadokon át védelmezte Európát a törököktől – azaz európai, harcos és keresztény, következőképp, a helyi logika szerint, katolikus (sic) –, s akik egyenlőtlen küzdelmet vívnak a szovjet hadsereggel, majd ebbe belebuknak – tehát antikommunisták, az ateizmus ellenfelei, s természetesen mártírok. A cikkek mellett több könyv is megjelent. Közvetlenül a magyarországi események után, 1956-ban és 1957-ben kerültek kiadásra, tehát akkor, amikor az érdeklődés még élénk volt. Feltűnő, hogy a szerzők túlnyomó többsége nem mexikói, és nem is magyar, illetve hogy ezeket a munkákat általában írók, újságírók, azaz tanult tollforgatók jegyzik. Az eddig fellelt könyvek listája:

- ALBA, Víctor: *Las lecciones de un mes trágico. Hungría y el Cercano Oriente* (Egy tragikus hónap tanulságai. Magyarország és a Közel-Kelet), Centro de Estudios Sociales, 1956.¹⁹
- ALBA, Víctor: *Hungría 1956: ¿Quién vencerá a Moscú?* (Magyarország 1956. Ki fogja Moszkvát legyőzni?), B. Costa-Amic, 1957.
- El crimen de Hungría y los intelectuales libres* (Magyarország bűne és a szabad értelmiségiek), Congreso por la Libertad de la Cultura. Oficina de Información del Secretariado Mundial en México, 1956.
- El crimen de Hungría y los intelectuales libres. ¿Fue fascista la revolución húngara?* (Magyarország bűne és a szabad értelmiségiek. Fasiszta volt a magyar forradalom?), Asociación Mexicana por la Libertad de la Cultura, 1957.
- FEKETE Attila: *El asesinato de Hungría* (Magyarország meggyilkolása), Ed. Jus, 1957.
- FRYER, Peter: *La tragedia de Hungría, octubre-noviembre 1956*, (Magyarország tragédiája. 1956. október–november), B. Costa-Amic, c. 1957.
- FRYER, Peter: *Tragedia húngara* (Magyar tragédia), Ed. Azteca, 1957.²⁰
- LOMBARDO TOLEDANO, Vicente: *Ante la crisis de Hungría* (A magyar krízisről), Partido Popular, 1956.²¹
- Nueva víctima de la bestia roja: matanza de húngaros, vuelve la tenebrosa edad de las cavernas en nuestros tiempos* (A vörös bestia újabb áldozata: magyarok öldöklése, visszatér a kőkorszak), Ed. Unión Cívica Internacional, B. Costa-Amic, 1957.

hetek alatt megrendezésre kerülő tudományos konferenciák 2007 óta a „Magyarság-kép Közép-Európában és Ibero-Amerikában a 20. század második felében” kutatási projekthez kapcsolódnak.

¹⁹ Víctor Alba a mexikói emigrációban élő, spanyol polgárháborús menekült, a katalán származású Pere Pagès (1916–2003) írói álneve.

²⁰ A szerző brit újságíró, a *Daily Worker* Magyarországra küldött tudósítója, az 1956-os forradalom szemtanúja. Miután tudósításait lapja nem közölte le, magyarországi tapasztalataiból könyvet írt. *Hungarian tragedy* címmel Dennis Dobson kiadásában Londonban jelent meg 1956-ban. Számos nyelvre lefordították, így lett az 56-os magyarországi események egyik legolvasottabb beszámolójává. Európában megjelent Kölnben, Oslóban, Rómában és Stockholmban, Ázsiában Szöulban, Latin-Amerikában pedig Argentínában, Kubában és Mexikóban. Utóbbi helyen a Costa-Amic és az Editorial Azteca is kiadta.

²¹ (1894–1968). Mexikói szakszervezeti vezető és politikus. A *Partido Popular* alapítója (később *Partido Popular Socialista*).

SZÓTS Vilmos: *La lucha de libertad de Hungría. Impresiones gráficas sobre la rebelión húngara de 1956* (Harc Magyarország szabadságáért. Grafikák az 1956-os magyar felkelésről), Don Bosco, 1966.²²

Magyarországról, Magyarországgal kapcsolatban soha nem jelent meg annyi írás egyszerre Mexikóban, mint 1956–57-ben. A sajtó, a könyvkiadók, és általánosságban a média érdeklődése idővel azonban – természetesen – lanyhult. Az 1956-os forradalom elvérzett, a külföldre távozó magyarok ezrei pedig más országokban találtak új hazára. A magyarországi Mexikó-kép nem volt túl vonzó, maga Mexikó földrajzilag távol esett, és máshol a menekültek általában kedvezőbb feltételekre találtak. A mexikói kormány nem ajánlotta fel, hogy a magyar forradalmároknak csoportosan menekült státust biztosít. „Egyénileg jöhetnek magyarok, de tömegesen nem.”²³ Összességében alig érkeztek. Inkább csak olyanok, akiknek már éltek rokonaik Mexikóban.

Az 1956-os magyar forradalom később még többször visszaköszönt a mexikói sajtóban: 1958-ban, Nagy Imre kivégzésekor; 1966-ban a tíz éves évforduló, 1968-ban a csehszlovákiai fegyveres intervenció és 1976-ban a húszéves évforduló²⁴ kapcsán. 2006-ban, az ötvenedik évfordulón azonban éppen csak említést kapott, a magyarországi hírek között az *Evita* budapesti forgatása például sokkal nagyobb figyelmet élvezett. Mára már az 1956-os forradalom kiszorult a mexikói magyarságból. A főbb okok között említhető az eltelt idő, a magyar 56-osok mexikói jelenlétének hiánya, a mexikói magyarság csekély száma, illetve a mexikói magyar kolónia szétforgácsolódása.

A rendszerváltás

1956-ban rögzült a mexikói közgondolkodásban, hogy Magyarország Európában van. Később ez az asszociáció halványulni kezdett, de az 1990-es rendszerváltással megerősítést kapott. A szovjet blokk összeomlása Kelet-, illetve Kelet-Közép-Európára irányította Mexikó figyelmét. Újra érdeklődés tárgya lett Magyarország is, mint a régió demokratizálódó, volt szocialista országainak²⁵ egyike. Mexikóban általánosságban a rendszerváltást a szocialista berendezkedés bukásaként, következesképp a kapitalista alternatíva, azaz némileg saját győzelmükként értékelték. Bár a mexikói külpolitika a demokratikus váltást üdvözölte, jelentkeztek bizonyos aggodalmak, hiszen ettől kezdve várható volt, hogy az Európai Unió figyelme, s anyagi forrásai is kelet felé fordulnak, esetleg Latin-Amerika rovására.

²² Érdekessége, hogy az egyetlen olyan kiadvány, amelyben mexikói magyar jelenléttel találkozhatunk. Francisco E. Erdey (szül. Beodra, 1906) Mexikóban élő magyar származású katolikus pap, költő és szerkesztő írta az előszót és a kötetben szereplő két magyar nyelvű verset.

²³ *El Sol de Puebla*, 1956. december 18.

²⁴ Ekkora már normalizálódtak a magyar–mexikói diplomáciai kapcsolatok, sőt magyar követség is működött Mexikóvárosban, amelynek alkalmazottai össze is gyűjtötték a megjelent cikkeket. Ezek megtalálhatók: MOL XIX-J-I-J, Mexikó, 1976, 95. doboz, 102–1 tétel, ikt. sz. 005651, Az 1956-os magyarországi ellenforradalom 20. évfordulójának mexikói visszhangja.

²⁵ Ide kívánczik, hogy elsősorban szakmai körökben nagy népszerűségnek örvendett Lukács György marxista filozófus. Mi több, a legtöbbit publikált magyar szerző Mexikóban. A nemzeti könyvtár (*Biblioteca Nacional de México*) katalógusában tizenkettő Mexikóban, spanyol fordításban napvilágot látott munkája szerepel. Művei az ötvenes évek végétől a nyolcvanas évek végéig jelentek meg az országban; volt olyan könyve, amely öt kiadást is megélt.

A rendszerváltás a mexikói ellenzék számára példaértékű lehetett, az évtizedeken át egyeduralgoló PRI-nek viszont egyfajta nem kívánatos precedens. 1990-re már volt ellenzéki kormányzó a szövetségi államban, azt viszont bizonyosan kevesen gondolták volna, hogy 10 év múlva a *Partido Acción Nacional* megnyeri az elnökválasztásokat.

A magyarországi rendszerváltás pozitív üzenete elsősorban egy maroknyi, de rendkívül fontos csoporthoz jutott el: nagyon sokat jelentett a mexikói magyarok számára. Az első generáció tagjai közül ekkor már csak kevesen éltek, s a második magyar-mexikói generáció is előregedett. Azért aki tehetett, hazalátogatott, általában családosan: szülők és gyerekek, nagyszülők és Mexikóban, mexikóinak született unokáik, akik már nem a beilleszkedéssel küszködtek, hanem épp a többi mexikóitól próbálták megkülönböztetni magukat. A távoli gyökerek nagyon vonzóak bizonyultak: voltak, akik családfát kutattak, mások magyar állampolgárságért folyamodtak. A kilencvenes években a mexikói magyarok közül egyre többen kezdtek el járni a mexikóvárosi magyar nagykövetség rendezvényeire. A rendszerváltás mámorában a régi sérelmek elhalványultak. Elhalványultak, de megmaradtak, s ez alkalommal sem sikerült túllépni megosztottságon. Nem egy, hanem két magyar szervezet alakult: 1989-ben a Magyar Klub és 1992-ben a Magyarok Világszervezetének társszerve, a Mexikói Magyar Társaskör.

A mexikói újságokban Magyarországgal, a magyarsággal kapcsolatban nemegyszer szerepeltek mexikói-magyar művészek, akik korábban elsősorban helyi művészekként voltak ismertek, mint a képzőművész Gunther Gerzso (Mexikóváros, 1915–Mexikóváros, 2000), Kati Horna fotográfus (Szilasbáls, 1912–Mexikóváros, 2000), Pál Kepenyés szobrász (Kondoros, 1926–) és Imre (Chiki) Weisz fotográfus, újságíró (Budapest, 1911–Mexikóváros, 2007). Gyakorta tűntek fel nemzetközileg ismert magyar származású személyiségek, mint a multimilliomos George Soros és Andrew Stephen Grove, született Gróf András István, az Intel vezetője, akit 1997-ben a *Time Magazine* az év emberének választott; és magyar feltalálók, például Rubik Ernő (Rubik-kocka) és a golyóstoll atyja, Bíró Gyula. A tollat Mexikóban egyébként gyakran *bironak* nevezik, a kifejezés eredetét viszont csak kevesen ismerik.

A kilencvenes évek mexikói sajtójában a magyar vonatkozású hírek közt a legnagyobb figyelmet a NATO bővítése – benne Magyarország csatlakozása –, és a koszovói konfliktus, illetve az 1994-es magyarországi választási eredmények kapták. Az MSZP győzelme Mexikóban meglepetést keltett. Egyesekben felmerült a visszarendeződés gondolata, de ezt hamar elhessegették, s megjelent helyette egy párt – Mexikó esetében természetesen a PRI – megújulásának lehetősége.

A magyar millennium mexikói megünneplése a magyar gazdasági problémák és az ebből adódó pénzügyi nehézségek miatt szerény keretek között történt. Mégis, 1999 nyarán Szent Istvánról, az első magyar királyról parkot neveztek el Monterrey városában – *Parque San Esteban* –, s benne felavatták a magyar felmenőkkel is büszkélkedő szobrász, José Sacal Micha,²⁶ *Testvériség* című alkotását. Egy évvel később, 2000-ben Cuernavacában megnyílt a *Magyar gyökerek Mexikóban*²⁷ kiállítás, „magyar eredetű mexikóiak kö-

²⁶ A szobrász *Concierto* (1997) szobra a miskolci színházban található. Felirata: „A művész Miskolc városának, a magyar nép iránti szeretete jeléül adományozott alkotása.”

²⁷ Eredeti cím: Raíces de Hungría en México.

zös bemutatkozó tárlata, ahol a kiállítók közül többen mexikói művészként lettek ismertek, sőt világhírűek”.²⁸

*

Összességében elmondható, hogy az utóbbi évtizedekben a mexikói magyarságkép leszűkülte. Eltűnt belőle például a labdarúgás és az 1956-os forradalom is. Mexikóban, és általában Latin-Amerikában, a magyar jelenlét csökkenő tendenciát mutat – több magyar külképviselet bezárt, Magyarország a rendszerváltás után jószerivel kiszorult a latin-amerikai piacról, a szubkontinensen élő kivándorolt magyarok száma pedig egyre fogyatkozik. Következésképp a jövő nem sok jót sejtet. Egyrészt kevésbé valószínű, hogy a mexikói magyarságkép színesedni fog, például olyan egyébként potenciálisan meglevő elemekkel, mint a magyar zeneszerzők. A nyolcvanas évek évfordulói, 1981-ben volt Bartók Béla, 1982-ben Kodály Zoltán születésének 100. évfordulója, 1986-ban pedig Liszt Ferenc halálának centenáriuma, jó lehetőséget kínáltak a magyar zene mexikói népszerűsítésére, ez azonban már akkor is az anyagiak hiányán bukott el. A közeljövőben a mexikói magyarságkép további elsűrkülése várható, s az, hogy abban egyre nagyobb teret nyernek a régi sztereotip beidegződések; és nem lenne meglepő, ha Magyarország és a magyarság mexikói megítélése romlana.

PORTRÉKERÁMIA (ANDOKI CIVILIZÁCIÓ)

²⁸ BAKONYI Péter: „Vulkán alatt. Magyar gyökerek Mexikóban”, *Új Művészet*, XII, 10. szám, 2001, 31.

LÉNÁRT ANDRÁS

A latin-amerikai film múltja és jelene

Geopolitikai és történelmi szempontból tekintve Latin-Amerika ma is a harmadik világ országai közé tartozik, ahogyan Ázsia és Afrika számos országa is. A kifejezés eredetileg azon régiókra utalt, amelyek a hidegháború éveiben nem álltak szövetségben sem a nyugati, sem a szovjet blokkal. Fejlődési mintáikat tekintve is különböztek a kapitalizmus és a szocializmus által felmutatott irányoktól. A térség országainak többsége egykoron gyarmat volt, a függetlenség elnyerése után pedig igyekezett valamilyen saját utat találni. Sok esetben ez a törekvés még ma is tart. A közkeletű felfogás, mely szerint ezek az országok politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális tekintetben is elmaradottabbak a másik két világnál, ma is széles körben elterjedt. Ez a megállapítás korábban talán részben igaz volt, ma azonban már kevésbé. A világpolitika és világgazdaság eseményei világos cáfolatát adják ennek, de központi témánk is hozzájárul az indokláshoz: napjainkban Indiában forgatják a legtöbb filmet évente (általános, ámde téves elnevezéssel élve „Bollywood” központtal¹), a második helyet pedig Nigéria foglalja el („Nollywood”²), így a hollywoodi álomgyárnak csak a dobogó harmadik foka juthat.

Miben lehet más a latin-amerikai film, mint a többi ország vagy kontinens mozgóképes művészete? Az említett és általánosan elfogadott elnevezést (harmadik világ) szem előtt tartva két argentin filmes, Fernando Solanas és Octavio Getino a latin-amerikai filmgyártást „Harmadik Film”-nek nevezte el, megkülönböztetve azt az „Első Film”-től (Hollywood és az amerikai analógiára készülő filmgyártás világszerte) és a „Második Film”-től (Francios Truffaut és a francia új hullám követői). Értelmezésük szerint a Harmadik Film „az intézményesült filmkészítéssel szembeállítja a gerillafilmkészítést ... a destruktív filmmel szemben egyszerre destruktív és konstruktív filmet prezentál; a régi embertípus által és azok számára készített munkákkal szemben pedig egy olyan új embertípus lesz a célközönség, amellyé akár mindannyian válhatunk”.³ Hozzá kell tenni: bár a Harmadik Film elnevezés és a körülötte formálódó elméleti megközelítések Solanastól és Getinótól származnak, Ázsia és Afrika filmgyártását is szokás bevonni ebbe a kategóriába. Elméleti sí-

¹ Bombay és Hollywood kereszteződéséből született az elnevezés, mely a Mumbai (régén: Bombay) környéki filmgyártást jelöli. Ugyanakkor az indiai filmek többsége nem itt, hanem az ország más részein készül, ezért az indiai filmekre használt általánosító „bollywoodi filmek” címke nem helytálló.

² Nigériában a filmeket főleg videokazettán történő terjesztés céljából forgatják, így a „nollywoodi” alkotások többsége nem is kerül bemutatásra filmszínházakban.

³ Solanas, Fernando–Getino Octavio: „Towards a Third Cinema” In: *Cinéaste*, 4/3 (1970). 8–9; Stam, Robert: *Film Theory*. Blackwell Publishers Inc, 2000. 94–95.

kon is számos teoretikus, filmkészítő, szociológus és filozófus frissítette új megközelítésekkel az argentin téziseket.⁴

Mi is ez a Harmadik Film? Elolvassa a két rendező nyilatkozatát⁵, és alapul véve a teória szellemében fogant műveket, levonhatunk néhány következtetést. Az argentin Felszabadítás Filmcsoport (Grupo Cine Liberación) – melynek alapító tagja volt Solanas és Getino – szemben áll mindazzal, amit az Első és a Második Film képvisel. Elítélik a stúdiórendszert, a kapitalista szemléletű és kizárólag bevételorientált filmkészítést, az imperializmus térhódítását, az USA hegemoniáját. Céljuk, hogy kendőzetlenül bemutassák a latin-amerikai valóságot, még ha ezzel akár veszélybe is sodorják magukat. Mozgalmuk a 60-as és 70-es években bontakozott ki Argentínában, a fennálló katonai diktatúrák pedig arra kényszerítették őket, hogy munkáikat titokban készítsék, és a vetítések is csak a hatalom tudta nélkül történhettek. Az illegális tehát egy kényszer szülte velejárója lett a Harmadik Film prototípusainak. A filmnyelvi eszközök és esztétikai megközelítések terén a szovjet montázselméletek, elsősorban Eisenstein munkái voltak legnagyobb hatással a GCL műhely filmjeire. A csoport legjelentősebb munkája *A kemencék órája* (1968) Solanas és Getino rendezésében, egy négy órás dokumentumfilm, mely Argentína elmúlt tíz évét dolgozza fel. Az erőszak, a politikai és társadalmi feszültség bemutatása a nézőket állásfoglalásra kényszerítette, és az illegális vetítéseken meg is vitatták a felmerült problémákat. Később politikai szerepet is vállaltak, Juan Perón támogatói lettek.

Az argentin GCL csoport nyomán Latin-Amerika-szerte virágzásnak indultak a hasonló koncepció alapján fogant filmes kollégiumok, Peru és Chile bizonyult a legszorgalmasabb követőnek. Utóbbi ország rendezett először latin-amerikai filmfesztivált 1969-ben, Miguel Littín vezetésével pedig egy egyéni stílust és látásmódot sikerült meghonosítania. Bár Pinochet rövidre zárta ezt a folyamatot, a Chilében és Argentínában tapasztalatot szerző filmek a szomszédos országokban is felhasználták a tanultakat.

A földalatti filmezésből bontakozott ki az a forradalmi filmgyártás, mely a gerillacsoportok és a regnáló kormány ellen harcoló alakulatok kezében is értékes „fegyverré” tette a kamerát. Mindez Kubában intézményesült a forradalom után. Már az 1959-es hatalomátvétel évében megalakult a Kubai Filmművészeti és Filmipari Intézet (ICAIC), a forradalom kulturális vonulatának egyik legmarkánsabb képviselője. Az állami irányítás alatt álló intézet filmjeiben az új Kuba ideológiája tükröződött vissza, a forradalmi hevület és az imperializmus-ellenesség szülte az új kubai filmművészet műveit. A rezsिम filmjei nemzetközi visszhangra is találtak, az egész világon sikert aratott a kubai mindennapokat egy helyi író szemén keresztül bemutató *Az elmaradottság emlékei* (Tomás Gutiérrez Alea, 1968) című játékfilm.

Az évtizedek során az egyes nemzetek filmművészete kiegészült a több hullámban érkező bevándorlók szellemi és művészeti hozzájárulásával. Az otthonukat elhagyó, elsősorban Európából érkező csoportok a magukkal hozott látásmódot kisebb-nagyobb sikerrel integrálták új hazájuk mozgóképi vérkeringésébe. Érdekes színfoltja a kérdésnek a roma bevándorlás: a már a 19. században megjelenő vándorcigányok elsősorban a Mexikó elma-

⁴ Erről lásd például: Downing, John D.H. (szerk.): *Film & Politics in the Third World*. Autonomedia, 1987.

⁵ Solanas–Getino; id. mű.

radottabb területein élőket ismertették meg a film csodájával. A vetítógépeket és generátorokat ők maguk szállították szekéren, majd teherautókon.⁶

Intellektuális síkon vitathatatlanul az olasz neorealizmus volt az a legmeghatározóbb áramlat, amely a legnagyobb hatást gyakorolta az 50-es és 60-as évek latin-amerikai filmművészeire, ennek folyománya pedig ma is tisztán érezhető. 1950 után számos, az európai neorealizmushoz kötődő filmes látogatott Dél-Amerikába, hogy megismerje a körülményeket, magába szívja a légkört, otthon pedig hasznosíthassa új tapasztalatait saját filmkészítői gyakorlatában. A közeledés kétirányú volt: latin-amerikai filmesek is érkeztek Rómába, ahol konferenciákon próbáltak új ismeretekre, új nézőpontokra szert tenni, valamint a Cinecittá stúdió forgatásait látogatták. Mindezek hatására jelent meg körükben az igény, hogy valami olyat alkossanak, ami a latin-amerikai valóságot, realizmust közvetítheti, és mindezt saját eszközökkel kell megvalósítani. Folyóiratok is születtek az új tendencia jegyében (*Tiempo de Cine*, *Revista de Cinema*, *Cinema Novo*). Az új latin-amerikai filmes nemzedék „a politikában trikontinentális forradalmat... a filmművészetben pedig esztétikai és narratív forradalmat” követelt.⁷ A brazil filmrendező, Glauber Rocha, az elméleti kiindulópontját is megadta a kontinens filmkészítésének, melyet a kortárs filmrendezők és az újabb generációk tagjai is szem előtt tartottak, és tartanak: egy ország, mely gazdaságában alulfejlett, nem kell, hogy kultúrájában is az legyen. Rocha vezette be a *neosurrealismo* kifejezést is, ahol a „sur” elsősorban „dél” jelentéssel bír.⁸ Ez természetesen utalás az északi szomszédra, az USA-ra.

Az Amerikai Egyesült Államok közelsége kezdettől fogva döntő szerepet játszott a független Latin-Amerika életében minden téren. Leghangsúlyosabban persze a politikai, történelmi és gazdasági értelemben vett függés és az ebből eredő konfliktusok alkotják a „béketlen egymás mellett élés” koordináta-rendszerét, pedig a kulturális szegmens is legalább ilyen jelentős. Sőt! A közép- és dél-amerikai kontinens filmiparában Észak-Amerika sok esetben monopóliumot élvezett, mivel a nagyhatalmú hollywoodi stúdiómozgok természetes és vonzó piacnak tekintették őket. Éppen ezért mindent megtettek annak érdekében, hogy a filmek terjesztése terén szinte kizárólagos hatalmat gyakoroljanak, az országok nemzeti filmgyártásába is beleavatkozzanak leányvállalatok révén, és ezt a küldetést a legtöbb esetben sikerrel végre is hajtották (Brazília és Kuba protekcionista kultúrpolitikájuknak köszönhetően valamelyest ellen tudtak állni, ha nem is teljesen). Miután a latin-amerikai filmtermést már szinte a saját kedvük szerint szoríthatták vissza, vagy éppen tehetőbbé ismertebbé egyes régiókban, az észak-amerikai filmek előzönlötték a déli vásznakat is. Sok esetben már Los Angelesben elkészítették a film spanyol nyelvű verzióját, így az könnyebben és gyorsabban meghódíthatta a hispán piacokat. Ehhez Spanyolországból és Latin-Amerikából „importáltak” színészeket, akikkel újrajátszották a filmet az eredeti forgatókönyv alapján. Az sem volt ritka, hogy az amerikai főszereplőkkel forgatták le a spanyol nyelvű verziót is, akik nem beszéltek a nyelvet, de fonetikus memorizálták a szöveget. Az eredmény sok esetben egy összezapott, nyelvíleg zavaros (számos dialektus keve-

⁶ Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Doktori értekezés. Szeged, 2009. 66.

⁷ Stam, Robert: *Film Theory*. Blackwell Publishers Inc, 2000. 94–95.

⁸ Fabe, Marilyn: *Closely watched films: an introduction to the art of narrative film technique*. University of California, 2004. 102–103.

redett a párbeszédekben attól függően, honnan származott a színész), néha követhetetlen munka lett, de a stúdiók úgy gondolták, Latin-Amerikának ez is megteszi, arrafelé a közönség eléggé igénytelen ahhoz, hogy jegyet váltson bármire. A számításuk bejött, a déli vásznakat előzőnlő egysíkú és színvonalatlan amerikai filmek hatalmas népszerűsége tetek szert. Az USA filmjei persze ma is több nézőt vonzanak Latin-Amerikában, mint a saját produkciók. Ez azonban egy világjelenség eredménye.

A filmek terjesztése kapcsán ma is akadályokba ütköznek. Külföldre küldött produkciók több lehetőséget hordoznak magukban, ám ezek sorsa – az amerikai tulajdonban álló filmterjesztői vállalatok miatt – szintén a New Yorkban székelő központoktól függ.⁹ Az északi szomszéd csak akkor veszi pártfogásába filmjeiket, ha az ő kritériumaiknak megfelelnek. Így a különutas latin-amerikai filmek rákényszerülnek, hogy valamilyen módon mégiscsak hozzáigazodjanak bizonyos kívülről támasztott elvárásokhoz.

A fentiekből fakad, hogy a latin-amerikai filmipar termékeinek mind belföldön, mind külföldön jelentős akadályokat kell leküzdeniük, és ezek többségét az Egyesült Államok gördíti eléjük. Egy mexikói humorista találóan fogalmazta meg: „Mexikó északon az USA-val, délen az USA-val, keleten az USA-val, nyugaton az USA-val és belül is az USA-val határos.”¹⁰ A humorosnak szánt megjegyzés talán éppen a lényegre tapint rá, igazságtartalma a kontinens más országaiban is felfedezhető.

Az Amerikai Egyesült Államoknak köszönhető az a szemléletmód is, ahogyan a közönség a latin-amerikai személyekre tekint. A közép- és dél-amerikai kontinensen élőkét elsősorban a hollywoodi filmekben és sorozatokon keresztül ismerhetjük meg. Az itt megjelenő sztereotípiák pedig igencsak erőteljesek. A legendás amerikai westernfilmekben főleg Mexikó képviselte Latin-Amerikát, az esetek 90%-ban az onnan származó személy részeges, erkölcsstelen, műveletlen, koszos törvényen kívüli, akitől csak a hős WASP¹¹ cowboy (John Wayne, Clint Eastwood és társaik) tudja megvédeni a civilizációt. Az elmúlt évtizedekben nem sok változott. Bár a latin-amerikaiakat már nem csak Mexikó jeleníti meg, a negatív árnyalat nem igazán enyhült. A 80-as és 90-es évek igazságosztó akcióhősei, a 21. század kommandósai és terrorrelhárító ügynökei kolumbiai és mexikói drogbárókkal, fegyverkereskedőkkel, emberrablókkal és gépeltérítőkkal veszik fel a harcot, a pozitív karakter, a „főhős hű társa és fegyverhordozója” szereptípus csak ritkán esik *latino* színészre. Ha mégis találunk a Jó oldalán harcoló latin-amerikaiakat, akkor az őt körülvevő környezet az, ami velejéig romlott.¹² Egyetlen szerepkör van, amelyben a déli országokból származó

⁹ Noha a filmgyártás központja Los Angeles és környéke, a stúdiók mögött álló nagytőkés vállalatok New Yorkban, a Wall Street felhőkarcolóiban hozzák a döntéseket. A nyugati parti álmogyár tehát a valóságban csak a keleti parti befektetők „műhelyeként” funkcionál.

¹⁰ Geist, Anthony Leo–Monleón, José B.: *Modernism and Its Margins: Reinscribing Cultural Modernity from Spain and Latin America*. New York, Routledge, 1999. 45.

¹¹ White Anglo-Saxon Protestant – fehér angolszász protestáns; az amerikai filmek hősei általában ebbe a mitikus kategóriába tartoznak.

¹² A mexikói felmenőkkel rendelkező Robert Rodriguez munkái kezdték meg ezt a szériát, mint az *El Mariachi* (1992) nyomvonalán haladó *Desperado* (1995), *Volt egyszer egy Mexikó* (2003), vagy a legfrissebb *Machete* (2010). A rendkívül népszerű *Alkonyattól pirkadatig* trilógia (1996–1999) pedig bemutatja, hogy a vámpírok is Mexikóban a legveszélyesebbek, főleg az észak-amerikaiakra nézve.

személy semleges, vagy esetenként enyhén pozitív vonalat képvisel: ez a szolgáló (cseléd, kertész, takarító) figurája, aki szinte minden amerikai filmben és sorozatban jelen van.

Ezeknek a filmeknek köszönhetően egy végletekig eltúlzott képet kap a néző Latin-Amerikáról: nyomor, drogkereskedelem, illegális bevándorlók, prostitúció, rablás, gyilkosság, nemi erőszak, túszejtés adják a szubkontinens „fő profilját”. Ritkaságszámba megy Constantin Costa-Gavras filmje, az *Eltűntnek nyilvánítva* (1982), mely valóságghűen, túlzások nélkül mutatja be a Pinochet-rezim alatt eltűnt fiát kereső amerikai apa kálváriáját. Ez persze annak köszönhető, hogy a markánsan független görög rendező meg tudta őrizni autonómiáját Hollywoodban is. Napjainkban jelentkezik már az ellenkező vélet, mikor hollywoodi sztárok sora látogat az USA által megbélyegzett országokba (Kuba, Venezuela), biztosítva őket támogatásukról. Ehhez a tendenciához kapcsolódik Oliver Stone baloldali ideológiával átitatott latin-amerikai filmciklusa¹³, ahol a rendező a korábbi Vietnam-tematika után ezeket az országokat használja fel Amerika-kritikájához. Szintén megemlíthető Steven Soderbergh két részes *Che* (2008) című filmje, amely eredeti szándéka szerint tényszerűen szerette volna bemutatni Che Guevara életét, a végeredmény azonban egy mind a kritika, mind a közönség számára nehezen fogyasztható és sokat sziddott, könnyen felejthető munka lett.

A külső szemlélő számára a latin-amerikai film mintha nem is nagyon létezett volna a 90-es évek végéig. Időnként hallatott magáról, esetenként külföldön is ismertté vált egyik vagy másik mű, előfordult, hogy rangosabb filmes díjban is részesült egy-egy kiemelkedő darab¹⁴, de összességében nemzetközi szempontból kevésbé jelentős, az egyetemes film-történet vonulatának perifériájára szorult produkciókról beszélhetünk.

A 21. században azonban a határok már megnyílni látszanak, a latin-amerikai film kezdi elnyerni az őt megillető helyét. A különböző filmfesztiválokról, díjátadókról manapság ritkán távoznak üres kézzel, és ez nem csak azokra a rendezvényekre vonatkozik, amelyek kifejezetten erre a kontinensre koncentrálnak, hanem minden olyan ceremóniára, ahol a világ filmgyártásának legújabb eredményeit igyekeznek nagyító alá venni. Legfrissebb példa az idei Oscar-díj átadás, ahol a spanyol-argentín koprodukcióban készült *Titkos szemek mélyén* (Juan José Campanella, 2009) nyerte el a legjobb idegen nyelvű filmnek járó aranyoszobrot. A latin-amerikai film állandó jelenléttel bír a legrangosabb filmfesztiválokon (Cannes, Berlin, Velence, San Sebastián, Locarno) és filmes díjátadókon (Golden Globe, Európai Film-díj).

A Latin-Amerikában forgatott filmek számos aspektusból különböznek más térségek mozgóképes termékeitől. Filmeseik ábrázolási technikái, művészi megközelítései és világlátása az adott nemzetek sajátosságait tükrözik vissza. Éppen ezért talán nem is helyes latin-amerikai filmről, mint külön kategóriáról beszélni, inkább csak gyűjtőfogalomként használhatnánk azt: a kontinens országainak alkotói saját stílusuk és hagyományaik egymásra hatásával állítják elő a nemzeti filmgyártás értékes darabjait. A mai filmrendezők a 60-as évek úttörőinek örökösei. Általánosságban elmondható, hogy egy film elkészítése-

¹³ A korai *Salvador* (1986) után a jelenhez kapcsolódik a rendező két dokumentumfilmje: a Fidel Castro apológiaként értelmezhető *Comandante* (2003) valamint a latin-amerikai baloldali elnököket felmagasztaló *A határtól délre* (2009).

¹⁴ Egyik ilyen példa a *A hivatalos változat* (Luis Puenzo, 1985), amely több nemzetközi díjban is részesült, többek között megkapta a legjobb idegen nyelvű filmnek járó Oscar-díjat is.

kor elsősorban nem a lehető legnagyobb anyagi haszon elérését tartják szem előtt. A kontinensen, az adott országban uralkodó mentalitás, gondolkodásmód, életfelfogás és szemlélet, a lakosság társadalmi helyzete és az abból fakadó egzisztenciális problémák: sajátos „töltőtoll-kamerájukkal” mintha a francia Nouvelle Vague latin-amerikai epilógusát készülnének megírni. Leegyszerűsítve talán azt is mondhatnánk, a latin-amerikai film a latin-amerikai valóságot akarja bemutatni latin-amerikai helyszíneken és latin-amerikai közreműködőkkel.

Az itt gyártott művek tárgya változó, nincsen homogén tematika. Bár esetenként megfigyelhető, hogy a hollywoodi stílust igyekeznek utánozni egyes alkotók a minél kommerszebb és igazán közönségszóró termék létrehozása céljából, ezek a próbálkozások egyelőre nem tekinthetők fő irányvonalnak. A filmek sokszínű cselekményekhez nyúlnak, és sajátos megközelítésükkel igyekeznek azt egyéni módon a közönség elé tárni. Leggyakrabban a dráma és a thriller műfajában születnek újdonságok, ezek nagy része azonban nem kerül át az Atlanti-óceán túlsó partjára. A világirodalomban oly jelentős helyet elfoglaló latin-amerikai szerzők művei is természetes alapanyagául szolgálhatnak a helyi filmgyártásnak. Történt már sok próbálkozás, elsősorban a forgatókönyvíróként is tevékenykedő Gabriel García Márquez regényeit és novelláit igyekeznek filmre vinni, de Borges, Carpentier és más klasszikus és kortárs szerzők írásai is a filmek látókörébe kerültek. Az eredmény felemás, bármennyire is törekednek tisztelettel és hűséggel bánni az alapanyaggal, az irodalomban a saját egyéni hangját kialakított mágikus realizmus a mozivászonon nem képes visszatükrözni a könyvek lapjain megkomponált varázslatot. Az amerikai produkcióban készült *Szerellem a kolera idején* (Mike Newell, 2007), bár bejárta a világot, a regény ismerőinek és rajongóinak csalódást okozott.

A 21. századi latin-amerikai film igyekszik ismertté válni határain kívül is. Még 1985-ben alakult meg Gabriel García Márquez elnöklétével az Új Latin-Amerikai Film Alapítvány. A nonprofit szervezet az UNESCO-val közösen különböző rendezvények, publikációk és fórumok segítségével megpróbálja népszerűsíteni a szubkontinens produkcióit.

Az elmúlt tíz év eredményeinek kis szelete Európában is eljutott a közönséghez. A fejlettebb filmkultúrával rendelkező nemzeteknél (franciák, olaszok, spanyolok), ahol a film az ország kulturális életének már elválaszthatatlan része, a Latin-Amerika felé történő nyitás is magától értetődő, így a gyakori és általában színvonalas filmfesztiválok túl a közönség a mozik termeiben is találkozhat a fontosabb darabokkal. A legsikeresebb latin-amerikai filmek Magyarországon is bemutatásra kerültek, mérsékelt sikerrel. A *Korcs szerelmek* (Alejandro González Iñárritu, 2000), *A kilenc királynő* (Fabián Bielinsky, 2000), *az Anyádat is* (Alfonso Cuarón, 2001), a *Kacsaszazon* (Fernando Eimbcke, 2004), *A motoros naplója* (Walter Salles, 2004), *A Faun labirintusa* (Guillermo del Toro, 2006) a magyar mozivászonon is feltűnést keltett eltérő és szerteágazó tematikájával, és éppen ezek azok a munkák, amelyeket Latin-Amerikában is a legjobbként, legegységesebbként értékelnek a hozzáértők. A nagyobb áruházak DVD-polcain sorra tűnnek fel a térségben forgatott filmek. A televízióban is egyre gyakrabban láthatunk latin-amerikai filmeket, elsősorban a közszolgálati televíziók műsorrendjében. Már ez is rendkívül pozitív fejlődésnek mondható, ami azonban még ennél is biztatóbb, az az egyre több háztartásban elérhető filmszórakoztatási programkínálata, ahol ugrásszerűen megnövekedett a Közép- és Dél-Amerikából származó filmek száma.

Mindezek ellenére a legtöbb tévé néző, ha latin-amerikai filmről van szó, akkor elsősorban a szappanoperára asszociál. A Magyarországon is nagy sikert aratott brazil *Rabszolgasors* (1976–1977) és a mexikói *Megveszem ezt a nőt* (1990) indították el azt a folyamatot, amelynek eredményeként a 90-es évek és a 2000-es évek első fele Európaszerte, így itthon is, a latin-amerikai telenovellák lázában égett. Korábban csak háziaszszonyok, az argentin *Vad angyalnak* (1998–1999) köszönhetően viszont már az ifjabb korosztályok is a délutáni műsorsávot uraló műfaj rabjaivá váltak. Napjainkban is érkeznek a térségből a már jól ismert zsáner legújabb darabjai, de ezek népszerűsége az utóbbi években lecsökkent, kisebb csatornáknak, valamint egy erre specializálódott adó programkínálatában tűnnek fel. A nem szappanopera műfajába tartozó, „amerikanizáltabb” dramaturgiával rendelkező televíziós sorozatok csak ritkán jutnak el hozzánk, és szinte észrevétlenek maradnak.¹⁵ Összegzésképpen elmondható, hogy egyes televíziós csatornáknak¹⁶ már nyitnak Latin-Amerika felé, akár a filmek, akár a sorozatok tekintetében.

Az átlagos magyar moziba járó vagy tévé néző kevésbé szokott utánajárni a ritkaságoknak és az újdonságoknak, inkább a „terített asztalról” választ, vagyis olyan filmet tekint meg, amit felkínálnak neki a mozi termek és a tévécsatornák főműsoridőben. A latin-amerikai filmeket pedig ritkán lehet megtalálni a multiplex mozik kínálatában. A budapesti színhelyű latin-amerikai nagykövetségek aktív támogatásával bizonyos periódusonként (szerencsésebb esetben akár évenként is) megrendezésre kerülnek adott országokhoz kötődő filmnapok, amikor a magyar mozilátogató ízelítőt kaphat az utóbbi évek filmterméséből. Ezek helye általában egy-egy művészmozsi kijelölt terme vagy egy klub. A Budapesti Cervantes Intézet folyamatosan rendez filmvetítéseket, amelyek konkrét tematikával rendelkeznek; itt rendszeresen jelentkeznek a latin-amerikai témák különböző formában¹⁷, és az intézettel együttműködő intézmények filmvetítéseiben is várható Latin-Amerika megjelenése¹⁸.

Ahhoz, hogy egy nemzet filmgyártása szélesebb ismertségre tegyen szert határain kívül is, elengedhetetlen, hogy a külföldi ország filmes irodalma, filmkritikusai, szakemberei is közeledjenek hozzá, hiszen ők orientálják a közvéleményt, és nagy befolyással vannak a közönség ízlésvilágára is. Az európai országok filmművészeti folyóiratai egyre nagyobb teret engednek a latin-amerikai filmművészet elemzésének, konkrét munkák és tendenciák kiértékelésének. A magyar helyzet ebből a szempontból igen siralmas. Bár a régió iránti érdeklődés továbbra is élénk sok tekintetben hazánkban is, a film máig szinte észrevétlen maradt. A monografikus filmtörténeti munkák, melyek az egész világ filmiparára koncentrálnak, időnként tesznek egy-egy kitérő megjegyzést erre a térségre is. Nagyobb filmlexikonokban a legjelentősebb latin-amerikai filmesek megtalálhatók a névsorban, itt rö-

¹⁵ Öt latin-amerikai sorozat volt látható a közelmúltban a magyar nyelvű tematikus film- és sorozatcsatornákon, melyek alig vagy egyáltalán nem mutatták a szappanoperák jegyeit: *Mestertolvajok* (2005), *Gyilkos nők* (2005), *Sírfeliratok* (2004–2009), *Gyagyás család* (2004–2005) Argentínából és *Mandrake* (2005) Braziliából.

¹⁶ Legjelentősebbek: Cinemax, HBO, AXN Crime, Zone Romantica, Story TV és a közszolgálati televíziók.

¹⁷ 2010 első felében, többek között, kubai és ecuadori ciklust is programra tűztek.

¹⁸ A Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékén is elkezdődtek 2010 tavaszán a filmvetítés-sorozatok.

vid leírást is beillesztenek a szerkesztők. 1983-ban született egy könyv magyar nyelven¹⁹ szintetizáló szándékkal, de ennek alapját elsősorban más nyelven már publikált interjúk és elemzések átvétele képezte, igen kevés volt benne az önálló kutatásokat és reflexiókat tükröző megállapítás, inkább csak általános leírásokkal egészítették ki a kötetet a magyar közreműködők.

A helyzet napjainkban is hasonló. A legfontosabb filmművészeti folyóiratok és mozi-magazinok alkalmanként leközölnek egy-egy rövid kritikát, az átfogó elemzések azonban továbbra is hiányoznak, a latin-amerikai országokat, a helyi tendenciákat és témákat, az ott dolgozó rendezők filmográfiáját fókuszba helyező cikkek száma elenyésző. Ezekre a filmművészeti publikációkra nem jellemző, hogy kizárólag USA-orientáltak lennének, hiszen egyre többször tűnnek fel elemző írások más, kisebb nemzetek filmművészetéről (skandináv országok, Közel-Kelet, ázsiai régiók); a latin-amerikai téma hiánya ezért különösen szembetűnő.

Ahogy a fentiekből kitűnik, világviszonylatban a latin-amerikai film rálépett arra az útra, amelyen eljuthat más országok közönsége elé. Ehhez azonban arra is szükség van, hogy a potenciális befogadó is megnyíljon az újdonság irányába.

KÍGYÓ (MAJA MŰVÉSZET)

¹⁹ Páldy Tamásné, Péter Sándor (összeáll.): *A latin-amerikai filmművészet antológiája*. Budapest, Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, 1983.